

www.ijhar.net Yıl:4, Sayı:3 ISSN: 2687-4385, eISSN: 2687-6248, ŞUBAT 2020

Prof. Dr. Şeref Kara
anısına
Özel Sayı

Saygıyla Anıyoruz

ULUDAĞ
GELİŞİM
AKADEMİSİ
INTERNATIONAL SCHOLAR ACADEMY

K. Atatürk

Ben manevi miras olarak hiçbir nas-ı katı, hiçbir doğma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar.

International Journal Of Humanities And Art Researches

Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat araştırmaları Dergisi

ISSN: 2687 - 4385 / E-ISSN : 2687 - 6248

Sahibi: Uludağ Gelişim Akademisi Adına Çetin YILDIRIM

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Gültekin ERDAL

Basım Yeri: Stüdio Star Ajans Matbaacılık Şti.

Alaattin Bey Mah. 634 Sk. Nilüfer Ticaret Merkezi 2. Bölge Ayaz Plaza No:24

Nilüfer / BURSA

İletişim Adresi : Uludağ Gelişim Akademisi

29 Ekim Mah. İzmir Yolu Cad. No:404 Nilüfer / BURSA

P: +90 (224) 413 00 06

Mail: ijharjournal@gmail.com

www.ijhar.org

www.ijhar.net

IJHAR 5 YAŞINDA

DERGİ KÜNYESİ

İmtiyaz Sahibi

Çetin YILDIRIM
Uludağ Gelişim Akademisi Yayınları

Kurucu Heyet

Doç.Dr. Kelime ERDAL
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim İmran ÖZTAHTALI
Öğr.Gör. Gültekin ERDAL
Çetin YILDIRIM

Baş Editör

Prof. Dr. Hülya TAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Genel Yayın Yönetmeni

Öğr. Gör. Gültekin ERDAL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Öğr.Üyesi İbrahim İmran ÖZTAHTALI

Sorumlu Alan Editörleri

Fen Bilimleri Editörü: Prof. Dr. Birol TAŞ Bursa Uludağ Üniversitesi
Sanat Editörü: Doç. Ali Sait LİMAN Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Editörü: Doç. Dr. Rıza SAM Bursa Uludağ Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Editörü: Dr. Ersin ŞAHİN Bursa Uludağ Üniversitesi
Spor Bilimleri Editörü: Doç. Dr. Şenay ŞAHİN Bursa Uludağ Üniversitesi
Yabancı Diller Editörü: Dr. Erkan Yılmaz, Bursa Uludağ Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Editörü: Dr. Öğr.Üyesi Burcu ARKAN Bursa Uludağ Üniversitesi

YAYIN, BİLİM VE DANIŞMA KURULLARI

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu - Türkiye
 Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa - Türkiye
 Prof. Dr. Carmen Andréi - Romanya
 Prof. Dr. Birol Taş - Türkiye
 Prof. Dr. Hatice Şahin - Türkiye
 Prof. Dr. Hülya Taş - Türkiye
 Prof. Dr. Kazım Yoldaş - Türkiye
 Prof. Dr. Kerime Üstünova - Türkiye
 Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi - Arnavutluk
 Prof. Dr. Marie Françoise Montaubin - Fransa
 Prof. Dr. Nadezhda Oynotkinova - Rusya

Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak - Türkiye
 Prof. Dr. Sabri Tefik Hammam - Mısır
 Prof. Dr. Shahid Ahmed Jamia Millia - Hindistan
 Doç. Dr. Elvira Latifova - Azarbaycan
 Doç. Dr. Kelime Erdal - Türkiye
 Doç. Dr. Süleyman Eroğlu - Türkiye
 Dr.Öğr.Üyesi İbrahim İmran Öztahtalı - Türkiye
 Dr. Erkan Yılmaz, Bursa Uludağ Üniversitesi
 Öğr. Gör. Gültekin Erdal - Türkiye

Bilim ve Danışma Kurulu Kurulu

Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Alfina Silgatullina, Rusya Bilimler Akademisi, Moskova - Rusya
 Prof. Dr. Ayşe Saraçgil, Floransa Üniversitesi, İtalya
 Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Birol Taş, Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Carmen Andréi, Galati Üniversitesi, Romanya
 Prof. Dr. Erkan Işığçok, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. Hande Müjde Ayan, Marmara Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
 Prof. Dr. Hatice Şahin, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Hülya Taş, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. İlker Küçük, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, Gazi Üniversitesi, Ankara - Türkiye.
 Prof. Dr. İsmail Naci Cangül, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Kamil Veli Nerimonoglu, Aydın Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
 Prof. Dr. Kazım Yoldaş, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Kerime Üstünova, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi, Arnavutluk
 Prof. Dr. Marie Françoise Montaubin, Jules Vernes Üniversitesi, Fransa

Prof. Dr. Mehmet Ali Akıncı, Rouen Üniversitesi - Fransa
 Prof. Dr. Nadezhada Oynotkinova, Rusya Bilimler Akademisi, Sibirya – Rusya
 Prof. Dr. Sabri Tevfik Hammam, Sohac Üniversitesi - Mısır
 Prof. Dr. Selçuk Mülâyim, Maramara Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
 Prof. Dr. Shahid Ahmed Jamia Millia, Islamia A Central Universty - Hindistan
 Prof. Dr. Tevfik Alıcı, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal, Hacettepe Üniversitesi, Ankara -Türkiye
 Prof. Dr. Zübeyde Sinem Genç, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Doç. Dr. Cavid Qasimow, Bakü Devlet Üniversitesi - Azerbaycan
 Doç. Dr. Erol Ogur, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Doç. Dr. Elvira Latifova, Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü - Azarbeycan
 Doç. Dr. Galina Miskiniene, Vilniaus Üniversitesi, Litvanya
 Doç. Dr. İryna Dryga, Ukrayna Milli Bilimler Akademisi, Ukrayna
 Doç. Dr. Hicabi Güngen, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Doç. Dr. Kelime Erdal, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Doç. Dr. Mehmet Özdemir, Şeyh Edebalı Üniversitesi, Bilecik -Türkiye
 Doç. Dr. Nuray parlak Yılmaz, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Doç. Dr. Rıza Sam, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Doç. Dr. Ranetta Gatorova, Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Ukrayna
 Doç. Dr. Süleyman Eroğlu, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Doç. Dr. Şükrü Baştürk, Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Doç. Dr. Victor Until, ULIM Kişinev Üniversitesi, Moldova
 Doç. Dr. Zhanna Yusha, Rusya Bilimler Akademisi, Sibirya - Rusya
 Dr. Öğr.Üyesi Levent Ali Çanaklı, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. Öğr.Üyesi Minara Aliyeva, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. Öğr.Üyesi İbrahim Öztahtalı, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. Öğr.Üyesi Seyhan Boztepe, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
 Dr. Erkan Yılmaz, Bursa Uludağ Üniversitesi
 Dr. M. Ertan Güneş, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. Luigi Oliva, University Of Sasari- İtalya
 Dr. Mustafa Uluocak, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. İsmet Gücüyener, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Dr. Songül Alpaslan, Roodenberg - Hollanda

Genel İlkeler:

Bursa Uludağ Gelişim Akademisi bünyesinde 2016 yılında yayın hayatına başlayan Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi (International Journal of Humanities and Art Researches), yaz ve kış aylarında yılda 2 defa yayımlanır. IJHAR, 20 Aralık ve 20 Haziran aylarında hem online hem de basılı olarak yayımlanır. Basılı dergiler, yazarlara ücretsiz olarak gönderilir. Makalelerin tamamı <http://www.Ijhar.net> ve <http://www.Ijhar.org> adresinden online olarak ücretsiz okunabildiği gibi abonelik imkanlarıyla her okuyucuya basılı örneği gönderilir. Ijhar, gerekli gördüğünde özel sayı çıkartarak belirli alanları tartışmaya açar ya da yurt içinde ve yurt dışında alanında söz sahibi olmuş, saygınlık kazanmış bilim ve sanat insanlarına şükranlarını sunmayı hedefler. Bu konuda karar ve yetki bilim ve yayın kuruluna aittir.

Konu:

Derginin öncelikli konuları arasında UNESCO Dünya Mirası Listesine giren 15 Türk kültürünü (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html>) korumak ve UNESCO sözleşmenin 16. 17. ve 18. Maddelerine göre oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer alan:

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

En İyi Uygulama Örnekleri Listesi'dir.

Bu amaçla Türkiye ve diğer ülkelerdeki halkbilimi, etnoloji ve antropoloji, doğa ve ekoloji, görsel sanatlar, yerel sanat ve kültürel miras konuları ve bunlarla ilgili her türlü kuram ve yöntem sorunlarını içeren araştırma, inceleme ve derlemeye dayanan kültür araştırmalarını yayınlar.

İçerik:

Alanında bir boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler,

Alanın gelişimine katkı sağlayacak tanıtım ve eleştiri yazıları,

Toplum kültürü, halkbilimi, etnoloji, antropoloji, doğa ve ekoloji, görsel sanatlar, ebru sanatı, hat sanatı, çinçilik ve süsleme sanatları ve kültürel miras çalışmalarına kuramsal ve yöntemsel açıdan katkı sağlayacak çeviriler, kısa raporlar ve bilgi notları brief report ve short communication'lar,

Alandan veya yazılı kaynaklardan yapılan derlemeler.

Ijhar'da yayımlanacak yazılarda daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olma şartı aranır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bildiri kitapçığında tam metin yayımlanmış ise Ijhar'da yayımlanamaz.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi:

Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler öncelikle amaç, konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanların yazar adları gizlenir ve ilgili alanın sorumlu editörüne gönderilir. Baş editör, alan editör üyelerinin görüşü doğrultusunda, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderir. Aynı nitelikteki hakemler, editörler arasından da belirlenebilir.

Dergi etik kuralları gereği, hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara hakem adı açıklanmaz.

Hakem raporları derginin veri tabanında saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya alan editörleri nihai kararını raporlar üzerinden verir.

Makalenin yayımlanabilmesi için, olumlu iki hakem raporu ve alan editörü onayı gerekir. Yayımlanma kararı verilen makaleler sıraya konulur ancak editörlük, dosya hazırlama, güncellik, gereklilik gibi dergiciliğe bağlı birçok nedenle değişiklikler yapabilir. Önemli bir neden olmadığı sürece makale (yazara bilgi verilir), Yayın Kurulunca, derginin en yakın sayısında yayımlanır.

Yazarlar, hakemlerin ve alan editörlerinin eleştirisi, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Katılmadıkları noktaları gerekçeleriyle birlikte ayrı bir rapor halinde Yayın Kurulu'na sunabilirler.

Hakemlik süreçlerini tamamlamış ve yayımına karar verilmiş makaleler için "yayımlanacaktır" içerikli resmi yazı verilir. Ancak hangi sayıda yayınlanacağı editörlere ve derginin yayım ilkelerine bağlıdır.

İçindekiler

1. Letter To Prof. Dr. Şeref Kara Emel KARA, Halil KARA.....	10-16
2. The teaching of Values in Turkish Language and Literature Course Mustafa CEMİLOĞLU.....	17-23
3. Examination of The Postgraduate Theses Prepared Under The Title of Literacy Skills In The field of Social Studies Education Selma GÜLEÇ, Muhammed Nafiz HÜDAVENDAR.....	24-36
4. New Position of Storrtelling in the Context of Digital Narration Mine ARTU MUTLUGÜN, Yasemin TOPUZ.....	37-45
5. An Eighteenth Century Work: Şâkir Ahmed and His Divan Gülay DURMAZ.....	46-52
6. Two Poetical Histories Mentioning the Ottomans' Eastern Expeditions in the Period of Sultan Murâd III: Âsafî's Şecâat-nâme and Harîmî's Gonca-i Bâğ-i Murâd Süleyman EROĞLU.....	53-64
7. The Language of The Novel Love Levent Ali ÇANAKLI.....	65-76
8. Determination Of Demographic Factors Affecting The Theater's Monitoring Request For İzmit Municipality Personnel İbrahim İmran ÖZTAHTALI, Şebnem TELCİ DERELİ.....	77-83
9. Linguistic Characteristics Of The Folktales Compiled By Âşık Şevki Halıcı Minara Aliyeva Çınar.....	84-93

Prof. Dr. Hülya TAŞ

DEĞERLİ OKURLARIMIZ

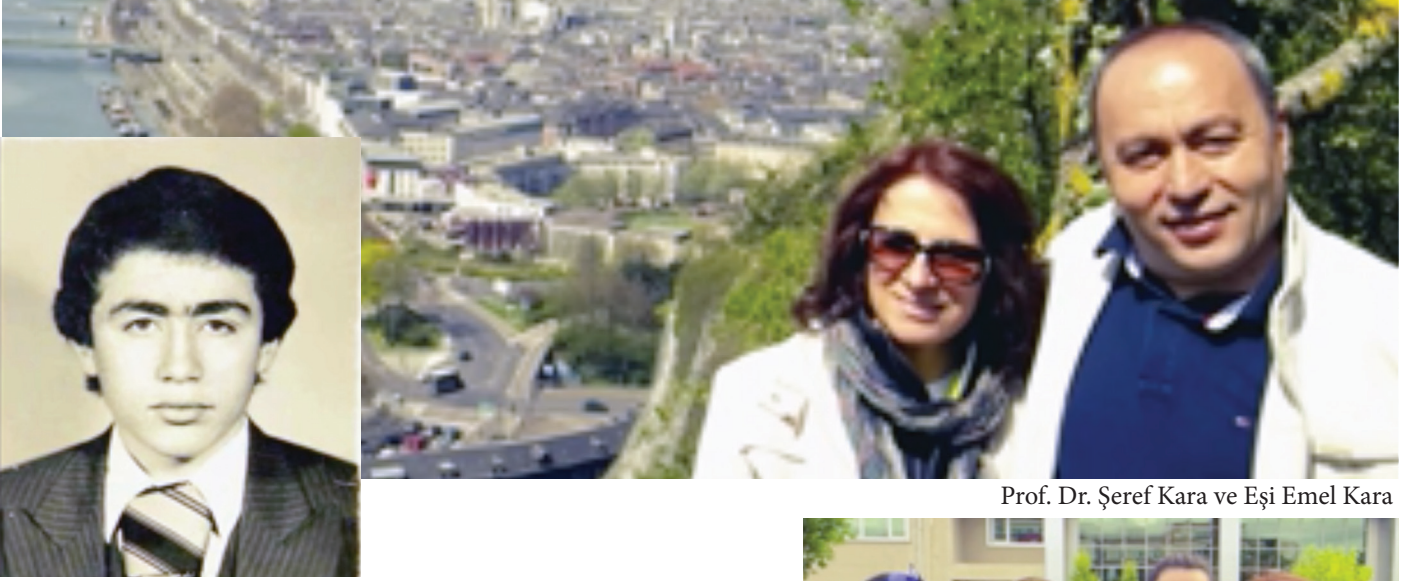
2020 yılında 5 yaşına basan İJHAR dergisi elektronik ve basılı olarak 3. sayısı ile karşınızda... Dergimiz bu sayısını genç yaşta hayata veda eden Bursa Uludağ Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü Fransızca Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışan ve çeşitli kademelerde yöneticilik yapan Prof. Dr. Şeref Kara'ya armağan olarak düzenlenmiştir. Kendisini bir kez daha saygı ve rahmetle anıyoruz.

Bu sene daha iyi hizmet verebilmek için 22.2. 2020 tarihinde, Uludağ Gelişim Akademisi Yayınları sahibi sayın Çetin Yıldırım, Sentez Yayıncılık ve Sentez Eğitim Kurumları kurucusu sayın Tekin Tanga, İJHAR Dergisi yayın kurulu üyeleri bir araya gelerek ilk toplantı gerçekleştirildi. Bu toplantıda 2019 yılının genel bir değerlendirilmesi yapıp, 2020'de daha iyi olabilmek için kararlar alındı.

Bu sayımıza makaleleriyle katılan yazarlarımıza ve özverili bir şekilde bu makaleleri değerlendiren hakemlerimize, derginin çıkmasına katkıları olan, emek veren herkese teşekkür ediyor, desteklerinizi bekliyoruz.

Saygılarımla...

Prof. Dr. Hülya TAŞ
İJHAR Baş Editörü

Prof. Dr. Şeref Kara ve Eşi Emel Kara

Prof. Dr. Şeref Kara

1965 yılında Develi/Kayseri'de doğan Şeref Kara, ilköğrenimini 1980 yılında Develi Merkez Ortaokulunda, liseyi 1983 yılında Develi Lisesi'nde tamamlayarak 1983 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Fransızca Öğretmenliği Anabilim Dalına girdi. 1987 yılında dönem birincisi olarak mezun olan Şeref Kara, 1988 yılında Atatürk Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1991 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını tamamladı. 1994 yılında Fransa'ya gitti ve Sorbonne Nouvelle (Paris III) Üniversitesi'nde 'Didactique du Français Langue Etrangère Formation Doctorale de Didactologie des Langues et des Cultures' bölümünde DEA (Diplôme d'études approfondies) çalışmasını 1995 yılında Prof. Dr. Robert Galisson yönetiminde tamamladı. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezini verdi. 1996 yılında yurda döndükten sonra Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi'nde yardımcı doçent kadrosuna atandı. 1997 yılında askerliğini Milli Güvenlik Kurulu Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığında mütercim tercüman olarak yaptı.

1999 yılında Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesine atandı. 2005 yılında doçent ve 2011 yılında profesör kadrosuna atandı. Yabancı dil öğretimi, dil ve kültür, göstergebilimi, dilbilimi, söylem çözümlemesi alanlarında yurtiçi ve yurt dışında yayınlamış makaleleri ve kitapları vardır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü ve Eğitim Fakültesi öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Şeref Kara, 29 Mayıs 2017 yılında görevi başında kalp krizi geçirerek yaşamını yitirmiştir.

Araş. Gör. Dilek Baştuğ

PROF. DR. ŞEREF KARA'YA MEKTUP

Letter To Prof. Dr. Şeref Kara

Emel KARA¹, Gülnazik Doğan²,
Halil KARA³, Arif KARA⁴, Yusuf Akça⁵

Submit Date : 2020-02-07 20:25:38

Accepteddate :2020-02-16 08:44:09

To Reference: Kara, Emel , Kara, Halil (2020), Letter To Prof.
Dr. Şeref Kara. International Journal of Humanities and Re-
search, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages: 10-16

Özet

Hz. Ali, “kalp kör olduktan sonra, gözlerin görme-
sinde hiçbir fayda yoktur der”. Çünkü insan
gözleriyle sadece bakar, kalbiyle görür. Sevginin tanımı
yapmak öylesine zordur ki, birçok kudretli yazar bu
tanımın yapılamayacağını iddia etmiştir. İbn Arabî'ye göre
de sevginin tanımı yapılamaz. Sevgi ancak tadılır. Tadan
kişi de sevginin ne olduğunu yeterince anlatamaz. Aynı
zamanda sevgi evrensel bir duygudur. Annenin çocuğunu
sevmesi, eşlerin birbirlerini sevmesi, ilâhî bir sır olarak,
gayesi “bir tenle bir teni, bir canla bir canı kavuşturmak”
olan sevginin evrenselliğine en güzel örnektir. Aynı za-
manda İbn Arabî sevgi için, “sevgi seveni sevilene bağlayan
bir bağdır ve sevgi sevenin var oluşudur” der. Cengiz
Aytmatov ise 1961 yılında kaleme aldığı “Selvi Boylum Al
Yazmalım” adlı eserinde, emeğin sevgideki rolünden söz
ederek, sevginin emek olduğunu söyler. Her ne kadar sevgi
hava kadar, su kadar yaşamın ihtiyacı olsa da sevgi emek
istemektedir. Karşılık beklemeden, çıkar sağlamadan,
amaçsızca, sadece kalpten görmektir. Çünkü sevginin kay-
nağı kalptir. Kalpten söylenen, kalpten görülen ve kalpten
hissedilen sevgi yaşamsaldır. Bunu en iyi bilen insanlar
şüphesiz Solomon Adası yerlileridir. Çünkü bu yerliler,
inançları gereği kesmekten çekindikleri devasa ağacın
karşısına dizilip bir ağızdan ağaca kötü sözler söylerler-
miş. Amaçları, ağacın içinde yaşadığına inandıkları ruhu,
ağaçtan kaçırmakmış. Ruhun ağacı terk ettiğinde, ağacın
kurumasının kaçınılmaz olduğuna inanırlarmış. Ve haklı
da çıkıyorlarmış. Bir süre sonra ağaç kurumaya yüz tu-
tuyor, ardından da devriliyormuş. Sevginin olmadığı yerde
yaşamın da olmayacağına dair en iyi örnektir Solomon
yerlileri.

Prof. Dr. Şeref Kara, hayatı boyunca canlıların içinde-
ki yaşayan ruha hitap etmiştir. Solomon yerlilerin aksine
Kara, ruhu kovmak için değil, yaşatmak için emek har-
camıştır. Bunun en açık örneği, komşusu Hacı Nurettin
Gencal'ın, onun için kaleme aldığı şu dizelerde görülmek-
tedir:

Var apartman komşumuz Sayın Şeref Kara,
Herkesle güzel geçinir, kimseyle açmaz ara.
Çünkü bilir bir gün gidilecek Ahiret denilen pazara,
Bu yazı Hacı Nurettin Gencal'dan kalsın size hatıra.

Şeref Kara sadece iyi bir bilim insanı değil, iyi
bir hoca, iyi bir komşu, iyi bir baba, abi, eş, kardeş,
arkadaş ve en önemlisi de insandır. Nazik, güler
yüzlü, hoşsohbet, kadirşinastır. Karşısındakinin bir
canlı olduğunu bilmesi, onun için emek harcamaya
yeterlidir. Çünkü emek sevgi, sevgi ise kalp aynasıdır.
Winston Churchill'in üzülme için bulamadığı zamanı,
Şeref Kara “üzme için” bulamamıştır. Şeref Kara'nın
yaşam felsefesi, büyük Atatürk'ün şu sözlerinde gi-
zlidir: “Biz kimsenin düşmanı değiliz! Yalnız insanlığın
düşmanı olanların düşmanıyız.”

Prof. Dr. Şeref Kara, çevresinde çalışkanlığı kadar
dürüstlüğüyle tanınır. Vatanını en çok seven, işini en
iyi yapandır felsefesiyle, Atatürk'ün ışığında ilerlem-
iş önemli bilim insanıdır. Bursa Uludağ Üniversitesi
akademik yaşantısında, üst düzey görevlerde bulunmuş,
bilgi ve tecrübesine danışılmış, aranan, saygı duyulan
kişi olmuştur. Şüphesiz Şeref Kara'yı, ailesinden daha iyi
taniyan olamaz. Onun mutluluğuna, üzüntüsüne, heye-
canına, endişesine, zor günlerine, kısacası tüm duygu ve
düşüncelerine yakından tanık olmuş aile birelerinden
olan kardeşi Gülnazik Dağan, Prof. Dr. Şeref Kara için
şu anıyı anlatmaktadır:

“Herkes, ama herkese karşı sevgi doluydu. Özellikle
çocuklarla çok güzel diyalog kurardı. Bu yüzden çocuk-
lar da onu sever, onunla oynamak ve vakit geçirmek is-
terlerdi. Bursa'daki yeğenimin kızı da abimi çok sevdiği
ve onunla eğlenceli vakit geçirdiği için hafta sonları
babasını yürüyüşe çıkarır, bilerek abimlerin evinin
oraya getirir ve sonra da “aaa baba bak Şeref Dayımlara
gelmişiz, hadi onlara gidelim” dermiş. Onu görmeden
eve dönmemiş.” Bir çocuktan duyulabilecek en güzel
sevgi sözleridir bunlar.

1. Öğretmen. Prof. Dr. Şeref Kara'nın eşi, Bursa., 2. Avukat, Prof. Dr. Şeref Kara'nın kardeşi, Kayseri.

3. Doç.Dr., Prof. Dr. Şeref Kara'nın kardeşi, İstanbul. halilkara@ybu.edu.tr

4. ?, Prof. Dr. Şeref Kara'nın abisi, Kayseri, 5. Dr, İstanbul Üniversite Emekli Eski Genel Sekreteri

Anahtar kelimeler: Anı, mektup, Şeref Kara.

Abstract

After the heart is blind, there is no benefit for the eyes to see," says Hz. Ali. Because he looks only with his eyes, sees with his heart. Defining love is so severe that many mighty writers have claimed that this definition cannot be made. According to Ibn Arabi, the meaning of love cannot be made. Love is only tasted. The person who relishes cannot explain enough what love is. At the same time, love is a universal feeling. The mother's love for her child, spouses love each other, as a divine secret, is the best example of the universality of love, whose purpose is to "bring a skin with a skin, a life with a soul." At the same time, Ibn Arabi says, "Love is a bond that connects the loved one to the loved one, and the love is the existence of the lover." Cengiz Aytmatov, in his work titled "Selvi Boylum Al Yazmalım," written in 1961, states that love is a labor by talking about the role of energy in love. Although love requires life as much as air and water, love requires effort. It is only to see through the heart, without waiting for return, without gaining interest, without aim. Because the source of love is the heart. The lover said from the heart, seen from the spirit and felt from the heart, is vital. The people who know this best are undoubtedly the natives of Solomon Island. Because these natives would sit in front of the enormous tree, they were afraid of cutting their beliefs and said bad words to the tree. Their purpose is to kidnap the spirit they believe lives in the tree. When the soul leaves the tree, it is inevitable to dry the tree. And they were right. After a while, the tree was going to dry; then it fell over. Solomon is an excellent example that there is no life where there is no love.

Professor Dr. Şeref Kara has addressed the living spirit in living things throughout his life. Unlike the Solomon natives, Kara has worked hard to keep the spirit alive, not to fire it. The clearest example of this can be seen in the following lines of his neighbor Hacı Nurettin Gencal.

Var apartman komşumuz Sayın Şeref Kara,
Herkesle güzel geçinir, kimseyle açmaz ara.
Çünkü bilir bir gün gidilecek Ahiret denilen pazara,
Bu yazı Hacı Nurettin Gencal'dan kalsın size hatıra.

Şeref Kara is not only a good scientist but a good teacher, a good neighbor, a good father, brother, wife, brother, friend, and, most importantly, human. The gentle, friendly, pleasant conversation is a magnificent shine. Knowing that the other is living is enough for him to spend effort. Because labor is love, and love is a heart mirror. When Winston Churchill could not find to

be upset, Şeref Kara could not find to "upset". The life philosophy of Şeref Kara is hidden in the words of the great Atatürk: "We are not anyone's enemy! We are the enemies of those who are only enemies of humanity."

sought, and respected. Undoubtedly, no one knows Şeref Kara better than his family. From the pen of his family who witnessed his happiness, sadness, excitement, fears, hard days, and maybe loneliness, his brother, Gülnazik Dağan, Prof. Dr. Şeref describes the following moment for Kara:

"It was full of love for everyone, but for everyone. Especially he had a very nice dialogue with the children. That's why children love him, too; they want to play and spend time with him. Since my nephew's daughter in Bursa also loved my brother and had a fun time with him, he took his father for a walk on the weekends, knowing he brought them to the house of my brothers and then said, "Look, daddy, we have come to Honor Uncle, let's go to them." He wouldn't go home without seeing him." These are the best words of love that can be taken from a child.

Keywords: Memory, letter, Şeref Kara.

DEĞERLİ YOL ARKADAŞIMA...

Sevgili Eşi
Emel KARA

2 Şubat 1992 yılı eşim Şeref Kara ile aile birlikteliğimizi kurduğumuz bir yıl. Eşim Şeref Kara Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaktaydı. Nikah işlemlerinin ardından benim de tayinim Erzurum Kız Meslek Lisesine çıktı. Biz 1999 yılı ağustos ayına kadar Erzurum'da görev yaptık. Bu süreçte 1993 yılında büyük oğlumuz Orhun Burak, 1997 yılında ise Furkan Kutay dünyaya geldi. 1995 yılında eşimin Paris Sorbonne Üniversitesinde ikinci doktorasını yapmasından dolayı biz de büyük oğlum Orhun Burak'la 3,5 ay Paris'te kaldık. Bizim için Paris, hayatımızda farklı bir öneme sahipti.

Erzurum'da, eşim Şeref Kara çok sevilen ve sayılan bir kişiydi. Hocası merhum Fransızca Okutmanı Mübeccel Okay ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Eşi merhum Prof. Dr. Mehmet Orhan Okay; Şeref'i saygısı, sevgisi, dürüstlüğü ve çalışkanlığından dolayı manevi evlatları olarak benimsemişlerdi. Bu değerli büyüklerimizi her zaman ziyaret eder, onlarla kaliteli vakitler geçirirdik.

Eşim 1999 yılında, çocukların eğitimleri için gelecekteki yaşantımızı sürdürebileceğimiz bir yer olan Bursa'ya yerleşmeye karar verdi ve Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesine geçiş yaptı. Bursada ilk yıllar çok zor oldu bizim için çünkü Erzurum'da çok güzel dostlukları,

yaşanmışlıkları geride bırakıp gelmiştik. Ancak belli bir süre sonra çevremizde biriktirdiğimiz güzel insanlarla birlikte Bursa da bizim için vazgeçilmez bir yer haline geldi.

Şeref Kara'nın en büyük değer verdiği şeylerden biri aile kavramı idi. Ailesine inanılmaz bağlı biriydi ve sevgi ve saygı çerçevesinde eşine, çocuklarına önem verirdi. Akademik çalışmalarından kalan zamanlarında ailesiyle vakit geçirir ve değişik planlamalar yapardı. İki erkek evladıyla bahçede, oyun alanlarında futbol oynar, bisiklete biner ve onlarla çok değerli, kaliteli vakitler geçirirdi. Ve.... Çocuklar büyüdü üniversiteli oldular. Eşimin vefatından sonra büyük oğlumuz Orhun Burak, Bursada İLKA Mimarlık Ofisini açtı ve Mimar olarak çalışmaya başladı. Küçük oğlumuz Furkan Kutay ise halen Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi 4. sınıf öğrencisidir. Çocuklarımız babalarının bıraktığı değerleri ve bayrağı büyük bir onur ve şerefle taşımaktadırlar. Allah'ım tüm evlatlarımızın yollarını açık etsin inşallah.

Eşim Şeref Kara'nın vizyonu geniş, öngörüsü çok kuvvetli idi. Benim de mesleki yaşantımda çalışmalarıma büyük destek vererek her zaman başarılı çalışmalara imza atmamı sağlamıştır. Eşimle geçirdiğim her anın büyük hatıraları vardır. İyi ki hayatımda Şeref Kara ile tanışmışım ve böyle bir insanla bir aile birlikteliği kurarak iki pırlanta gibi evladımız olmuş.

Bizler dostlarımız ile sıkça toplanır, güzel sohbetler yaparak birlikte vakit geçirmeyi çok severdik. Toplandığımız zamanlarda komşularımızdan Dr. Tuba Hanım, "Şeref Bey lütfen bundan sonraki toplanmamızda bir konu ve tema belirleyelim bunların üzerinde sizinle bol bol sohbet edelim" derdi. Şeref, okumayı çok severdi. Türkçe, Fransızca, İngilizce başucu kitapları vardı. Boş zamanlarında yabancı kanallardan haberler, söyleşiler dinler ve global dünyada neler oluyor, gelişmeleri yakından takip ederdi. İnanılmaz güçlü bir hafızaya ve yorum gücüne sahipti.

Eşimin vefatından 2,5 yıl sonra, 21 Ocak 2020'de, iki oğlumla birlikte, eşimin çok sevdiği ve her fırsatta gittiği bir şehir olan Paris'e seyahat ettik. Çocuklarımızla Paris'in tarihi simgesi olan yerleri eşimin bizleri gezdirdiği şekilde gezerek kendisini yâd ediyorduk. 22 Ocak günü akşamüstü yine hatıralarla merdivenlerden ağır ağır çıkarak "Sacred Heart Basilica of Montmartre"ye ulaştık. Burada, Paris'in tüm güzelliğini tepeden seyretmeye başladık. Tam o sırada yer sergilerinden bir şey almak için siyahı bir satıcının yanına giderek pazarlık yapıyorduk ki yanımızda bir bayan belirdi. Bize:

-Pazarlık yapın yapın, daha da inerler diyerek Türkçe konuştu. Sonra bizim adımıza Fransızca pazarlık yapmaya başladı. Bayana ilgisinden dolayı teşekkür ettim ve

-Türkiye'nin neresindensiniz? dedim. O da:

-İstanbul'dan geliyorum Fransızca öğretmeniyim dedi.

Ben de şaşırarak büyük bir sevinçle:

-Aaaaa benim rahmetli eşim Şeref Kara da Uludağ Üniversitesi Fransızca Bölümünde öğretim üyesiydi dedim.

-İnanamıyorum diyerek haykıran bayan, eşimin öğrencilerindenmiş. O sırada sanki hayat durdu. Birbirine yabancı iki kişi olan bu bayan ve ben birbirimize sarılarak dakikalarca ağladık. Hayatta tesadüf diye bir şey yok, hayat mucizelerle dolu...

Bayan:

-Şeref Hocam birinci sınıfta dersimize girmişti. Çok kıymetli ve saygıdeğer bir kişiydi. O bir yılda hayatımıza çok şey kattı. Şu an bir üniversitede öğretim görevlisi olarak işe başlayacağım dedi. Kendisi ile uzun süre sohbet ettik.

İnsan hayatında iz bırakan bir hoca, bir insan, bu kadar güzel anlatılabilirdi. Bizim için o gün Rabbimin en büyük armağanı idi. Kesinlikle o an eşim Şeref Kara aramızdaydı. Hayatlarında farklı izler bıraktığı tüm yetiştirmiş olduğu öğrencilerinin onu sevgi ve saygıyla anmaları, ailesi olarak bizleri onurlandırmaktadır. Eşim, geleceği ve yarınlarımızı emanet edeceğimiz gençlere davranışları, çalışmaları ve insanlığa bakış açısı ile her zaman bir rol model olmuştur. İşte Şeref Kara'nın geride bıraktığı en büyük miras budur.

Eşim Prof. Dr. Şeref Kara, 29 Mayıs 2017 Pazartesi günü, 52 yaşında, görevi başında hayata gözlerini kapatarak arkasında gözü yaşlı bir eş, iki oğul, ailesi, mesai arkadaşları, ellerinden tutarak hayata hazırladığı öğrencileri ve tüm sevenlerini geride bırakıp kanatsız bir melek olarak ebediyete intikal etmiştir.

Prof. Dr. Şeref Kara, 29 yıl akademisyenlik yaptığı hayatında gece gündüz demeden çalışarak, sürekli araştıran, geliştiren, yaptığı işte fark yaratan bir kişi olarak bilime ve insanlığa faydalı olacak çalışmalarda bulunmuştur. Ulusal ve Uluslararası platformlarda birçok başarıya imza atmıştır.

Sonuç olarak Şeref Kara kimdir diyecek olursak hayatı boyunca iyi bir evlat, iyi bir kardeş, iyi bir eş, iyi bir baba, iyi bir dost ve en önemlisi mükemmel bir insan olmuştur.

Bu değerli bir insanın anısına, IJHAR "INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND ARTS RESEARCHES" dergisinin özel sayı çıkarması biz KARA ailesini çok mutlu etmiştir. Uluslararası hakemli bu derginin hazırlanmasında emeği geçen tüm hocalarıma teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Bu vesile ile eşim Prof. Dr. Şeref Kara'yı bir kez daha rahmet ve şükranla anıyorum, mekânı cennet olsun, huzur içinde uyusun inşallah.

ŞEREF ABİME...

Gülnazik Doğan

Abim Şeref Kara, Kayseri'nin Develi İlçesinin Hoşça Köyünde Kara ailesinin altıncı evladı olarak dünyaya gelmiştir. Ben, onun bir küçüğüyüm. Babam yurt dışında çalıştığı, Şeref abimin bir büyüğü olan Arif abim de lise çağında onun yanına gittiği için Şeref abim daha ortaokuldayken, erken yaşta ailemizin sorumluluğunu üstlenmişti.

Abim, disiplinli, çalışkan ve kararlı bir insandı. Özellikle ben ve kardeşim Halil için güzel bir örnek, iyi bir rehberdi.

Anneme ve babama karşı sonsuz sevgi ve saygısı, biz kardeşlerine karşı bir baba sorumluluğuyla sevgi ve şefkat dolu bilgece yol göstericiliği, kibarlığı benim için onu emsalsiz kılan özellikleriydi.

Fransız edebiyatını ve sanatını çok beğenirdi, Fransızca şarkılar dinlerdi. Bunları, bize de hem tanıttı hem sevdirdi.

Abim ile o kadar çok hatıramız var ki, bunlardan beni en çok etkileyen birkaç tanesini aktarmak istiyorum: “1987 yılının yazında üniversite sınavına girdim. O tarihlerde üniversite sınavları şimdiki gibi iki basamaklı idi, ama tercihler ikinci sınavdan önce, daha puanı görmeden yapılarak teslim ediliyordu. Beni sınava Abim götürdü. Sınav çıkışında nasıl geçtiğini, kaç soruyu cevapladığımı sordu. Ben hatırladığım kadarıyla söyledim: “Sen Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine yerleşirsin” dedi. Şaşırmıştım. Çünkü ben yaptıklarımı kesin olarak bilmiyordum, ortada puan da yoktu. Fakat sınav sonucu abimin tahmini gibi oldu ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine yerleştim. Abimin bu öngörüsü ve ileri görüşlülüğü beni çok etkilemişti.

Abim ile ilgili hatırladığımda gülümsediğim bir hatıra da onun düğününde olmuştu. Abimlerin düğünü 1992 yılının ocak ayında karlı bir kış günü olmuştu. Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi bizim oralarda da “Gelin alma” olarak tabir edilen âdetimiz vardır. Düğünün son günü damat ve ailesi gelinin evine gelirler, gelinin babası, gelini duvağıyla evin dışına kadar getirir, orada dua edilir ve gelin damadın koluna girerek gelin arabasına biner. Abim, gelin alınırken yengeme vermek üzere, Develi'de çiçekçi olmadığı için yeğenime Kayseri'den çiçek getirtmişti. Gelin arabasında yengemlerin evine kadar çiçek elinde geldi. Orada çiçeği yengeme verecekti. Ancak, yengemin babası rahmetli Emin Amca gelini evin dışına çıkardığında o kadar çok ağlıyordu ki bundan hepimiz etkilendik. Abim de çok etkilenmişti. Muhtemelen hem bunun etkisiyle hem de heyecandan çiçeği vermeyi unuttu. Bizim eve gelip damat ve gelin arabadan indiğinde çiçek hala abimin

elindeydi. Sonrasında da fotoğraflarda bu sahneye bakıp abime hep takılmışızdır.

Abim, mesleğini ve öğrencilerini çok seven, disiplinli, fedakâr, çalışkan bir akademisyendi. Memleket ve millet sevdalıydı. Fransızca Öğretmenliği eğitimi almış olması sebebiyle Fransızca'yı severek kullanırdı, ama Türkçenin kullanılmasında muazzam bir hassasiyeti vardı.

Herkese, ama herkese karşı sevgi doluydu. Özellikle çocuklarla çok güzel diyalog kurardı. Bu yüzden çocuklar da onu sever, onunla oynamak ve vakit geçirmek isterlerdi. Bursa'daki yeğenimin kızı da abimi çok sevdiği ve onunla eğlenceli vakit geçirdiği için hafta sonları babasını yürüyüşe çıkarır, bilerek abimlerin evinin oraya getirir ve sonra da “Aaa baba bak Şeref Dayımlara gelmişiz, hadi onlara gidelim” dermiş. Onu görmeden eve dönmezmiş.

Elleri ile yapıp getirdiği reçeller hala çocuklarımın dilindedir. Her gelişinde mutlaka getirdiği çikolatalar ve cömertçe verdiği bayram harçlıkları da.

Abimin bir de aceleciliği vardı. İşlerini ertelemeyi, birilerini bekletmeyi sevmez, bir an önce yapmak isterdi. Bir yere gideceği zaman öncesinde hazır olurdu. Hep bizden önde yürürdü. Bu dünyadan ayrılırken de öyle yaptı.

Her ölüm, sevenler için vakitsizdir. Ama şüphe yok ki, abiminki apansız, hiç beklemediğimiz bir zamanda oldu. İnanılır gibi değildi. Ama takdiri ilahi böyleymiş.

Benim Sevgili Abicğim:

Oğlun Kutay'ın, cenaze töreninde söylediği gibi sen adıyla müsemma şerefli bir insandın, şerefine yaşadın, görevinin başında ve şerefine bu dünyaya veda ettin. Hayatın boyunca eşine, çocuklarına, annene, babana, kardeşlerine ve tüm insanlara faydalı olabilmek için çalıştın, çabaladın.

Şairin “Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş” deyişini haklı çıkardın ve bir hoş seda bırakarak aramızdan ayrıldın.

Sen bizim her zaman kalbimizde yaşıyorsun, yaşayacaksın. Dualarımızda hep sen varsın. Allah bütün sevdiklerinle cennetinde kavuşmayı nasip etsin inşallah.

Seni, özlem, sevgi, minnet ve hürmetle anıyorum.

KALP PINARIMDAN SÜZÜLEN GÖZYAŞLARI

Doç. Dr. Halil KARA

İnsanın hayatının şekillenmesinde, kişiliğinin gelişiminde, düşünce dünyasının olgunlaşmasında takip ettiği yıldızlar, mihenk taşları ve kahramanlar vardır. Kardeşlerinin, yeğenlerinin, etrafındaki birçok insanın ayak izlerini takip ederek yolunu bulduğu, yönünü

şaşırmadan hedefine ulaşmasını sağlayan kişidir Prof. Dr. Şeref KARA. Geleneklerinden kopmadan modern dünyayı anlamış, kavramış iyi analiz ederek yaşamış çalışkan, dürüst, nazik, naif, bilimsel yönü son derece güçlü bir kişilikti canım ağabeyim. Vatanına sevdalı, mil-letine kayıtsız şartsız aşık dünyanın geçici bir misafirhane olduğunu idrak etmiş ve hayatını buna göre düzenlemiş, insanı yaratandan dolayı seven, sayan müstesna kişilikle-lerden biri olarak ömrünü tamamlayan örnek bir şahsiyet-tir.

Şeref ağabeyimle yaşanmış o kadar çok hatıralarım var ki, hepsi biri birinden müstesna biri birinden güzel ve özel. Yazamadıklarım küsecek diye korkarım.

Bursa'ya ilk gidişimiz. Yıl 1986. Askeri lise sınavları-na gireceğim. Ağabeyimle beraber Kayseri'den otobüsle Bursa'ya geldik. Hava henüz alaca karanlık, karnımız acıkmış nerede ne yesek diye etrafa bakınıyoruz. Ancak hangi yöne baksak sadece işkembe çorbası yapan işyerleri mevcut. Ağabeyim de ben de işkembe çorbasını seven in-sanlar değiliz ama başka bir alternatifimiz yok anlaşılan. Yapacak bir şey kalmadı daldık bir lokantaya söyledik işkembe çorbalarını. Garson getirdi çorbaları birer kaşık aldık o bana baktı ben ona hiç konuşmadan çorbaları öylece bıraktık kalktık. Bazen söze gerek yoktur bir bakış yeter her şeyi anlatmaya. Kardeşlik bu olsa gerek, konuşmadan anlaşabilmek.

Erzurum'a ilk gidişim. Lise öğrencisiyim. Temmuz ayının başı, 1988. Ağabeyim Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde asistan. Erzurum'da çarşıya indik. Çay oca-klarının önünde büyük beyaz kitleleri keserlerle kesmeye çalışıyorlar. Bana ilginç geldi. İlk defa gördüğüm için dik-katimi çekti. Ağabeyime nedir bu? Tuz mu? Ne yapıyorlar bu kadar tuzla deyince ağabeyim bir kahkaha attı. Şeker o, Erzurum ve bu yörenin "gırtlama" şekeri deyince bir-likte epey bir süre güldük.

Ankara'da birlikteyiz. Yıl 1989. Ağabeyim Hacettepe Üniversitesinde doktora yapıyor. Ben de Kara harp oku-lunu bırakmışım, dershaneye gidiyorum. İncirlik semtin-de ev tuttuk, birlikte kalıyoruz. Şeref ağabeyim elinden her iş gelen çok becerikli bir insandı bu yönüyle rahmetli babamıza çok benzerdi. Muhteşem yemekler yapardı özellikle sucuklu kuru fasulye ve puding konusunda ondan başka otorite tanımam. Bir yıl boyunca yemekleri o yaptı bulaşıkları ben yıkadım. Allah ondan razı olsun hiçbir zaman hakkını ödeyemem.

Ağabeyim zaman zaman Ankara'ya doçentlik jürisine geldiğinde yeğenleriyle sohbet etmeyi çok severdi onlarla nitelikli zaman geçirirdi. Kızım Seda Nazlı'nın amcasına sevgisi saygısı ve düşkünlüğü bir başkaydı. Onunla Paris başta olmak üzere Avrupa'yı gezme planları yaparlardı. Ahmet Kaan'la otomobiller üzerine konuşurlar, Ahmet'in otomobiller hakkındaki bilgileri hoşuna giderdi. Sa-

bahları çocukları birlikte okullarına bırakırdık. Salih'in okula bırakırken söylediği "baba erken al, geç kalma" sözünün çok hoşuna gittiğini defalarca ifade ettiği hiç kulağımdan gitmez.

Rüyalarda buluşmak: Rüyalarımdan birinde ağabeyimi uçsuz bucaksız yeşilliklerin ortasın-da bir çınar ağacının altında otururken gördüm. Öptüm kokladım, nasılsın dedim "çok iyiyim" dedi. Salih de yanımda. Onu kucağına aldı buradan da öp buradan da diyerek yanaklarından, alnından, gıdısından öptürdükten sonra o da Salih'in yanak-larından, gözlerinden öptü. İnanılmaz bir mutluluk ve heyecanla uyandım. Çok gerçekçi idi. Rabbim sana şükürler olsun rüyada da olsa ağabeyimle bir araya tekrar getirdiğin için şükrediyorum her rüyadan sonra.

Ağabeyimin acısı yüreğimde hiç eksilmedi, ak-sine kartopu gibi her geçen gün büyüdü, büyüdü... Vefatından bugüne onsuz bir gün geçirmediğim çok şükür. H"er insan ölümü tadacaktır" ayeti kerimesi-nin mutlak gerçek olduğunu idrak ederek yaşamayı bizlere bir kez daha hatırlattı canım ağabeyim. Al-lah sana cennet köşklerinin en güzelini nasip etsin. Peygamber efendimize komşu eylesin. Mekânın cennet olsun KAHRAMANIM, ağabeyim...

GARINDAŞIM

Arif KARA

Önde Kocakız olmak üzere sabahları Mak-bule Hanım ve Hurma Hatunla dağlar ile çevrili köyümüz Hoşca'dan çıkıp kervan misali yollara dizilerek patika dağ yollarına koyulduğu-muzu; Çayakkale'de güneşli ilkbahar günlerinde kuzu ve oğlaklarımızı yeşil otlaklarda koşa oynaya otlattığımızı; çiğdem, nevrüz, yemlik ve tekesakalı toplayarak öğleden sonra güneş batmadan yola çıktığımızı; köpeğimiz Yavuzla birlikte kuzu ve oğlaklarımızın koşarak, hoplayıp zıplayarak evimize döndüğümüzü; Kocakızın Makbule Hanımın ve Hurma Hatunun bir anneden çoğalma, Anadolu'ya özgü kızıl tüylü, yağlı sütlü sağlıklı hayvanlar oldu-ğunu, çiğdemin, nevrüzün ayrı ayrı renk tonlarını ve hangisinin soğandan yetişen bitkiler olduğunu; yemlik ve teke sakalının nerelerden toplandığını; diğer bitkilerden nasıl ayırt edildiklerini; sağlığa ne kadar faydalı olduklarını; Yavuzun ise akıllı, sadık, bizim aileye ait olan bütün canlıları tanıyıp ayırt eden çok sadık köpeğimiz olduğunu; Hacı'da, Böğürtlenlik'te, Şıhlı yolunda ve diğer tarlalarımız-da hangi tür tahılları daha verimli bir şekilde yetiştirdiğimizi; gözlerin parlayarak büyük bir mut-

luluk ve heyecanla kırk yıl sonra bizimle paylaşınca fark ettim ki kardeşim Şeref, hafızası çok iyi, olayları bütün detaylarıyla hatırlayan, analiz eden, anlatan, anlatırken tekrar yaşatan, muhteşem bir hafızaya sahip.

Kibarlığın, nezaketin ve ince düşünen ruh halinle müstesna bir insandın. Allah rahmet etsin, mekânın cennet olsun canım kardeşim.

Dr. Yusuf AKÇA

SEN

Sessizdin, sakindin

Bilge idin, âlimdin

Sanki...

Asırlık evliyaydın.

Kırmızı beyaz toprağında

Sevdiğin bayrak gibisin.

Açmış goncalarını

Arşa doğru

Huşu içinde,

Bilinmez ki âlemin

Hangi kıtasındasın.

Dualarımızla

Cennet ırmaklarındasın.

GÜZEL İNSAN

Al bayraklı cenahı çok güzel insan!

Derin bir adamdın, sessiz bir gemi gibi

Dolaşırdın okyanusları başını kaldırmadın hiç.

Karıncalar ezilmesin diye

Hep enginlerde, yüreklerde tur atıp durdun.

Yeşil Bursa'da, karlı dağın eteklerinde huzur buldun.

Selam söyle oradakilere merak etmesin dostlar.

Güneş tepemizde nur saçıyor.

Burada her şey çok güzel olacak

Her şey çok güzel olacak

Sen yeşil seller arasında rahat uyu

Güzel insan...

Al bayraklı cenahı çok güzel insan.

Editörün Notu:

Bilimsel bir makale genel olarak giriş, yöntem-teknik, bulgular, tartışma ve sonuçtan oluşur. Konuyu dayanak ve gerekliliğine göre açıklar veya savunur. "Bir gerçeği açıklamak, bir konuda görüş ve düşünceler öne sürmek ya da bir tezi savunmak, desteklemek için yazılan yazılara da "makale" denir (wikipedia, 2016, E.T. 06.02.2020). bu tanımdan hareketle makale, bilimsel dergi dışında gazete ve hakemsiz dergilerde de yayınlanabilir ve makale olarak tanımlanabilir. "Günümüzde bilimsel dergiler, aynı alanda çalışmış olan ve önerilerde bulunabilen uzman kişi ya da kişiler tarafından gözden geçirildikten sonra makaleleri yayıma kabul etmektedir. Etik sorun yoksa kabul edilmeme gerekçesi olarak da en çok; konunun

derginin kapsamı dışında olması ya da yeni bilgi sunmaması, güçsüz yöntem ve bulgular, örnek azlığı, konuyla ve hedefle bağlantısız yorumlar, derginin istediği biçimin olmaması, zayıf dil ya da özensiz yazım gibi nedenler öne sürülür" (Ekmekçi & Konaç, 2009:117). Ancak bazı özel durumlar için yazılmış özel yazılar için çok fazla kriter aranmayabilir. Bu tür yazılar makale olarak dahi değerlendirilmeyebilir. Ancak duruma özel bir istisna ile yazının yayın onayı, hakem süreci başlatılmadan, editör onayı ile verilebilir. Yukarıdaki yazılar, editör onayı ve editör eklemeleriyle yayına kabul edilmiş, bilimsel olmayan makale sınıfında yayınlanmıştır.

Editor's Note:

A scientific article generally consists of an introduction, method-technique, discussion, and conclusion. Explains or defends the subject according to the basis and necessity. However, the article does not always have to defend a scientific phenomenon or to be published in a scientific journal. "Articles written to explain a truth, to suggest opinions and thoughts on a subject, or to defend or support a thesis are also called" articles." (Wikipedia, 2016, E.T. 06.02.2020) the article may be published in newspapers and non-refereed journals other than scientific journals and may be defined as an article. "Today, scientific journals accept articles for publication after being reviewed by an expert or person who has worked in the same field and can make recommendations. If there is no ethical problem, it is the most common reason for not being accepted; reasons such as the subject being outside the scope of the journal or not providing new information, weak methods and findings, lack of examples, comments unrelated to the topic and the target, lack of the format the journal wants, weak language or sloppy writing are suggested. (Ekmekçi & Konaç, 2009: 117) However, for special articles written for some special cases, too many criteria may not be sought. We may not even consider such articles as articles. However, with a special exception, the publication approval of the manuscript can be given with the approval of the editor without starting the referee process. This confirmation is not enough to make writing scientific or negotiable. It does not mean citing scientific articles, but it does not remove cited articles from scientificity.

This article has been published with a non-scientific article class accepted for publication with editor approval and editor additions.

Kaynakça

Ekmekçi, Abdullah, Konaç, Ece (2009). Bilimsel Yazımın Bazı Temel Kuralları, TUBAV Bilim Dergisi, Yıl: 2009, Cilt:2, Sayı:1, Sayfa:117.

www.wikipedia.org, Makale, ET. 06.02.2020.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİNDE DEĞERLER ÖĞRETİMİ

The teaching of Values in Turkish Language and Literature Course

Mustafa CEMİLOĞLU¹

Submit Date: 2020-02-15 15:56:19

Acceptdate: 2020-02-18 08:13:40

To Reference: Cemiloğlu, Mustafa (2020), The teaching of Values in Turkish Language and Literature Course. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:17-23

Özet

Etik ya da ahlak büyük ölçüde değerler içeren davranışlar bütünlüğü demektir. Son yıllarda eğitim-öğretim çevrelerinde değerler ve değerlerin öğretimi sıklıkla gündeme taşınmaktadır. Bu konuda makaleler yayınlanmakta, lisansüstü tezler yapılmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulu da derslerin öğretim programına değerler eğitimi ilkelerini eklemektedir. Ahlakın ve erdemin dayanağı olan değerlerin eğitiminde belirli bir yolun, yöntemin bulunması ve bu yöntemlerin eğitimcilere, uygulayıcılara öncelikle kazandırılması gerekir. Bu yol, keşfetme ya da problem çözme dediğimiz işleyiş tarzıdır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi değerler eğitimi uygulamalarına yer verilebilmek adına son derece elverişli bir derstir. Bu derste davranış ikilemlerini içeren metinlerin tartışılması öğrencilere değer kazandırma adına yapılabilecek işlemlerin başında yer almaktadır. Değer kazandırma adına yapılabilecek en doğru yol da budur. “Şunu yap, bunu yapma” yollu bir değer eğitimi gerçekleştirilememektedir. Milli Eğitim Bakanlığının da öğretmenlere yol gösterme adına öğretim programları ve ders kitapları başta olmak üzere eğitimin bileşenlerini eşgüdüm içerisinde planlayıp düzenlemesi gerekmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı son birkaç yıldan beri “değerler” kavramı ile ilgili değişik çalışmalara imza atmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde öğrencilere belirli değerlerin kazandırılabilmesi için de bazı yenilikleri hayata geçirmektedir. Yenilenen “Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında “değerler” kavramının vurgulanarak işlenmesi de bu yeniliklerin bir parçası olarak görünmektedir. Elbette bütün bunların sonucu olarak da hem Türk Dili ve Edebiyatı dersinin okutulduğu Orta Öğretim okullarında hem de doğal olarak onlarla organik bir ilişki içerisinde bulunması gereken Eğitim Fakültelerinde “Değerler” üst başlığını taşıyan çalışmalara ağırlık verilmektedir. Bu durumu, Eğitim Fakültelerinde çalışmakta olan akademisyenlerin bilimsel yayınlarında ve Eğitim Bilimleri Enstitüleri kapsamında yaptırılmakta

olan lisansüstü tezlerde de görmek mümkündür.

Ortaöğretim basamağında gözlemlenen bütün bu gelişmeler daha önce hiç görmediğimiz, üzerinde hiç durulmamış bir çalışma biçimi değildir. Çünkü eski ifadeyle “talim ve terbiye” ya da yeni ifadeyle “eğitim-öğretim” terimlerinde yer alan “terbiye-eğitim” kavramı bizi “değer” kazandırmadan başka bir şey değildir. Elbette kazanılan bu “değerler” zaman içerisinde öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında gözlemlenmeye başlayınca verilmeye çalışılanlar da kazanılmış olmaktadır. O nedenledir ki, bakanlığın derslerin öğretim programlarında ve değişik çalışma alanlarında sık sık vurguladığı “Değerler Eğitimi” kavramı, daha önce üzerinde hiç çalışılmamış bir yenilik değildir. Belki, daha önce adı konulmamış, biraz rastlantıya bırakılmış, programlanmamış ve tanımlanmamış çalışmaların düzenlenmesidir ama elbette bu yanılla da olumlu bir gelişmedir.

Yalnız, Ortaöğretim basamağında yer alan bütün derslerin, “öğretim programı”, “eğitim-öğretim etkinlikleri” ve “ölçme ve değerlendirme” olmak üzere üçlü bir yapısı vardır. Yine ders bütünlüğü içerisinde bu üç ayrıntının uyumluluk taşıyacak şekilde şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Değerler Eğitimi” kavramı, hem dersin öğretim programı hem “eğitim-öğretim etkinlikleri” hem de “ölçme ve değerlendirme” yönünden irdelenmeye çalışılacaktır.

Ortaöğretim basamağında yürütülmekte olan derslerin temel amacı öğrencilere orta düzeyde bir bilgi ve kültür kazandırmaktır. Eğitimin temel hedeflerinden birisi, öğrenciye “değerler” kazandırmak ve bu değerleri tavır ve davranışlarına yansıtmasını sağlamak ise bunun yolu “eğitim-öğretim süreçleri” içerisinde uygulanan bir dizi etkinlikten geçer. O etkinliklerden birisi de Türk Dili ve Edebiyatı Dersi okuma metinleri içerisinde yer alan “ikilemler” i ve “ahlaki çatışma”

sahnelerini tartışma konusu yapmaktır. Öğrenciler bu tartışma seanslarında bir “bilgi” e ulaşacaklar. Bu bilgi, onları zamanla “değer” edinmeye, edinilen değerler de onunla kötü davranış kalıbına götürecektir. Psikologlar, “iyiler, doğrular ve güzeller” içerisindeki en üst değer “adalet” olduğunu savunuyorlar. Öyleyse, kazandırılacak ilk değer de o olması gerekiyor.

Anahtar Sözcükler: Ahlak, Etik, Değerler, Değerler Öğretimi, Ahlak Gelişimi, Türk Dili ve Edebiyatı Dersi

Abstract

Ethic or morality means all behaviors that include values to a large extent. In recent years, within the education-teaching environments, values and values education are on the front burner. Studies and papers are being published and graduate dissertations are being conducted on this issue. Board of Education, too, adds values education principles into the curriculum. A certain way and methods should be defined and these methods should be acquired to the educators and practitioners in the values education which is the base of morality and virtue. It is a problem solving or exploring way of teaching. Turkish Language and Literature is a very suitable course to give place to values education practice. Discussing texts which include behavioral dilemmas is the most important teaching material to help students gain values. This is the rightest way for values acquisition. “Do this and do not do that” is that a proper way through which values education cannot be realized. In addition to this, Ministry of National Education should plan and organize programs and course books accordingly.

The Ministry of National Education has been carrying out various studies on the concept of “values” for the past few years. It has also implemented some innovations in order to gain individual values for students in educational activities. It is also seen as a part of these innovations that the concept of “values” is emphasized in the renewed “Turkish Language and Literature Curriculum”. Of course, as a result of all these, the studies that carry the heading “Values” are emphasized both in the secondary schools where the Turkish Language and Literature course is taught and in the Faculties of Education that should naturally have an organic relationship with them. It is also possible to see this situation in the scientific publications of academics working in the Faculties of Education and in the postgraduate theses being made within the scope of the Educational Sciences Institutes.

All these developments observed in the secondary education level are not a form of study that we have never seen before. Because the concept of “training-training” in the old term “training and training” or the new term “training-training” is nothing but adding “value.” Of

course, when these “values” gained start to be observed in the students’ attitudes and behaviors over time, those who try to be given are also won. It is for this reason that the concept of “Values Education,” which the ministry frequently emphasizes in the curriculum of the courses and different fields of study, is not an innovation that has never been studied before. Perhaps, it is the organization of studies that have not been named previously, are left to chance, are not programmed, and are not defined, but of course, this is also a positive development.

However, all courses in the secondary education level have a tripartite structure, namely “curriculum,” “educational activities,” and “assessment and evaluation.” Again, these three details should be shaped to be compatible with the integrity of the course. For this reason, in the later parts of the study, the concept of “Values Education” will be tried to be examined in terms of both the curriculum of the course, “educational activities” and “measurement and evaluation”.

The main aim of the lessons being carried out in the secondary education level is to provide students with a medium level of knowledge and culture. If one of the main objectives of education is to provide students with “values” and to reflect these values on their attitudes and behaviors, the way to this is through a series of activities implemented in “education-training processes.” One of those activities is to discuss the “dilemmas” and “moral conflict” scenes in the reading texts of the Turkish Language and Literature Course. Students will reach a “cognition” in these discussion sessions. This cognition will take them to “value” over time, and the values acquired will lead to a parallel pattern of behavior with it. Psychologists argue that the highest value in “good, righteous and beautiful” is “justice.” So it must be the first value to be gained.

Keywords: Morality, Ethic, Values, Values Education, Moral Development, Turkish Language and Literature

Giriş

Milli Eğitim Bakanlığı son birkaç yıldan beri “değerler” kavramı ile ilgili değişik çalışmalara imza atmakta ve eğitim-öğretim faaliyetleri içerisinde öğrencilere belirli değerlerin kazandırılabilmesi için de bazı yenilikleri hayata geçirmektedir. Yenilenen “Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programlarında “değerler” kavramının vurgulanarak işlenmesi de bu yeniliklerin bir parçası olarak görünmektedir. Elbette bütün bunların sonucu olarak da hem Türk Dili ve Edebiyatı dersinin okutulduğu Orta Öğretim okullarında hem de doğal olarak onlarla organik bir ilişki içerisinde bulunması gereken Eğitim Fakültelerinde “Değerler” üst başlığını taşıyan çalışmalara ağırlık verilmektedir. Bu

durumu, Eğitim Fakültelerinde çalışmakta olan akademisyenlerin bilimsel yayınlarında ve Eğitim Bilimleri Enstitüleri kapsamında yaptırılmakta olan lisansüstü tezlerde de görmek mümkündür.

Ortaöğretim basamağında gözlemlenen bütün bu gelişmeler daha önce hiç görmediğimiz, üzerinde hiç durulmamış bir çalışma biçimi değildir. Çünkü eski ifadeyle “talim ve terbiye” ya da yeni ifadeyle “eğitim-öğretim” terimlerinde yer alan “terbiye-eğitim” kavramı bizatihi “değer” kazandırmadan başka bir şey değildir. Elbette kazanılan bu “değerler” zaman içerisinde öğrencilerin tutumlarında ve davranışlarında gözlemlenmeye başlayınca verilmeye çalışılanlar da kazanılmış olmaktadır. O nedenle ki, bakanlığın derslerin öğretim programlarında ve değişik çalışma alanlarında sık sık vurguladığı “Değerler Eğitimi” kavramı, daha önce üzerinde hiç çalışılmamış bir yenilik değildir. Belki, daha önce adı konulmamış, biraz rastlantıya bırakılmış, programlanmamış ve tanımlanmamış çalışmaların düzenlenmesidir ama elbette bu yanıyla da olumlu bir gelişmedir.

Yalnız, Ortaöğretim basamağında yer alan bütün derslerin, “öğretim programı, “eğitim-öğretim etkinlikleri” ve “ölçme ve değerlendirme” olmak üzere üçlü bir yapıya vardır. Yine ders bütünlüğü içerisinde bu üç ayrıntının uyumluluk taşıyacak şekilde şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışmanın ilerleyen bölümlerinde “Değerler Eğitimi” kavramı, hem dersin öğretim programı hem “eğitim-öğretim etkinlikleri” hem de “ölçme ve değerlendirme” yönünden irdelenmeye çalışılacaktır.

Değerler, Etik ve Ahlak:

Türk Dil Kurumu sözlükleri bu üç kavramı sırası ile şöyle tanımlamaktadır:

Değer: Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.

Ahlak: Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları.

Etik: Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere “etik” ve “ahlak” kavramları doğrudan insan davranışlarını, “değer” ise bu davranışa kaynaklık eden kıymet hükümlerini ifade etmektedir. Edebiyat sanatının konusu da insan ve insan davranışları olduğuna göre bu davranışların çıkış noktası olan değerler manzumesi de bir anlamda edebiyat sanatının içeriğini oluşturmaktadır. Ayrıca Türk Dili ve Edebiyatı alanı “edebiyat” teriminin “edep”le ve “edepli olma” ile bağlantılı olmasından dolayı da zaten ahlakla ve olumlu değerlerle yakından ilişkilidir.

Ancak birer bilimsel terim olarak “ahlak, etik, değer” kavramları öncelikle felsefenin çalışma alanı içerisinde yer almaktadır. Felsefenin üç önemli alanından birisini oluş-

turan “aksiyoloji” doğrudan “iki önemli değer” demektir. Bunlardan birincisi güzellik ve güzellik felsefesi olan “estetik”, diğeri de “mutlu olma, huzurlu olma” olarak tanımlayabileceğimiz “ahlak”, “değer” ya da “etik”tir. Zaten edebiyat da bir anlamda güzel sanatlar içerisinde yer almasından dolayı doğrudan “estetik”le bağlantılıdır.

Sözü edilen bu üç kavram felsefenin dışında, birer insan davranışı olarak doğrudan davranış biliminin yani psikolojinin de konusudur. Onun ötesinde insanı, içinde yaşadığı toplumla birlikte değerlendirdiği için de sosyoloji ve etnoloji ile de bağlantılıdır. Öyleyse, sonuç olarak Türk Dili ve Edebiyatı alanı içerisindeki çalışmalarda ve bu alanla ilgili eğitim-öğretim etkinliklerinde “değerler eğitimi”ni sağlıklı olarak yürütebilmek için muhakkak disiplinler arası bir anlayışa sahip olmak gerekmektedir. Aslına bakılırsa, “Eğitim Bilimleri” teriminde kullandığımız çoğul eki zaten eğitimcileri çoklu bilimsel anlayışlara taşımaktadır.

Felsefe bilim olarak daha çok bilgi konusuna odaklandığı için değerlerin “iyi veya kötü” ya da “doğru ya da yanlış” olmasıyla çok ilgilenmez, daha çok onlarla ilgili görüş beyan eder. Şüphesiz bir sosyal bilimci olarak eğitimci felsefi bilgilerden de çıkarımlar yapma durumundadır. Ancak eğitim biliminin ve elbette bir eğitimcinin, psikolojik verilerden ve sosyolojik değerlendirmelerden yararlanması öncelikli bir hedeftir. O, bir dilci veya edebiyatçı ise dilin ve malzemesi dil olan edebiyat sanatının doğrudan bir “kültür” unsuru olduğunu bilir. Bu bilgi onu sosyolojik bulguları öncelikle göz önünde bulundurmaya götürür. Sonuç olarak denilebilir ki, edebiyat öğreticisi, edebiyatın öncelikli konuları içerisinde yer alan “ahlak, değer, davranış, duygu, düşünce” gibi alt kavramları öğretim konusu yaparken yeterli olacak düzeyde psikoloji ve sosyoloji bilmek durumundadır.

Gelişim Psikolojisi Açısından Ahlak:

Eğitim-öğretimle ilgili düzenlemeler, ilköğretimden üniversiteye birey gelişiminin çeşitli basamakları göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Buna koşut olarak ahlak ve değerler eğitimiyle bağlantılı eğitim-öğretim düzenlemeleri de elbette gelişim psikolojisinin verileri temel alınarak yürütülecektir. Bu konudaki bilimsel veriler bugüne kadar büyük ölçüde iki büyük gelişim psikoloğu Piage ve Kohlberg’in çalışmalarına dayandırılmaktadır. Bizde de tanınmış psikolog Erol Güngör, Piage ve Kohlberg tarafından geliştirilen bilimsel kuramdan yola çıkarak adı geçen görüşlerin bizim toplumumuzdaki uygulamasını gerçekleştirmiştir. Bu üç bilim adamının görüşleri, ayrıntıya kaçmadan, bir eğitimci, bir edebiyat eğitimcisi ya da kısaca bir Edebiyat Öğretmenine destek olacak tarzda kısaca verilmek

istenirse şu özet bilgilere ulaşılır:

Değerler, günlük hayatta her an karşılaştığımız ölçülerdir. Bireysel kişiliklerden gruplara, belirli bir iş çevresinde organize olmuş işyerlerinden devlet kurumlarına kadar her düzey sosyal oluşumlarda kısaca “değerler” adı verdiğimiz kıymet yargıları ya da erdemler vardır. Bunlar yazılı olarak “Değerlerimiz” adı altında belirtilse bile biz onları ancak kişilerin davranışlarında gözlemleyebiliriz. O nedenle değerler manzumesi denilen şey aslında bir tutum, tavır ve davranış kompozisyonudur. Kısacası, bizler değerleri, davranışları gözlemleyerek bulabiliriz. Bu nedenle insan davranışına yön veren şey onun inandığı veya geliştirdiği değerlerdir, yargısı doğru bir yaklaşımdır. Sonuç olarak değerler davranışlara, davranışlar da zamanla ahlaki anlayışlara dönüşüyor demek bir anlamda bu gelişme çizgisini işaret etmektedir. Zaten bedensel ve ruhsal gelişme basamaklarını tanımlayan gelişim psikologları “ahlak” anlayışının da değişik basamaklardan geçerek tamamlandığını belirtmektedirler. Onlara göre ahlak tamamen bir zihin faaliyetidir. Dolayısıyla da ahlak anlayışı, zihin işlemleri ile ve ona paralel yürüyen gelişmelerle şekillenmektedir. Bu şekillenme, ahlaki gelişme, “gelenek öncesi dönem, geleneksel dönem ve gelenek ötesi dönem” olmak üzere birbirini izleyen ardışık üç dönem biçiminde tanımlanmaktadır. Gelişme basamakları kabaca, gelenek öncesini ilköğretim çağı, geleneksel dönemi ortaokul çağı, gelenek ötesi dönemi de ortaöğretimin son basamaklarını da içerecek biçimde yetişkinlik çağı olarak göstermektedir.

Bu işlemler birer zihin faaliyeti olduğuna göre ahlaki davranışların zihin gelişiminden farklı bir çizgi izlemesi zaten düşünülmemektedir. O nedenle zihin gelişimine paralel olarak gelenek öncesi dönemde kişi somut anlamda kendi ihtiyaçlarını giderecek davranış kalıpları göstermektedir. İkinci aşama olan geleneksel dönemde de toplumsal kurallar, ödevler, yasalara uyma davranışları gözlemlenir. Gelenek ötesi dönemde de özgürlük, eşitlik, insan hakları, insan onur ve gururu gibi evrensel ilkelerin gelişimi izlenir. Bu çağlar birbirlerini izlerlerken aynı anda bir önceki değerler yeniden yargılanmakta ve yeni bir düzenlemeye gidilmekte, geçmiş olanlarla yeni değerlerin bir sentezi oluşturulmaktadır. Kolayca tahmin edileceği gibi, zihinsel gelişim ilerledikçe geline yeni aşamada ortaya çıkan değerler daha kapsayıcı ve daha karmaşık olmaktadır. Kohlberg’e göre bu gelişim basamakları her birey için geçerli değildir. Kimi bireyler daha sonraki üst düzey ahlaki gelişim basamaklarını tamamlayamadan daha alt basamakta kalırlar.

Buna benzer bir değerlendirme ünlü bilim adamı Maslow’un, “ihtiyaçlar piramidi” olarak bilinen sınıflandırmasında da yer almaktadır. Maslow’a göre insan ihtiyaçları bedensel ve ruhsal gelişim çizgisine paralel olarak belirli bir sıra izleyerek ortaya çıkmakta ve doğal olarak bu

ihtiyaçları giderme dürtüsü değerler manzumesine de yansımaktadır. Maslow’a göre ihtiyaçların izlenme sırası şöyledir: Öncelikle fizyolojik ihtiyaçlar, peşi sıra kendini güvende hissetmeyi sağlayan ihtiyaçlar, üçüncü sırada sevmeye-sevilmek, daha sonra da bir şeyler başararak, yeni şeyler yaparak ve evrensel değerlere ulaşarak kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer almaktadır. Ahlaki gelişim basamaklarında olduğu gibi ihtiyaçlar sıralamasında da her birey, belirtilen üst düzey ihtiyaçlarını giderememekte, bazıları daha alt kademelerde kalmaktadır.

İnsan davranışlarının itici gücü olan değerlerle ilgili değişik sınıflandırmalar da yapılmıştır. Bu değerlendirmelerden bazıları şöyledir: Değerler, bireyin üç değişik ihtiyacını karşılamak üzere düzenlenmişlerdir. Bunlar gelişme basamağına uygun olarak “biyolojik ihtiyaçlar, sosyalleşme ihtiyaçları ve içinde bulundukları toplumun ihtiyaçlarıdır. İnsanın çeşitli davranışlarını şekillendiren birçok erdem sayılabilir. Onların en tepesinde bir üst değer olarak “adalet” kavramının yer alması gerekir. Adalet, en üst değerdir.

Bunların ötesinde değerlerle ilgili olarak yapılan bazı gruplandırmalar da şöyledir: Fazla sayıda değer saymak ve onları tanımlamak mümkündür ama önemli olan onları hiyerarşik bir yapı içerisinde sınıflandırmaktır. Psikologlar “portre değerler” olarak tanımladıkları bu değerleri “Güç, başarı, hazcılık, heyecan, bağımsızlık, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum, güven ve evrensellik” başlığı altında gruplara ayırmaktadırlar. Bu gruplandırma değerlerin de hiyerarşik bir yapıya sahip olabileceği izlenimini vermektedir. O nedenle değerler “amaç değerler” ve “araç değerler” olarak iki grup halinde de sıralanmaktadır. Buna göre “özsaygı” ve “saygınlık” birer amaç değerken, insanlara “nezaket” gösterme ve güven telkin etme saygınlık için kullanılan araç değerdir. Bu sınıflandırmalar ve tanımlamalar, birbirinin içine girmişçesine çok karmaşık bir yapı arz eden değerler konusunda araştırma yapacaklar için birer yol gösterici ve yöntem belirleyicidirler.

Bütün bunlara ek olarak, yapılan araştırmalardan edinilen izlenim, değerlerin kazanımı ile bağlantılı bir oluşum çizgisinin bulunmuş olmasıdır. Bu değerler, önce bir bilgi, bir biliş, bir karar olarak belirginleşmekte, o bilgiyi bir duygu izlemekte, son olarak da muhtemelen duygunun dürtüsüyle davranış ortaya çıkmaktadır.

Ahlak gelişiminde, değerlerin zaman içerisinde şekillenmesinde, rol modelde gözlemlenen davranışların da etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bazı araştırmacılar, değerlerin kazanımında “ödül-ceza” uygulamalarının da etkili olduğunu ileri sürmektedirler. Araştırmalardan çıkarılan bir başka sonuç ise cinsiyet farklılıklarının farklı değer kompozisyonlarına yol açmakta olduğu

ile ilgilidir. Yani bir anlamda kadınların ve erkeklerin değer tercihleri farklı olabilmektedir. Sözgelisi, erkeklerde başarı değeri daha önemli iken kadınlarda evrensel değerler daha baskın olmaktadır. Bu farklılıklar, değerlerin kendi içerisinde bir uzlaşma sonucunda oluştuğunu da göstermektedir.

Öğretim Konusu Olarak Ahlak ve Değerler:

Eğitim biliminde “öğretim” hemen hemen yapılan işin temelini teşkil etmektedir. Ancak “öğretim yöntemleri” de birçok seçeneği olan bir alandır. Sözü edilen seçenekler hem değişik derslerle hem de bu derslerin değişik öğrenme alanları ile ilgilidir. Bu aşamada yapılması gereken, Türk Dili ve Edebiyatı dersinde ve bu dersin okuma metinlerindeki “değerler”i öğretim konusu yapmak ve bunları uygun öğretim yöntem, teknik ve işlemleriyle öğrenciye kazandırmaktır.

Bilindiği üzere, Türk Dili ve Edebiyatı Dersi artık öğrenci merkezli bir anlayışla ve hermeneutik bakış açısıyla, sınıf içi etkinliklere dayalı olarak işlenmektedir. Bu işleyişte tercih edilecek yöntem “keşfettirme” ya da “problem çözme” olarak tanımlanan işleme yoludur. Son yıllardaki yayınlarda “yeniden yapılandırma” veya “inşacılık” ya da “problem oluşturma ve çözme” olarak da yer alan bu yöntem için birbirini izleyen birkaç aşama sıralanır. Bu aşamaları “değer öğretimi” özelinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Soruna dikkat çekme.
2. Sorunu ortaya koyma.
3. Keşfettirerek, tartışarak buldurma.
4. Bulunanları yeniden yapılandırma ve düzenleme
5. Ulaşılan bilgiyi ve değeri yeni bir alana transfer etme.

Değer öğretimi, metin merkezli bir çalışmada ve özellikle de olaya dayalı eserlerde olay kişilerinin davranışlarının irdelenmesi ile daha kolay gerçekleştirilir. Öğreticiye düşen görev, sadece dikkat çekme, işaret etme ve öğrenciye yol göstermedir. Bu yolla öğrenci, sorunu fark edecek, ayrıntılarını keşfederek bulacak, onları tartışacak, tartışılanları düzenleyecek ve çalışmaların sonunda keşfedilen “değer” öğrenciye kazandırılmış olacaktır. Bundan sonrası için elbette beklenen gelişme öğrencinin kazandığı değeri çevresinde gözlemlemesi ve daha da önemlisi davranışlarına yansıtmasıdır.

Eğitimin amacı insan yetiştirmek ve onu hayata hazırlamaktır. Yetişmiş insanda gözlemlemek istediğimiz en önemli şey de elbette “erdemli davranış” tır. Erdemli davranış ise, olumlu değerler içeren, ahlak ilkelerine uygun, güven veren hareket tarzıdır. Bu, eğitimciler olarak sadece bizim sorunumuz değildir; yetişmişlerin ve özellikle de iş dünyasının, yöneticilerin ve çalışanların da beklentisi bu tarz erdemli davranışlardır. O nedenle de çok sayıda çalışanı barındıran ve serbest piyasaya iş yapan

kuruluşlar, son yıllarda bağımsız denetçilere kendi kurumlarını incelettirerek onay belgesi almakta, hem de “değerlerimiz” üst başlığı altında çalışma ilkelerini duyurarak güven telkin etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü etik ya da ahlak itibar kaynağıdır. Topluma hizmet götüren büyük kuruluşlar, iş sürekliliği sağlayabilmek için itibarlı olmak zorundadırlar. Birleşmiş Milletler Teşkilatı bile uluslararası düzeyde yolsuzlukları önleyebilmek adına üye ülkelerde “Etik ve İtibar Dernekleri”nin kurulmasına öncülük etmekte ve bu yolla yolsuzlukların önlenebileceğine inanmaktadır. Türkiye de “Etik ve İtibar Derneği” bulunan ülkeler arasında yer almaktadır.

Bu nedenlerle son yıllarda eğitim-öğretim dünyasının dışında başka alanlarda, yetişkinlere yönelik yayınlarda da değerlerin keşfedilmesi ve tartışılması ile ilgili yayınlara rastlanmaktadır. Yazar Martin Cohen’in “101 Ahlak İkilemi” ve “101 Felsefe Problemi” adlı eserleri bu konuda dikkat çekicidir. Bu iki kitap “değerler eğitimi” konusuna ışık tutabilecek birçok yeniliği içermektedir. M. Cohen “101 Ahlak İkilemi” adlı eserinde: “Çözümü görememeleri değil mesele, sorunu görememeleri” ifadesine yer veriyor ve böylece bize, önemli olanın öncelikle soruna işaret etmek olduğunu belirtiyor. İşte “değerler” in öğreticisi de bu belirtileni üstlenecek, öğrencilerin öncelikle ahlaki sorunu görmelerini, daha sonra da gördüklerini tartışmalarını sağlayacaktır. “Ahlak, beylik laflarla, mantık ve matematikle değil, zor seçimlerle ve ikilemlerle ilgilidir” diyen yazar kitabının başına koyduğu “Kullanma Kılavuzu” başlıklı yazısıyla da sanki eğitimcilerle bir öğretim yöntemi önerisinde bulunuyor: “Kitabı, bir oturuşta baştan sona okuma hevesine kapılmayın. Bunun yerine ikilemleri acele etmeden, teker teker... ele alın... Bu kitabı kullanmanın en iyi yolu ikilemlere bir ordövr tabağıymış gibi yaklaşmaktır. Tartışmalar ise yemeğin sonunda yenilen tatlıdır.” diyor.

Şimdi sözü edilen bu eserden bir ikilem örneği alıntılalım:

ŞÜPHELİ BAĞIŞÇI KLİNİĞİ

Arka sokaktaki organ kliniğinde görev yapan Doktor Adanmış’ın çeşitli organ yetmezliklerinden dolayı hayatı tehdit altında olan beş hastası var. Birinin kalbe ihtiyacı var, birinin mideye, bir diğerrinin akciğere, bir başkasının ise başka bir organa. Resmi gözlerinizin önünde canlandırdınız mı? Hepsinin organa ihtiyacı var fakat o sırada, yeterli sürede organ bulmak mümkün görünmüyor. Organ bulunamadığı takdirde hastaların hepsi ölecek. Dr. Adanmışın henüz tedavi ettiği bir hastası daha var. Şimdi dinlenme odasında

sessizce uyuyor. Başvurulabilecek yollardan biri de, hatta tek yol bu iyi doktorun altıncı hastayı, acil organ deposu olarak kullanıp beş hastanın hayatını kurtarmasıdır. Bunu yaptığında depo gibi kullanılacak hasta ölecektir.

Dr. Adanmış, hepsi de çok iyi insanlar olan hastalarını kaderine çok üzülüyor ama bir yandan da başka bir hastayı bu şekilde kullanmanın “uygunsuz” olacağı kaygısıyla üzülüyor.

Bu pazarlıkta bir can verilir beş can kurtarılabilir ancak bunun etik olduğu söylenebilir mi?

MARTIN COHEN

Bu kısa alıntının dersin okuma kitabında yer aldığı düşünülünce, yapılacak iş, yukarıda belirtilen işlem basamaklarını uygulamak ve metinde yer alan ikilemi tespit ettirip tartışılmasını sağlamaktır. Bu süreçte eğiticie düşen görev sezdirme ve işaret etme yoluyla ikilemin olası çözümlerini tartıştırmaktır. Tartışma anında önerilen çözümün gerekçelendirilmesini sağlamak da esastır.

Ahlaki gelişim kuramının kurucularından Kohlberg ve Erol Güngör de bu yöntemi kullanarak sonuca gitmişlerdir. Onlar da araştırmalarını yaparlarken buna benzer ikilemler içeren olay motifleri kullanmışlardır. Hazırlanan küçük bir olay motifi, belirlenen çözüm önerileriyle deneklere sorulmuş ve onlardan bu çözüm önerilerinden birini tercih etmeleri istenmiştir.

Kohlberg’in olay motifi şöyledir:

Heinz’in eşi kanser hastasıdır ve ölmek üzeredir. Bir eczacının keşfettiği radyumlu bir ilaç onu kurtarabilecek tir. Eczacı, Heinz’dan maliyetin çok üstünde, iki bin dolar fiyat ister. O, tanıdığı herkesten borç alarak ancak bin dolar toplayabilir. Eczacıya, karısının ölmek üzere olduğunu, ilacı ucuza vermesini, kabul etmezse kalan miktar için bir süre beklemesini teklif eder. Fakat eczacı: “İlacı ben keşfettim, para kazanmak istiyorum, der ve Heinz’ in önerisini kabul etmez. Bunun üzerine çaresi kalmayan Heinz, bir gece gizlice ilacı çalmayı düşünür.

Heinz, ilacı çalmalı mı, çalmamalı mı?

Kohlberg, bu metni deneklerine yorumlatmış ve yaptığı görüşmelerde Heinz’e yol göstermelerini istemiştir. Ayrıca onlardan çözüm önerilerinin gerekçelerini de sormuştur. İşte ahlak gelişimi basamakları bu gerekçelerin sınıflandırılması sonucunda bulunmuştur. Demek ki bu tür ikilemlerde ya da ahlak çatışmalarında gösterilen çözümler, öneri sahibinin biliş düzeyini ve ahlak gelişimi basamağının sırasını da vermektedir. Sınıf içi tartışmalardan beklenen başka bir yarar, biliş düzeyi daha gelişmiş olan öğrencilerin, daha alt basamakta kalan öğrencilerin biliş düzeyinin gelişmesine katkı sağlamalarıdır. Onlar sınıflarda lokomotif öğrencilerdir, geride kalan katarları da taşıyıp götürürler.

Çalışmada iki önemli örnek ortaya konan bu model,

öğretmen tarafından çeşitlendirilerek değişik uygulamalarla ve değişik etkinliklerle öğrencilerin karşısına çıkartılabilir. Söz gelişi, önce sözlü tartışma, daha sonra bu çözüm önerilerinin yazılı olarak ifade edilmesi, metne uygun, benzer bir ikilemin hikâyeleştirilmesi, “metinler arası” bir anlayışla daha önce okunmuş olan bir başka metinle buradaki ikilemin karşılaştırılması gibi uygulamalar yaptırılabilir.

Sonuç

Ortaöğretim basamağında yürütülmekte olan derslerin temel amacı öğrencilere orta düzeyde bir bilgi ve kültür kazandırmaktır. Türk Dili ve Edebiyatı dersi de böyledir. Onda da hedef öğrencilere, Türk Dili, Türk Edebiyatı ve Türk Kültürü konularında hem bilgi kazandırmak hem de bu bilgilerle bağlantılı davranış kalıpları oluşturmaktır. Bu ifadenin ders programındaki karşılığı “kazanım”dır. Elbette söz konusu bu kazanımların gerçekleşebilmesi için bir dizi işlem ve etkinliğin uygulanması gerekir. Bu, bir eğitim-öğretim sürecidir. Sürecin sonunda belirli bir oranda, bilginin, bilişin ve bunlarla bağlantılı tutumların, tavır alışların ve davranışların gözlemlenmesi beklenir. Gelişim psikolojisinin verilerine göre ortaöğretim öğrencisinin bilişsel gelişim düzeyi büyük ölçüde geleneklerle, kurallarla ve yerleşmiş düzenle ilişkilidir ama gelişmelere de açıktır. O nedenle onu, “geleneksel ahlak” la başlayan ama “gelenek ötesi ahlak” denilen çizgiye doğru ilerleyen bir aşamada görmek yanlış olmaz. Zaten, Türk Dili ve Edebiyatı Dersinin okuma metinleri de öğrenciyi o sonuca doğru götürür. Liseyi okumuş birçok yetişkinin belleğinde yıllar sonra bile o yıllara ait bilgi ve biliş izlerinin sürüp gitmesi bunu gösterir. Bu izler de, yetişkinlerin kazandığı değerlerde, ahlaki davranış kalıplarında, özellikle de tavırlarında ve tutumlarında açıkça gözlemlenebilir. Kişiden kişiye değişmekle birlikte, ortaöğretim basamağında kazanılan değerlerde çoğunlukla “geleneksel ahlak” ilkelerini, onu izleyerek de “gelenek ötesi” dediğimiz “evrensel ahlak” izlerini görürüz.

Eğitimin temel hedeflerinden birisi, öğrenciye “değerler” kazandırmak ve bu değerleri tavır ve davranışlarına yansıtmalarını sağlamak ise bunun yolu “eğitim-öğretim süreçleri” içerisinde uygulanan bir dizi etkinlikten geçer. O etkinliklerden birisi de Türk Dili ve Edebiyatı Dersi okuma metinleri içerisinde yer alan “ikilemler”i ve “ahlaki çatışma” sahnelerini tartışma konusu yapmaktır. Öğrenciler bu tartışma seanslarında bir “biliş” e ulaşacaklar. Bu biliş, onları zamanla “değer” edinmeye, edinilen değerler de onunla koşut davranış kalıbına götürecektir. Psikologlar, “iyiler, doğrular ve güzeller” içerisindeki en üst değer “adalet” olduğunu savunuyorlar. Öyleyse, kazandırılacak ilk değer de o

olması gerekiyor.

Kaynaklar

Cemiloğlu, Mustafa. (2013). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Bursa.

Cemiloğlu, Mustafa. (2018) 2017 Tarihli Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programına Eleştirel Yaklaşım, Uludağ Üni. Eğitim Fakültesi Dergisi.

Cemiloğlu, Mustafa.(2019). Dil ve Edebiyat Öğretimi ile Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, XI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Samsun.

Cohen, Martin. (2016). 101 Felsefe Problemi, İstanbul.

Cohen, Martin. (2017). 101 Ahlak İkilemi, İstanbul.

Çiftçi, Nermin.(2003). Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi, Değerler Eğitim Dergisi S.1,

Demirutku, Kürşat, Sümer, Nebi.(2010) Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması, Türk Psikoloji Yazıları, Haziran 13, (17-25)

Güngör, Erol. (1998). Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar, Ahlâk Psikolojisi, Ahlâkî Değerler ve Ahlâkî Gelişme.

Karatepe, Selma.(2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde Güven yaratma, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Kış-2008 C.7 S.23 (77-97).

Morgan, Clifford T. (1998) Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, Ankara.

Piajet, Jean. (1938). Çocukta Dil ve Düşünme, İstanbul,

Şaşan, Hasan. (2002). Yapılandırıcı Öğrenme, Yaşadıkça Eğitim S.74-75, s.49.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, (2017).Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı, Ankara.

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ ALANINDA OKURYAZARLIK BECERİSİ BAŞLIĞINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Examination of the Postgraduate Theses Prepared Under the Title of Literacy Skills in the
Field of Social Studies Education

Submit Date: 2020-01-06 18:59:14

Accepted Date: 2020-01-16 20:42:01

To Reference: Güleç, Selma , Hüdavendigâr, Muhammed
Nafiz (2020), Examination of The Postgraduate Theses Pre-
pared Under The Title of Literacy Skills In The field of Social
Studies Education. International Journal of Humanities and
Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:24-36

Selma Güleç¹
Muhammed Nafiz Hüdavendigâr²

Özet

Okuryazarlık temelde “okuryazar olma durumu” olarak tanımlanmaktadır. Buna ek olarak bu beceri okuduğunu anlama ve düşüncelerini aktarma şeklinde de karşılık bulmaktadır. Okuryazarlık kelimesi farklı isimlerin önüne gelerek çeşitli anlamlar kazanır. Böylelikle bu beceriye sahip bireyler, o alandaki bilgileri anlar, kullanır ve başkalarına aktarabilir pozisyonda olurlar. Sosyal bilgiler eğitimi bireyi hayata hazırlamada, etkin vatandaş olmada ve bir takım okuryazarlıkların kazandırılması noktasında önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında hayatın yaşanılabilirliği bakımında kıymetli olan bu okuryazarlıklar özellikle yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile de daha da zengin bir hal almıştır. Hukuk okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, harita okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve politik okuryazarlık programda geçen okuryazarlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de 2008-2019 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılmış okuryazarlık becerisi konu başlığı altındaki yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı kriterler açısından incelemektir. Bu araştırma gerek sosyal bilgiler alanında gerekse okuryazarlık becerisi ile ilgili bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara kaynak oluşturması açısından önemlidir. Araştırmanın problem cümlesi “Sosyal Bilgiler Eğitimi alanın yapılmış okuryazarlık becerisini konu alan tezler çeşitli kriterlere göre nasıl dağılım göstermektedir”. Araştırmada cevap aranan sorular şunlardır: Sosyal Bilgiler Eğitimi alanın yapılmış okuryazarlık becerisini konu alan tezlerin yayın yılları, hazırlandığı üniversite, hazırlayan araştırmacının cinsiyeti, okuryazarlık konu alanları, örneklem grupları ve tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nasıl dağılım göstermektedir.

Çalışmada Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi alanın okuryazarlık becerisini konu alan lisansüstü tezlerinin; yöntem, veri toplama aracı, araştırmacı cinsiyeti, çalışma

grubu, örneklem ve konu başlığı açısından yönelimlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman incelemesi yöntemi ile kurgulanmıştır. Araştırmanın örneklemi; 2008-2019 yılları arasında yayımlanan ve YÖK Ulusal Tez Merkezine kayıtlı olan sosyal bilgiler eğitimi okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerinin tamamı oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemine belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinde ölçüt örneklem kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin veriler araştırmacılar tarafından 10 Eylül - 15 Kasım 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmada sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık konu başlığında yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerine Yüksek Öğretim Kurumu’nun “Ulusal Tez Merkezi” veri tabanında “Sosyal Bilgiler” ve “Okuryazarlık” anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılmıştır. Tarama sonucunda sosyal bilgiler alanında yapılan 1.517 lisansüstü tez arasından okuryazarlık konu başlığında 2008-2019 yılları arasında yayımlanan 17’si yüksek lisans ve 14’ü doktora olmak üzere toplamda 31 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır.

Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma verileri, yayımlandığı yıl, araştırmacının cinsiyeti, yayımladığı üniversite, okuryazarlık alanı, kullanılan yöntem ve örneklem olmak üzere 6 ana başlıkta analiz edilmiştir. Sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisine yönelik lisansüstü tezlerinin yönelimlerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada 31 lisansüstü tez incelenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır: Lisansüstü tezleri 13 farklı okuryazarlık alanında dağılım göstermektedir. MEB Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretim Programında yer alan 8 okuryazarlık alanının yanı sıra 5 farklı okuryazarlık becerisi daha çalışılmış olması çeşitlilik bakımından pozitif bir bulgudur. Sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan okuryazarlık becerisi özelindeki lisansüstü

1. Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi

A.B.D, Bursa, Türkiye

2. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi

A.B.D (DR), Bursa, Türkiye

tezleri örneklem grupları açısından incelendiğinde 3 farklı grupta çalışma yapıldığı görülmektedir. Öğretmen adayları en fazla çalışılan örneklem grubunu teşkil ederken en az çalışılan örneklem grubu ise öğretmenlerdir. En çok tez 2017 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Cinsiyetlere göre dağılım incelendiğinde doktora tezleri eşit olmasına karşın genel olarak bakıldığında erkek araştırmacıların daha fazla olduğu görülmektedir. “Medya okuryazarlığı” konu başlığı en fazla çalışılan alan olmaktadır. Son olarak nicel yöntem karma yöntem ve nitel yönetime oranla daha fazla tercih edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, sosyal bilgiler eğitimi, okuryazarlık, lisansüstü, tez.

Abstract

Literacy is defined as a “state of being literate.” In addition, this skill corresponds to understanding what you are reading and communicating your thoughts. The word literacy comes in front of different names and gains various meanings. Thus, individuals with this skill can understand, use, and transfer information in that field to others. Social studies education is an essential discipline in preparing the individual for life, becoming an active citizen, and gaining some literacy. This literature, which is valuable in the maintenance of the livability of life in various fields of Social Sciences, has become more affluent, especially with the renewed social studies curriculum. Legal literacy, environmental literacy, digital literacy, financial literacy, map literacy, media literacy, political literacy, and the literacies emerge as last in the program.

The aim of this study is to examine the master’s and doctoral theses prepared under the title of literacy skill in the field of social studies education between the years of 2008-2019 in Turkey in terms of different criteria. This study is essential in terms of creating a resource both in the field of social studies and for future academic education to be made on literacy skills. The problem of the study was stated as “How do the theses made under the title of literacy skill in the Social Studies Education distribute according to various variables?” The questions to which answers were sought in the study are these: How do the publication years, the universities of publication, the genders of the researchers, the literacy subject areas, the sample groups and the employed research methods of the theses made under the title of literacy skill in the field of Social Studies Education distribute?

The sample of the study was composed of all the postgraduate theses published on literacy skills in the field of social studies education between the years of 2008-2019 and recorded in the HEC National Thesis Center. In the determination of the sample of the study, the criterion

sampling, one of the purposeful sampling methods, was used. The data of the study were collected by the researchers between 10th September and 15th November 2019. In the study, the master’s and the doctoral theses published under the title of literacy skill in the field of social studies education were reached via scanning the database of the Higher Education Council’s “National Thesis Center” by using the keywords of “Social Studies” and “Literacy.” As a result of the scanning, from among 1.517 postgraduate theses prepared in the field of social studies education, a total of 31 postgraduate theses, 17 master’s and 14 doctoral, published under the title of literacy between the years of 2008-2019, were reached. Each postgraduate thesis was examined separately under such categories as a method, gender, title, sample, year, and university of publication. Within the scope of the study, 31 theses were analyzed via the content analysis method, and the findings were shown via tables and graphs. The obtained data were analyzed using descriptive analysis. The research data were analyzed under six main headings, namely year of publication, the gender of the researcher, university of publication, the field of literacy, research method, and sample. In this study aims to determine the trends of the postgraduate theses prepared under the title of literacy in the field of social studies education, 31 postgraduate theses were examined, and the following results were reached. The postgraduate theses show the distribution in 13 different literacy areas. That five different literacy skills were studied in addition to 8 literacy areas included in the MNE Social Studies Education Teaching Program is a positive finding in terms of variety. Among these subject areas, the most frequently studied subject area was the skill “media literacy” in both master’s and doctoral areas. The highest number of theses was prepared between the years of 2017 and 2019. When the distribution, according to genders, was examined, it was observed that although the doctoral theses were equal, the number of male researchers was higher when it was looked in general. The title of “media literacy” was the most-frequently studied field. As a sample, mostly preservice teachers were chosen. Finally, the quantitative method was preferred more frequently than mixed and qualitative methods. In the direction of these results, various suggestions were made.

Keywords: Social studies education, literacy, postgraduate, thesis.

GİRİŞ

Sosyal bilgiler, çocuklara toplumla ilgili gerekli ve yararlı olan gerçeklerin okulda verildiği bir ders olarak tanımlanmaktadır. Sosyal bilgiler eğitimi, eğitim kurumlarına bir konu alanı ya da ders olarak, ABD'nin 1800'lü yılların sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşadığı sosyal, kültürel, ekonomik alanlardaki büyük dönüşümün doğurduğu sorunlara çözüm aramak ve ulusal toplum anlayışını oluşturmak için konulmuştur (Safran, 2011; Sever, 2015).

Sosyal bilgiler dersi, çocuğun sosyalleşmesi sürecinde çocuğu içinde yaşadığı toplumun etkin bir üyesi yaparak, çocuğun gelişmeleri yakından takip ederek karşılaştığı sorunların üstesinden gelebilmesine yardımcı olur (Çelikkaya, 2013). Sosyal bilgiler dersi çağın gerektirdiği insan tipini yetiştirmede hemen hemen her dönem önemli olmuştur. Sosyal Bilgiler dersi bireylere toplumu tanıtmak ve toplumsal kimliği kazandırmak için uygun içeriğe sahip olan bir derstir (Karasu-Avcı ve İbret, 2018).

Sosyal bilgiler, temel eğitim öğrencilerinin değişen ve sürekli gelişen dünya düzeninde, hayatlarında gerekli olan bilgi, beceri, değer ve tutumlarını geliştirmek amacıyla, içeriğini temelde sosyal ve beşeri bilimlerden alan ve bunun yanında yeri geldiğinde insana dair her türlü disiplin ve çalışma alanından da yararlanma yoluna giden bir öğretim programı, bir temel eğitim dersi ve çalışma alanıdır (Sever, 2015; Öztürk, 2015). Sosyal bilgiler dersi yaşamla ilişki olan bir ders olup, sosyal bilimlerin devasa birikiminin genç nesle nasıl aktarılabilceği sorusunun pratik bir çözümü olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Altun, 2013).

Sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde yapısı gereği bir çok okuryazarlık becerisini öğrenciye aktarmayı amaçlamaktadır. Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerini bünyesinde barındıran sosyal bilgiler eğitimi okuryazarlıklar açısından geniş ve zengin bir yelpazede lisansüstü tezi karşımıza çıkmaktadır.

Zamanın gereklilikleri ile çeşitlenen okuryazarlık alanları, sosyal bilimlerle ilişkili olarak sosyal bilgiler öğretim programlarında yer almaya başlamıştır. Bahsi geçen konular ışığında 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan okuryazarlık beceri alanları Tablo 1'de gösterilmiştir:

1 Araştırma	2 Çevre okuryazarlığı	3 Değişim ve sürekliliği algılama
4 Dijital okuryazarlık	5 Eleştirel düşünme	6 Empati
7 Finansal okuryazarlık	8 Girişimcilik	9 Gözlem
10 Harita okuryazarlığı	11 Hukuk okuryazarlığı	12 İletişim
13 İş birliği	14 Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	15 Kanıt kullanma
16 Karar verme	17 Konum analizi	18 Medya okuryazarlığı
19 Mekân algılama	20 Öz denetim	21 Politik okuryazarlık
22 Problem çözme	23 Sosyal katılım	24 Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
25 Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	26 Yenilikçi düşünme	27 Zaman ve kronolojiyi algılama

Tablo 1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Temel Beceriler (MEB, 2018).

TDK (Türk Dil Kurumu)'da okuryazarlık kelimesini; "okuryazar olma durumu" olarak tanımlamaktadır. Türkiye Bilimler Akademisi sözlüğünde okuryazarlık, "yalnızca okuma ve yazma becerisini edinmiş olma ve kendi toplumsal ve ekonomik çevresindeki insanlara göre, ortalama bir okuma-yazma yeterliği edinmiş olma" (TÜBA, 2011) şeklinde tanımlanmaktadır.

Okuryazarlık kavramına baktığımızda, bu kavramın iki terimin (okuma ve yazma) birleştirilmesiyle meydana gelip, yeni bir anlam kazandığını görmekteyiz. Bu terimlerin gerektirdiği temel işlevler; okuduğunu anlama ve düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilmedir. Bu işlevlerin ileri bir düzeyi, işlevsel okuryazarlık olarak tanımlanabilir. Yani, işlevsel okuryazarlık, okuma ve yazma ile ilgili işlevleri ne kadar etkili ve sıklıkla kullandığını ifade eder (Altınbilek ve Sanalan, 2005; Aşıcı, 2009).

Okuryazarlık kavramı farklı yerlerde kullanıldığında farklı anlamlar kazanmaktadır. Okuryazarlık, kişilerin duygu ve düşüncelerini sözlü ya da yazılı olarak karşı tarafa doğru şekilde aktarması, başkalarının yazdıklarını veya söylediklerini doğru algılaması ve kendi bilgilerini etkili şekilde kullanabilme becerisi olarak açıklanabilir (Güneş, 2000). Okuryazarlık yalnızca tek bir kavramı değil, genel olguları da kapsayacak hale gelmiştir. Okuryazarlık kavramı, farklı isimlerin önüne gelerek çeşitli anlamlar kazandırmıştır (Altun, 2005).

Okuryazarlık, bir beceri olarak düşünüldüğünde, özellikle belirli ifadeleri kodlama, çözme ve anlam eşleştirmenin yanı sıra, aynı zamanda üst düzey bilişsel süreçleri işe koşarak, zihinsel bir süreç olan anlam kurmaya vurgu yapmaktadır. Okuryazarlık kavramı, toplumların eğitim politikaları içerisinde yer alan önemli bir kavram olarak, günümüz eğitim sistemlerine yön verebilecek yapıda, dikkate değer bir beceri olarak ele alınmaktadır (Önal, 2010; Aşıcı, 2009).

Okuryazarlıkla alakalı tüm bilim dallarındaki teorilerin temel iddiası; "bireyin zihinsel işlevlerini birçok alanda özgün düşünsel araçları kullanabilecek şekilde geliştirmesi gerektirir" şeklindedir.

Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan becerileri okuryazarlık becerileri boyutunda incelediğimizde; 2005 sosyal bilgiler öğretim programında medya okuryazarlık becerisine yer verilmesine karşın, diğer okuryazarlık becerilerine doğrudan yer verilmemiştir. 2005 Sosyal bilgiler öğretim programı okuryazarlık becerilerini kazandırmada kısıtlı kalmıştır. Bu amaçla 2018 programlarında okuryazarlık becerilerine kapsamlı bir biçimde yer verilmiştir.

2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan 9'u genel 6'sı sosyal bilgiler dersine özgü toplamda

15 beceri bulunmaktayken 2018 yılında yenilenen sosyal bilgiler programı ile bu sayı 27 olmuştur. (Sözen ve Ada, 2018). Bu becerilerin 7'si okuryazarlık başlığı altındaki temel becerilerdir. Bu bağlamda yer alan beceriler; çevre okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve politik okuryazarlık olarak geçmektedir (MEB, 2018). Sosyal bilgiler öğretim programı bireylere bilgi çağında gerekli olan okuryazarlık becerilerini kazandırabilmede günümüzde hedef edildiği beceriler ile en aktif ders olarak yer almaktadır. Sosyal bilgiler dersi becerileri birçok okuryazarlık türünü bünyesinde barındırmakta ve geleceğe etkin vatandaşlar yetiştirmede çok yönlü bir işlev görmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de 2008-2019 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılmış okuryazarlık becerisi konu başlığı altındaki yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı kriterler açısından incelemektir. Bu araştırma gerek sosyal bilgiler alanında gerekse okuryazarlık becerisi ile ilgili bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara kaynak oluşturması açısından önemlidir.

Araştırmanın problem cümlesi "Sosyal Bilgiler Eğitimi alanının yapılmış okuryazarlık becerisini konu alan tezler çeşitli kriterlere göre nasıl dağılım göstermektedir". Araştırmada cevap aranan sorular şunlardır: Sosyal Bilgiler Eğitimi alanının yapılmış okuryazarlık becerisini konu alan tezlerin yayın yılları, hazırlandığı üniversite, hazırlayan araştırmacının cinsiyeti, okuryazarlık konu alanları, örneklem grupları ve tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nasıl dağılım göstermektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi alanının okuryazarlık becerisini konu alan lisansüstü tezlerinin; yöntem, veri toplama aracı, araştırmacı cinsiyeti, çalışma grubu, örneklem ve konu başlığı açısından yönelimlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman incelemesi yöntemi ile kurgulanmıştır. Doküman incelemesi yöntemi; araştırılmak istenen olgu hakkında, gözlem ve görüşme yapmaya gerek olmaksızın yazılı materyalleri analiz etmede kullanılan bir yöntemdir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi; 2008-2019 yılları arasında yayımlanan ve YÖK Ulusal Tez Merkezine kayıtlı olan sosyal bilgiler eğitiminde okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerinin tamamı oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemine belirlenmesinde amaçlı örneklem yöntemlerinde ölçüt örneklem kullanılmıştır. Amaçlı Örneklem yöntemi; araştırmaya konu olan örneklem, belirli bir kıstas getirilmesiyle oluşan örneklem biçimidir (Büyüköztürk vd., 2009).

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya ilişkin veriler araştırmacılar tarafından 10 Eylül - 15 Kasım 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmada sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık konu başlığında yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerine Yüksek Öğretim Kurumu'nun "Ulusal Tez Merkezi" veri tabanında "Sosyal Bilgiler" ve "Okuryazarlık" anahtar kelimeleri kullanılarak ulaşılmıştır. Tarama sonucunda sosyal bilgiler alanında yapılan 1.517 lisansüstü tez arasından okuryazarlık konu başlığında 2008-2019 yılları arasında yayımlanan 17'si yüksek lisans ve 14'ü doktora olmak üzere toplamda 31 adet lisansüstü teze ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel Analiz; verilerin özgün formuna bağlı kalarak ve doğrudan alıntılar yaparak önceden belirlenmiş bir çerçeve dahilinde nitel verilerin işlenmesidir. Bu analiz yönteminde temel amaç elde edilen bulguları okuyucuya, "özetlenmiş ve yorumlanmış" bir şekilde aktarmaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Her lisansüstü tez; yöntem, cinsiyet, konu başlığı, örneklem, yıl ve yayımlanan üniversite gibi kategorilerde ayrı ayrı incelenmiştir. Araştırma kapsamında 31 tez içerik analizi ile analiz edilmiş ve bulgular tablo ve grafikler ile gösterilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, çalışma sonucunda elde edilen veriler araştırmanın amacı doğrultusunda yukarıda belirlenen alt amaçlar çerçevesinde tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı İle İlgili Bulgular

Aşağıdaki tabloda alandaki okuryazarlık becerisi ile alakalı lisansüstü tezlerin yıllarına göre dağılımı verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan ilk tez 2008 yılına aittir. Yüksek lisans tezleri özellikle son 3 yılda ağırlık kazanırken, en fazla yüksek lisans tezi araştırmanın yapıldığı yıl olan 2019'da yayımlanmıştır. İlk doktora tezinin yayımladığı 2009 yılından 2019 yılına kadar çeşitli sayılarda doktora tezi yayımlanırken en fazla tez 2013 yılında yayımlan-

Yıl	Yüksek lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
2019	6	34	1	7	7	22
2018	2	12	2	14	4	14
2017	4	24	2	14	6	20
2016	-	0	2	14	2	6
2015	1	6	-	0	1	3
2014	1	6	-	0	1	3
2013	1	6	3	21	4	14
2012	-	0	-	0	0	0
2011	1	6	1	7	2	6
2010	-	0	2	14	2	6
2009	-	0	1	7	1	3
2008	1	6	-	0	1	3
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı.

mıştır. Genel olarak lisansüstü tezleri incelendiğinde en fazla oran 2017 ve 2019 yıllarında karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra 2012 yılında ne yüksek lisans ne de doktora tezi, okuryazarlık alanında yayımlanmamıştır.

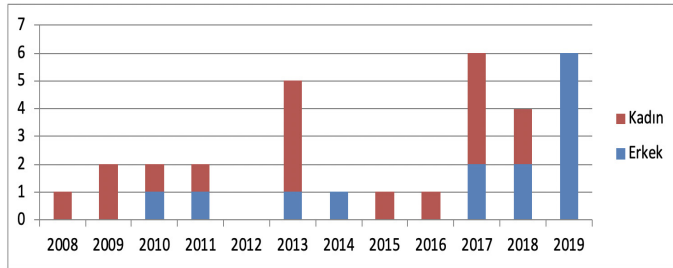
Tezlerin Araştırmacı Cinsiyetine Göre Dağılımı İle İlgili Bulgular

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitiminde alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin araştırmacı cinsiyetine göre dağılımı verilmektedir.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Araştırmacı Cinsiyetine Göre Dağılımı.

Araştırmacının Cinsiyeti	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kadın	7	%41	7	%50	14	%45
Erkek	10	%59	7	%50	17	%55
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Araştırmacı Cinsiyetine Göre Dağılımı.

Grafik 1. Yıllara Göre Araştırmacıların Cinsiyetlerini Gösteren Grafik

Okuryazarlık becerisine ilişkin Sosyal Bilgiler eğitimi alanında yayımlanan lisansüstü tezlerin araştırmacı cinsiyetine göre dağılımını gösteren Tablo 3 incelendiğinde, yüksek lisans tezleri bakımından erkek araştırmacıların %59'luk oran ile kadın araştırmacılara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Doktora tezleri incelendiğinde kadın araştırmacılar ile erkek araştırmacılar arasında bir denge olduğu görülmektedir. Genel olarak incelendiğinde ise lisansüstü tez sayıları bakımında erkek araştırmacılar %55'lik oranla sayısal üstünlüğe sahiptir.

Tezlerin Hazırlanmış Üni. Üniversiteye Göre Dağılımı İle İlgili Bulgular

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yayımlanan üniversitelere göre dağılımı verilmektedir.

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Gazi Üniversitesi	1	%6	8	%58	9	%30
Marmara Üniversitesi	-	%0	4	%28	4	%13
Dumlupınar Üniversitesi	-	%0	1	%7	1	%3
Necmettin Erbakan	-	%0	1	%7	1	%3
Ömer Halisdemir Üniversitesi	3	%17	-	%0	3	%10
Bolu Abant İzzet Baysal Üni.	1	%6	-	%0	1	%3
İnönü Üniversitesi	2	%11	-	%0	2	%6
Cumhuriyet Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Uludağ Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Fırat Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Erciyes Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Bahçeşehir Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Pamukkale Üniversitesi	1	%6	-	%0	1	%3
Zonguldak Karaelmas Üni.	1	%6	-	%0	1	%3
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 4. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yapılan Üniversitelere Göre Dağılımı.

Tablo 4 incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin en fazla yapıldığı üniversite olarak karşımıza Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (%17) çıkmaktadır. Marmara ve Dumlupınar üniversitelerinde okuryazarlık alanında doktora tezi yazılmasına karşın yüksek lisans tezi yazılmamıştır. Sosyal bilgiler alanında yapılan okur yazarlık alanındaki doktora tezleri incelendiğinde ise en yüksek oran %58 ile Gazi Üniversitesidir. Marmara Üniversitesinde bu oran %28 iken Dumlupınar Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesi %7'lik bir oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Sosyal bilgiler eğitiminde, okuryazarlık alanında yazılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin dağılımı incelendiğinde ilk sırada Gazi Üniversitesi yer almaktadır.

2009- 2019 yılları arasında Sosyal bilgiler eğitiminde hazırlanan okuryazarlık becerisi konulu doktora tezleri

Tablo 5' te abloda sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan doktora tezlerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

Adalar, (2019) finansal okuryazarlığını konu alan çalışmada bir model önerisi ortaya koymuştur. Karma yöntem ile hazırlanan bu çalışmada örneklem grubunu üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda çeşitli finansal okuryazarlık deneyimlerine yer verilen bir finansal okuryazarlık eğitim modelinin sosyal bilgiler öğretmen adayları için işlevsel ve etkili bir biçimde uygulanabilir bir model olduğu sonucuna varılmıştır.

Sayı	Yıl	Tez Adı
1	2009	İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
2	2010	Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi Ve Öğretim
3	2010	İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrencilerinde Ekonomi Okuryazarlığının Durumu Ve Geliştirilmesi
4	2011	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
5	2011	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Teknoloji Okuryazarlığı Düzeylerinin Ve Teknoloji İle Bütünleştirilmiş Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi
6	2013	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yararlanılan Sınıf İçi Tarihi Roman Kullanım Tekniklerinin Öğrencilerin Tarih Okuryazarlığı Düzeylerine Etkisi
7	2013	Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Çerçevesinde Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
8	2013	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimsel Okuryazarlıklarının Geliştirilmesi: 'Bilim Teknoloji Sosyal Değişme' Dersinin Eylem Araştırması İle Tasarlanması
9	2016	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Siyaset Okuryazarlık Durumları
10	2017	Sosyal Bilgiler Dersinde Okuryazarlık Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması
11	2017	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tamamlayıcı Ölçme-Değerlendirme Tekniklerine Yönelik Okuryazarlık Düzeylerinin Mikroöğretim Aracılığıyla Geliştirilmesi
12	2018	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Yönelik Medya Okuryazarlığı Eğitimi Modeli
13	2018	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algılarının İncelenmesi
14	2019	Sosyal Bilgiler Öğretmen Eğitiminde Finansal Okuryazarlık Ve Öğretimi: Bir Model Önerisi

Tablo 5. Okuryazarlık Becerisi Üzerine Yayımlanmış Doktora Tezlerinin Listesi

Dolanbay (2018) medya okuryazarlığını konu alan, sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik “öğretmen eğitimi modeli” tasarlamıştır. Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmanın örneklem grubunu öğretmen adayları teşkil etmektedir. Araştırma sonucunda bu eğitim modelinin örneklem grubunun kişisel, akademik ve mesleki bakımdan katkıda bulunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Özel, (2018) çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı algılarını incelemiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı algılarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Gönfer, (2017) sosyal bilgiler dersi kapsamında okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik bir eylem araştırması yapmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile desenlenen bu çalışma sosyal bilgiler dersi alan ilkökul öğrencileri örneklem grubunu teşkil etmektedir. Araştırma neticesinde öğrencilerin gerek genel okuryazarlık becerileri gerekse sosyal bilgiler özelindeki okuryazarlık becerileri uygulama sonucunda olumlu yönde gelişmiştir.

Tünkler, (2017) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tamamlayıcı ölçme- değerlendirme tekniklerine yönelik okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesinde mikroöğretimin etkisinin incelendiği çalışmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Mikroöğretimin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme okuryazarlığına pozitif yönde etki sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Faiz, (2016) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının finansal okuryazarlığı mevcut durumlarını belirlemek için yaptığı çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemlerini kullanmıştır. Vatandaşlık eğitiminin aileden başlayıp ve

ömür boyu sürmesi gerekirken bir eğitim siyaset okuryazarlığının ise ortaokulda başlaması gerek bir eğitim olduğunu belirtmiştir.

Keçe, (2013) sınıf içinde kullanılan romanların öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerine etkisini belirlemeyi amaçladığı çalışmada ortaokul 7. Sınıf öğrencileri örneklem grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılan bu çalışmada öğrencilerin tarih okuryazarlığı düzeylerinin geliştirilmesinde tarihi roman kullanımına dair bir takım öneriler sunmuştur.

Oğuz (2013) Ortaokul sosyal bilgiler dersi alan öğrencilerin hukuk okuryazarlıkları düzeylerini belirlemeyi amaçlayan çalışmada nicel araştırma yöntemi ile desenlemiştir. Sonuç olarak 8. Sınıf öğrencilerinin hukuk okuryazarlığı ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalaması yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Tunç-Şahin (2013) çalışmasında, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık becerilerini geliştirmek amacıyla bir ders tasarımı ve bu tasarımın uygulanabilirliğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Öğretmen adaylarının örneklem grubu olarak seçildiği çalışmada Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan eylem araştırmasını kullanarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu doğrultuda uygulamalar öğretmen adaylarının bilimsel okuryazarlık düzeylerine pozitif yönde katkı sağlamıştır.

Karatekin (2011) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi çalışmada araştırmacı nicel araştırma yöntemi kullanarak desenlemiştir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre bilgi ve davranışları orta, duyuşsal eğilimleri yüksek ve bilişsel becerileri ise düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Yiğit, (2011) teknoloji okuryazarlığını incelediği tez çalışmasında örneklem grubu olarak öğretmen adayları ile çalışmıştır. Karma yöntem kullanarak yapılan bu çalışmada, teknoloji eğitimi programının teknoloji okuryazarlığı düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altun, (2010) nitel ve nicel araştırma yöntemleri ile desenlediği çalışmada, Türkiye'deki sosyal bilgiler öğretim programı içerisinde yer alan medya okuryazarlığı konularının diğer ülke programlarındaki konular ile nasıl ilişkilendirilebileceği ve “medya bilgisinin doğruluğu” konusunun önerilen ve var olan sosyal bilgiler programı arasında anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda medya okuryazarlığı paket programı ile yapılan uygulamalar sonucunda var olan programa göre medya okuryazarlığı başarısının daha olumlu bir şekilde etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Süntar-Akhan (2010) ortaöğretim sosyal bilgiler öğrencilerinin ekonomik okuryazarlık durumlarının tespiti ve bu durumun geliştirilmesinin amaçlandığı çalışmada karma yöntem kullanmıştır. Örneklem grubu olarak 7. sınıf sosyal bilgiler öğrencileri ile çalışan araştırmacı sonuç olarak öğrencilerin sosyal bilgiler dersini bitirdiklerinde sosyo ekonomik durum ve cinsiyet değişkenlerinde bir farklılık olmaksızın gerekli ekonomik okuryazarlığı ulaştığı tespit edilmiştir.

Gençtürk (2009) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesin amaçladığı çalışmada öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlık seviyelerinin yeterli olmadığı sonucuna varmıştır.

2008- 2019 yılları arasında Sosyal bilgiler Eğitimi alanında hazırlanan okuryazarlık becerisi konulu yüksek lisans tezleri

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitiminde alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan yüksek lisans tezleriyle ilgili bilgiler verilmektedir.

Demir, (2019) çalışmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumlarını incelemeyi amaçlamıştır. Nicel araştırma yöntemi ile desenlenmiş olan çalışmada ülke meselelerini tartışan öğretmen adaylarının tartışmayan öğretmen adaylarına göre siyaset okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Yaman, (2019) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini tespit etmek için nicel bir çalışma ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda çeşitli bulgu ve önerilere yer verilmiştir.

Çakır, (2019) sosyal bilgiler dersi alan ortaokul öğrencilerine yansıtıcı düşünce etkinlikleri uygulamanın tarihsel okuryazarlık tutum ve başarı düzeylerine etkisini inceleyen çalışması nicel araştırma yöntemleri kullanılarak desenlenmiştir. Araştırma sonucunda bahsi geçen yansıtıcı düşünce tekniklerinin uygulandığı deney grubu ile uygulanmayan kontrol grubu arasında deney grubu lehine başarı puanı yüksek çıkmıştır.

Tepe, (2009) çalışmasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerisi hakkındaki

Sayı	Yıl	Tez Adı
1	2009	İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
2	2010	Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi Ve Öğretim
3	2010	İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrencilerinde Ekonomi Okuryazarlığının Durumu Ve Geliştirilmesi
4	2011	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
5	2011	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Teknoloji Okuryazarlığı Düzeylerinin Ve Teknoloji İle Bütünleştirilmiş Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi
6	2013	Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yararlanılan Sınıf İçi Tarihi Roman Kullanım Tekniklerinin Öğrencilerin Tarih Okuryazarlığı Düzeylerine Etkisi
7	2013	Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Çerçevesinde Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi
8	2013	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimsel Okuryazarlıklarının Geliştirilmesi: 'Bilim Teknoloji Sosyal Değişme' Dersinin Eylem Araştırması İle Tasarlanması
9	2016	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Siyaset Okuryazarlık Durumları
10	2017	Sosyal Bilgiler Dersinde Okuryazarlık Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması
11	2017	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tamamlayıcı Ölçme-Değerlendirme Tekniklerine Yönelik Okuryazarlık Düzeylerinin Mikroöğretim Aracılığıyla Geliştirilmesi
12	2018	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Yönelik Medya Okuryazarlığı Eğitimi Modeli
13	2018	Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algılarının İncelenmesi
14	2019	Sosyal Bilgiler Öğretmen Eğitiminde Finansal Okuryazarlık Ve Öğretimi: Bir Model Önerisi

Tablo 6. Okuryazarlık Becerisi Üzerine Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezlerinin Listesi

düşüncelerini incelediği çalışmasını hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini kullanarak desenlemiştir. Araştırma sonucunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin dijital okuryazarlık becerisinin “teknik” boyutunda, kadın ve erkek öğretmen adaylarının görüşleri farklılık göstermiştir.

Er, (2019) Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının finansal okuryazarlık düzeylerini incelediği çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanmıştır. Sonuç olarak öğretmen adaylarının para yönetimi ve para yönetimi öz yeterlilik algılarının ortalama düzeyde olup geliştirilmeye ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Uyar, (2019) coğrafya okuryazarlığı ve öğretimi konusunda yaptığı çalışmada Ankara ilinde bulunan bazı sosyal bilgiler öğretmenlerini örneklem grubu olarak ele almıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışma coğrafya okuryazarlığı bakımında öğretmenleri örneklem grubu olarak seçen nadir çalışmalardan birisidir. Araştırma sonucunda sosyal bilgiler öğretmenleri coğrafya okuryazarlığını, ülkemizin, dünyamızın, canlı ve cansız çevrenin tanınması ve tanıtılabilmesi becerisidir şeklinde tanımlamışlardır.

Kranda (2018) ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler dersindeki grafik okuryazarlıklarını incelediği çalışmada, nitel ve nicel tekniklerin birlikte kullanıldığı karma model uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin grafik okuryazarlık becerilerinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Güney, (2018) sosyal medya kullanımının medya okuryazarlığına olan etkilerini incelediği çalışmada örneklem grubu olarak sosyal bilgiler öğretmen adaylarını ele almıştır. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışma neticesinde medya okuryazarlık düzeylerinin yüksek, sosyal medya tutumlarının ise kısmen olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Yıldırım, (2017) Türkçe ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin medya okuryazarlığı eğitimiyle ilgili beceri ve görüşlerinin incelendiği çalışmada karma yöntem kullanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin medya okuryazarlığı yeterlilikleri ölçeğinden 86,56 puan alarak “kısmen yeterli” olarak nitelendirilmiştir.

Demir (2017) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı düzeylerini incelediği çalışmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışma neticesinde öğretmen adaylarının bilgiyi elde ederken ve paylaşırken etik değer ve ilkelere dikkat ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kara, (2017) çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlıkları düzeylerini belirlemek için yaptığı çalışmada karma yöntem kullanmıştır. Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerinin

tutum, bilgi ve davranış düzeyleri bakımından orta seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Azrak (2017) ölçme ve değerlendirme okuryazarlık becerisini konu alan çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adayları araştırmanın örneklem grubunu teşkil etmektedir. Nicel araştırma yöntemi kullanılan tez çalışmada öğretmen adaylarının ölçme ve değerlendirme okuryazarlık becerilerinin yetersiz olduğu ve geliştirilmeye açık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cendek (2015) ortaokul öğrencilerinde harita okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi amacıyla öğretmen görüşlerini aldığı çalışmada nitel araştırma deseni kullanmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin, konu ile ilgili yetersiz bilgiye sahip olduğu, ders sayısının yetersiz aksine kazandırılması amaçlanan kazanımların yoğun olması gibi nedenlerden dolayı öğrencilere harita okuryazarlığı becerisini aktarma konusunda yetersiz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Kurtulmuş (2014) çalışmada sosyal bilgiler eğitiminde medya okuryazarlığı eğitiminin ortaokul öğrencileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Medya okuryazarlığı dersinin anlatıldığı deney grubunda bu ders anlatılmayan kontrol grubuna göre pozitif puanlar alınmıştır.

Çinelioğlu, (2013) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı dersine olan tutumlarını incelediği çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Genel tutum puanları medya okuryazarlığı dersi alan öğretmen adaylarında anmayan öğretmen adaylarına göre daha yüksel olarak çıkmıştır.

Çelik (2011) Çok kültürlü bir bakış açısı geliştirilmesinde medya okuryazarlığı dersinin rolünün incelediği çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adayları örneklem grubudur. Nicel araştırma deseni uygulanan çalışma sonucunda kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olmamasına rağmen dersin uygulandığı deney grubunda ön test ve son test puanlarında anlamlı bir fark saptanmıştır.

Tunç-Şahin (2008) sosyal bilgiler alanında okuryazarlık becerisi üzerine ilk kez yapılan çalışmada sosyal bilgiler öğrencilerinin metni anlama, yorumlama ve sorgulamaya yönelik bilimsel okuryazarlık beceri düzeylerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bazı sonuçlara ulaşılmıştır, örneğin sınıf düzeyleri, cinsiyet ve kütüphaneye sahip olma durumları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tezlerin Okuryazarlık Konu Alanlarına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin okuryazarlık konu alanlarına göre dağılımı verilmekte-

dir

Okuryazarlık Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Grafik Okuryazarlığı	1	%6	-	%0	1	%3
Finansal Okuryazarlık	1	%6	2	%15	3	%10
Bilgi Okuryazarlığı	1	%6	-	-	1	%6
Bilimsel Okuryazarlık	1	%6	1	%7	2	%6
Medya Okuryazarlığı	5	%29	3	%22	8	%26
Çevre Okuryazarlığı	-	-	1	%7	1	%3
Dijital / Teknoloji Okuryazarlığı	1	%6	1	%7	2	%6
Tarih Okuryazarlığı	1	%6	1	%7	2	%6
Coğrafya Okuryazarlığı	1	%6	1	%7	2	%6
Siyaset Okuryazarlığı	2	%11	1	%7	3	%10
Hukuk Okuryazarlığı	1	%6	1	%7	2	%6
Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlığı	1	%6	1	%7	2	%6
Harita Okuryazarlığı	1	%6	-	%0	1	%3
Genel Değerlendirme	-	%0	1	%7	1	%3
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 7. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Okuryazarlık Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

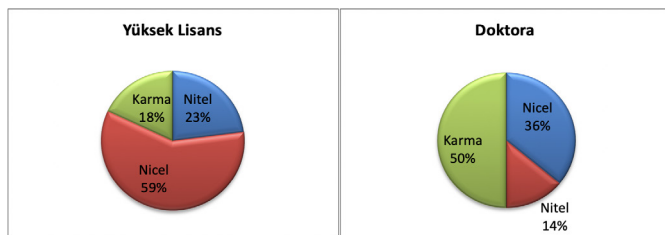
Sosyal bilgiler eğitimi okuryazarlık becerilerini inceleyen 31 adet doktora ve yüksek lisans tezi 13 farklı okuryazarlık becerisini incelemektedir. Bunlar içerisinde en fazla sayıya sahip olan 5'i yüksek lisans 3'ü de doktora tezi olmak üzere toplam 8 lisansüstü tez ile medya okuryazarlığıdır. Bu sayıya en yakın olan çalışmalar ise 3 tez ile "Siyaset Okuryazarlığı" ve "Finansal Okuryazarlık" becerilerini inceleyen lisansüstü tezleri olmuştur.

Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı İle İlgili Bulgular

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımı verilmiştir.

Çalışmanın Yöntemi	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Nitel Yöntem	4	23	2	14	6	20
Nicel Yöntem	10	59	5	36	15	48
Karma Yöntem	3	18	7	50	10	32
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 8. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı.

Grafik 2. Araştırma Yöntemlerinin Yüksek Lisans ve Doktora Göre Dağılımı

Hazırlanan lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı incelendiğinde; yüksek lisans tezlerinin yarısından fazlasının nicel(%59) araştırma yöntemleri ile hazırlandığı anlaşılmaktadır. Doktora tezlerinin çoğunluğunun karma yöntem(%50) ile yapıldığı görülmektedir. Nitel yöntem her iki alanda da en az oranda karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte genel tabloda en fazla kullanılan araştırma yöntemi %48 oranla nicel yöntemdir.

Tezlerin Örneklemelerine Göre Dağılımı İle İlgili Bulgular

Aşağıdaki tabloda sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımı verilmektedir.

Örneklem Grubu	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Ortaokul (5.6.7 ve 8.sınıflar)	5	%29	6	%43	11	%36
Öğretmen adayları	10	%59	8	%57	18	%58
Öğretmen	2	%12	-	%0	2	%6
Toplam	17	%100	14	%100	31	%100

Tablo 9. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Okuryazarlık Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Örneklemelerine Göre Dağılımı.

Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yapılan okuryazarlık becerisi ile ilgili lisansüstü tezlerin örneklemi 3 ana grubun oluşturduğu görülmektedir. Her iki alanda da öğretmen adayları ilk sırada yer almaktadır (%58). En az çalışılan örneklem grubu ise öğretmenlerdir (%6). Ortaokul sosyal bilgiler dersi alan öğrenciler ise 2. sırada yer almaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Sosyal bilgiler eğitimi alanında okuryazarlık becerisine yönelik lisansüstü tezlerinin yönelimlerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada 31 lisansüstü tez incelenerek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İncelenen çalışmaların 17'sinin yüksek lisans 14'ünün ise doktora tezlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. Okuryazarlık becerisi ile ilgili sosyal bilgiler alanındaki ilk yüksek lisans tezi 2008 ilk doktora tezi ise 2009 yılında yayımlanmıştır. Bu alanda yapılmış yüksek lisans tezleri doktora tezlerine göre az da olsa fazladır. Bunun yanı sıra en fazla lisansüstü tez yayımlanan yıl 2017 ve 2019 yıllarıdır. Yayımlanan tezlerin %40'ı bu yıllar içerisinde yayımlanmıştır. Oğuz-Haçat ve Demir (2018), çalışmalarında sosyal bilgiler eğitimi alanında en çok tezin 2017 yılında çalışıldığını tespit etmiştir. Bu doğrultusunda çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra 2012 yılında hem yüksek lisans hem de doktora sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan okuryazarlık becerisi ile ilgili lisansüstü tezi yayımlanmamıştır.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan ve okury-

azarlık becerisini inceleyen lisansüstü tezleri 17 farklı üniversitede yapıldığı görülmektedir. İncelenen yüksek lisans tezlerinin en fazla yapıldığı üniversite olarak karşımıza Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi çıkmaktadır. Bu alanda yapılan gerek doktora tezleri gerekse lisansüstü tezleri genel olarak incelendiğinde Gazi Üniversitesi en fazla çalışma yapılan üniversite olarak açık ara öndedir. Gazi Üniversitesi'nin en fazla tez yayımlanan üniversite olması durumu, Şahin, Gögebakan-Yıldız ve Duman (2011), Dilek, Baysan ve Öztürk (2018), Oğuz-Haçat ve Demir (2018) ve Kaymakçı (2017)'nin çalışmalarında da paralellik göstermektedir. Bu çalışmalarda, Sosyal Bilgiler alanında yapılan lisansüstü tezlerinin Gazi Üniversitesi lehine yüksek olmasının sebebi olarak, Gazi Üniversitesinin öğretim üyesi kadrosunun geniş olması olarak gösterilmiştir.

Lisansüstü tezleri 13 farklı okuryazarlık alanında dağılım göstermektedir. MEB Sosyal Bilgiler Eğitimi Öğretim Programında yer alan 8 okuryazarlık alanının yanı sıra 5 farklı okuryazarlık becerisi daha çalışılmış olması çeşitlilik bakımından pozitif bir bulgudur. Bu konu alanları içerisinde hem yüksek lisans hem de doktora alanında en fazla çalışılan konu alanı “medya okuryazarlığı” becerisidir. Medya Okuryazarlığı ile ilgili lisansüstü tezlere ilişkin daha ayrıntılı bilgi için, Erdem (2018) ve Maden, Maden, Banaz (2017)'in çalışmaları incelenebilir. Yüksek lisansta 5 doktora da 3 olmak üzere 31 tezin 8'i medya okuryazarlığı becerisi üzerinedir. Bu beceriyi 3'er tez ile finansal okuryazarlık ve siyaset okuryazarlığı becerisi takip etmektedir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi okuryazarlık becerilerini inceleyen lisansüstü tezleri araştırma yöntemleri açısından incelendiğinde nicel yöntem en fazla kullanılan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz-Haçat ve Demir (2019), Dilek ve ark. (2018) ve İbret ve Yılmaz (2019) çalışmaları sonucunda aynı doğrultu da bir sonuca ulaşmıştır. Özellikle yüksek lisans alanında nicel yöntem kullanma oranı çok daha fazladır. Doktora tezleri açısından bu durum farklıdır. Karma yöntem doktora tezlerinde en fazla tercih edilen araştırma yöntemidir. Tarman ve ark. (2011) çalışmalarında, Türkiye'de sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinde en fazla karma yöntem kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızla paralellik göstermektedir. Nitel yöntem diğer yöntemlere göre her iki lisansüstü alanında da en az kullanılan yöntemdir.

Lisansüstü tezlerinin araştırmacı cinsiyetine göre dağılımları incelendiğinde erkek araştırmacıların sayısal olarak önde olduğu tespit edilmiştir. Canbulut ve ark. (2016), Öner ve Öner (2017) ve Oğuz-Haçat ve Demir (2018) çalışmalarında erkek araştırmacıların nicelik olarak bir üstünlüğe sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Doktora

tezlerinde eşit olan sayı yüksek lisans tezlerinde erkek araştırmacıların lehine farklılık göstermiştir.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında yapılan okuryazarlık becerisi özelindeki lisansüstü tezleri örneklem grupları açısından incelendiğinde 3 farklı grupta çalışma yapıldığı görülmektedir. Öğretmen adayları en fazla çalışılan örneklem grubunu teşkil ederken en az çalışılan örneklem grubu ise öğretmenlerdir. Göktaş ve ark. (2012) araştırmalarında, çalışmalarda çalışma grubu olarak en fazla öğretmen adaylarının tercih edilmesini daha kolay ulaşılabilir bir grup olmalarına bağlamıştır.

Öneriler

Çalışmalarda örneklem grubu daha çok öğretmen adayları olarak seçilmektedir. Ortaokul öğrencileri, öğretmenler ve konu ile alakalı diğer örneklem grupları ile daha fazla çalışma yürütülerek farklı bakış açıları geliştirilebilir.

Özellikle yüksek lisans tezlerinden karma yöntem kullanılarak daha derinlemesine sonuçlar elde edilebilir.

21. yüzyılın gereksinimlerine uygun ve geleceğe ışık tutan yeni okuryazarlık alanları hakkında lisansüstü tezleri çalışılabilir.

Kaynakça

Adalar, H. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Eğitimi-nde Finansal Okuryazarlık Ve Öğretimi: Bir Model Önerisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Altınbilek, M. S. & Sanalan V. A. (2005). Coğrafya okuryazarlığı I. Doğu Coğrafya Dergisi, 13 (341-357).

Altun, A. (2005). Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar. Ankara: Anı Yayıncılık.

Altun, A. (2010). Medya Okuryazarlığının Sosyal Bilgiler Programlarıyla İlişkilendirilmesi Ve Öğretim. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Altun, A. (2013). Yapılandırmacı yaklaşım, sosyal bilgiler programları ve ders kitapları., B. Akbaba (Editör). Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. Değerler Eğitimi Dergisi, 7(17), 9-26.

Aşıcı, M. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Harita Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Abant İzzet Baysal

Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 16, (USBES Özel Sayı II), 1522-1542.

Azrak, Y. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ölçme-Değerlendirme Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Baysan, P. (2018). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yayımlanan Tezlerin Araştırılması: Bir İçerik Analizi Çalışması. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi , 22 (2) , 581-602 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/38760/331020>

Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Canbulut, T., Avcı, G. & Sipahi, S. (2016). ABD ve Kanada’da Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, XVII, 2: 351-370.

Cendek, M. E. (2015). Öğrencilerde Harita Okuryazarlığının Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çakır, A. (2019). İlköğretim 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Yansıtıcı Düşünme Etkinliklerinin Öğrencilerin Tarihsel Okuryazarlık Başarılarına Ve Tutumlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.

Çelik T. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Bakış Açısı Geliştirmelerinde Medya Okuryazarlığı Dersinin Rolüne İlişkin Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Çelikkaya, T. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde araç-gereç ve materyal kullanımının önemi., R. Sever ve E. Koçoğlu. (Editörler). Sosyal bilgiler öğretiminde eğitim teknolojileri ve materyal tasarımı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, ss. 39-68.

Çinelioğlu, G. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Demir, A. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilgi Okuryazarlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Demir, A. G. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Siyaset Okuryazarlık Durumları (İnönü Üniversitesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Dilek, A., Baysan, S. & Öztürk, A. A. (2018). Türkiye’de sosyal bilgiler eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans tezleri: Bir içerik analizi çalışması. Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 22(2).

Dolanbay, H. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Yönelik Medya Okuryazarlığı Eğitimi Modeli. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Er, T. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Erdem, C. (2018). Medya Okuryazarlığı Araştırmalarında Eğilimler: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi , 11 (4) , 693-717 . DOI: 10.30831/akueg.390260

Faiz, M. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset okuryazarlık durumları. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gençtürk, E. (2009). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Coğrafya Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Göktaş, Y., Hasançebi, F., Varışoğlu, B., Akçay, A., Bayrak, N., Baran, M. & Sözbilir, M. (2012). Türkiye’deki eğitim araştırmalarında eğilimler: Bir içerik analizi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 12, 177-199.

Gönfer, B. (2017). Sosyal Bilgiler Dersinde Okuryazarlık Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Eylem Araştırması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Güneş, F. (2000). Okuma-yazma öğretimi ve beyin teknolojisi. Ankara: Ocak Yayınları.

Güney, B. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sosyal Medya Kullanımlarının Medya Okuryazarlık Düzeyinde Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

İbret, B. & Yılmaz, O. (2019). Sosyal Bilgilerde Çevre Eğitimi: Lisansüstü Çalışmalara Ait Bir İnceleme. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International* , 9 (2) , 431-449 . Doi: 10.18039/Ajesi.577249

Kara, H. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Karasu Avcı, E. & İbret, B. Ü. (2018). Toplumsal kimliğin oluşumunda sosyal bilgiler dersinin rolünün incelenmesi: sosyal bilgiler öğretim programları (1968, 1998, 2005). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(29), 336-376.

Karatekin, K. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Çevre Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaymakçı, S. (2017). Türkiye’de Tarih Öğretiminin Yönelimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Xxvi, 6: 2153-2172.

Keçe, M. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yararlanılan Sınıf İçi Tarihi Roman Kullanım Tekniklerinin Öğrencilerin Tarih Okuryazarlığı Düzeylerine Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kurtulmuş, T. (2014). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Medya Okur-Yazarlığı Dersinin Ortaokul Öğrencilerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri

Kranda, S. (2018). 7. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Grafik Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Maden, S., Maden, A. ve Banaz, E. (2017). Medya okuryazarlığı ile ilgili lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 5 (1), 588-605.

MEB, (2018). Bilim uygulamaları dersi öğretim programı (ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5, 6, 7 ve 8. sınıflar için), Ankara: MEB Yayınları.

MEB (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Ankara: MEB Yayınları.

Oğuz, S. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Çerçevesinde Hukuk Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Oğuz Haçat, S. & Demir, F . (2018). Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi (2002-2018). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* , 6 (15) , 948-973 . Doi: 10.33692/Avrasyad.510136,

Oğuz Haçat, S. & Demir, F . (2019). Eğitim Alanında Okuryazarlık Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analizi, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi Cilt 3, Sayı 2, Yıl 2019*, 116-145.

Önal, İ. (2010). Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi. *Bilgi Dünyası*, 11 (1), 101-121.

Öner, G, Öner, D. (2017). Sosyal Bilgiler Eğitiminde Coğrafya Konuları Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Analiz ve Bibliyografya Çalışması. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 34 (2) , 13-34 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buje/issue/37026/424747>

Özel, A. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Algılarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Kütahya.

Öztürk, C. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara: Pegem Akademi.

Safran, M. (2011). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. Bayram Tay, Adem Öcal (Ed.) içinde, *Sosyal bilgiler öğretimi* (s. 2-16). Ankara: Pegem Akademi.

Sever, R. (2015). Sosyal bilgiler öğretimi. Nobel Yayıncılık

Sözen, E. & Ada, S. (2018). 2005 ve 2018 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının (SBDÖP)

Karşılaştırılması, Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi e-ISSN:2148-2667 2018 – 6 (1), 53-71

Şahin, M., Gögebakan-Yıldız, D. & Duman, R. (2011). Türkiye'deki sosyal bilgiler eğitimi tezleri üzerine bir değerlendirme, Journal of Social Studies Education Research, 2(2), 96-121.

Süntar-Akhan, N. E. (2010). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrencilerinde Ekonomi Okuryazarlığının Durumu Ve Geliştirilmesi., Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Tarman, B., Güven, C. & Aktaşlı, İ . (2011). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Değerlendirilmesi ve Alana Katkıları, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 32, Sayfa 391-410, 2011

Tepe, U. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlığa İlişkin Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Tunç-Şahin, C. (2008). İlköğretim Öğrencilerinin (4. Ve 5. Sınıf) Sosyal Bilgiler Dersinde “Metni Anlamaya”, “Yorumlamaya Ve Sorgulamaya” Yönelik Bilimsel Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Tunç-Şahin, C. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bilimsel Okuryazarlıklarının Geliştirilmesi: ‘Bilim Teknoloji Sosyal Değişme’ Dersinin Eylem Araştırması İle Tasarlanması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tünkler, V. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tamamlayıcı Ölçme-Değerlendirme Tekniklerine Yönelik Okuryazarlık Düzeylerinin Mikroöğretim Aracılığıyla Geliştirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Türkiye Bilimler Akademisi (2011). Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü 1-Sosyal Bilimler. İstanbul: Yeni Reform.

Uyar, F. O. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Coğrafya Okuryazarlığı Ve Öğretimi. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Yaman, C. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Aday-

larının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Yıldırım, Ş. (2017). Türkçe Ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Medya Okuryazarlığı Eğitimi İle İlgili Becerileri Ve Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yiğit, Ö. E. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Teknoloji Okuryazarlığı Düzeylerinin Ve Teknoloji İle Bütünleştirilmiş Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

DİJİTAL ANLATI BAĞLAMINDA HİKÂyecİLİĞİN YENİ KONUMU

New Position of Storrtelling in the Context of Digital Narration

Mine ARTU MUTLUGÜN¹
Yasemin TOPUZ²

Submit Date: 2020-02-10 18:15:38

Accepted date: 2020-02-17 09:17:19

To Reference: ARTU MUTLUGÜN, Mine , TOPUZ, Yasemin (2020), New Position of Storrtelling in the Context of Digital Narration. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:37-45

Özet

Yazılı kaynakların ortaya çıkmasından çok önce varlık göstermeye başlayan “hikâye anlatıcılığı” kavramı, çağımızdaki gelişmeler ve beraberinde getirdiği bilimsel ve teknolojik zenginliklerin de katkısı ile oldukça farklı boyutlara taşınmıştır. Mağara duvarlarına çizilen av hikâyeleri ile başlayan insanın hikâyeleme süreci günümüzde kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte biçimsel ve içeriksel anlamda farklı bir noktaya doğru yol almaktadır.

Hikâyelerin sanal ortamlara aktarılması ve teknolojik araçlar vasıtası ile hikâyeleştirilmesi artık daha interaktif bir süreci tanımlamaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile hikâye kavramı kadar anlatan/dinleyen ilişkisinde ve hikâyenin dilinde de çok derin değişimler ortaya çıkmıştır. Klasik hikâye ayırımında var olan anlatan/dinleyen ilişkisi teknolojik ortamlar vasıtasıyla artık iç içe geçmiştir. Çalışmada hikâyenin anlatan ve dinleyen ilişkisi ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Bu süreç içerisinde “çevrimiçi hikâye yazıcılığı” ve “interaktif hikâye yazıcılığı” gibi yeni kavramlar karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra bilgisayar oyunları dahi hikâyeciliğin yeni türü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Dijital iletişim araçlarının gelişmesi, çeşitlenmesi ve kullanımlarının kolaylaşmasıyla birlikte dijital hikâye üretiminde ciddi manada bir artışa sebep olmuştur.

Bu çalışmada, toplumsal değişimler, içinden geçilen çağın dinamikleri ve teknolojik ilerlemeler de dikkate alınarak hikâye anlatımının geçmişten günümüze uğradığı gelişimlerin seyrine değinilmiştir.

Teknolojik gelişmelerin ışığında sözel dilden dijital platforma ve dolayısıyla dijital dile taşınan hikâye, bu yeni ortam ve yeni koşullar doğrultusunda gerek biçim ve gerekse içerik açısından önemli bir değişime uğramıştır.

Teknolojik ortamlarda sinemada, televizyonda ve ilerleyen süreçte internet ortamında ortaya konan anlatıların sadece ‘hikâye’ kavramı ile tanımlanmasının yetersiz ka-

lacağı gerçeği bu süreç içinde anlaşılmaya başlanmıştır. Dijital hikâye üretimi, beraberinde farklı kavramların ortaya çıkmasına da ortam yaratmıştır.

Dijital dünyanın imkânları dahilinde daha ulaşılabilir ve daha kolay paylaşılabılır hale gelen anlatılar (hikâyeler) daha geniş kitleler tarafından daha görünür hale gelmeye ve yaygın iletişim platformları sayesinde hipermetin formuna bürünmeye başlamıştır.

Bu durum hikâye anlatımında farklı disiplinlerin devreye girmesi ile hikâyenin daha farklı tanımlamalarının yapılmasını gerekli kılmıştır. Hikâye artık etkileşimli hale gelmiştir. Hikâye bireyselleşmiştir buna rağmen. Teknolojik altyapı sayesinde daha küresel bir alanda paylaşılmaktadır. Dijital hikâyenin potansiyelleri daha yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Buna rağmen dijital hikâyecilik kavramı üzerine yapılan çalışmalar günümüzde halen sınırlı sayıdadır. Dijital hikâyeciliğin sınırlarının veya sınırsızlığının tespiti, biçim ve içerik analizi, anlatan ve anlatılan üzerine yapılacak detaylı çalışmalar, dijital hikâyenin tanımlanması ve daha akademik bir bakış açısı geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Dijital hikâyelerin kimler tarafından ne zaman paylaşıldığı, kimler tarafından ne zaman okundukları ne zaman değiştirildikleri artık dijital dünyanın imkânları sayesinde bu sınırsız evrende hesaplanabilir bir hale gelmiştir.

Hikâyecilik artık kitlesel bir sürece dönüşmüştür. Dijital hikâye aynı zamanda televizyon ve sinemayı tekeli altına almış, merkezî medya ve sermayeye karşı bir karşı çıkıştır. Profesyonel olmayan insanların hikâye paylaşmasına olanak vermektedir. Dolayısıyla dijital hikâyecilik kavramı çalışmada sadece anlatı olması açısından, biçimsel ve içeriksel açıdan değil, sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçları açısından da değerlendirilmiştir.

Hikâye kavramının geçtiği süreçler farklı örnekler üzerinden alınırken, dijital hikâyeciliğe uzanan süreç

farklı kuramcılarının görüşleri ışığında karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Bu çalışma, böylesi bir yeni teknolojik gerçeklik içerisinde varlığını değiştirerek/dönüşerek de olsa sürdüren yeni hikâye kavramına farklı bir bakış açısı geliştirmeyi, en azından teknolojik hikâyecilik kavramının günümüzde geldiği son noktayı belirlemeyi hedeflemektedir. Temelde disiplinlerarası yaklaşım ışığında hikâyenin farklı ve yeni konumu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hikâye Anlatımı, Dijital Hikâyecilik, Alımlama Estetiği, Trans Medya, Siber Drama

Abstract

The concept of storytelling which existed long before the emergence of written sources, has been carried to quite different dimensions with the contribution of the scientific and technological riches it brought with us. Starting with the hunting stories drawn on the cave walls, the story of the human being is moving towards a different point in a formal and contextual way with the development of the mass media.

With the modernization and especially with the development of technology, there have been profound changes in the relationship between the narrator and the listener as well as the story concept. Transferring stories to virtual environments and storytelling through technological tools now defines a more interactive process. The relationship between the narrator / listener and the classical story is now intertwined through technological environments. In this process, new concepts such as online story writing "and" interactive story writing "have emerged. In this study, the relationship between the story and the listener is discussed in detail.

In this study, social changes, the dynamics of the era and technological advances have been taken into consideration and the course of the storytelling has been discussed from past to present.

With the contribution of technological developments, the story, which has been transferred from verbal language to digital platform and thus to digital language, has undergone a significant change in terms of form and content in line with this new environment and new conditions. Especially the narratives put forward in technological environments primarily on television and on the internet, is insufficient to defining this process only with "story" concept. Digital story production has created an environment for the emergence of different concepts. The narratives (stories), which became more accessible and more easily shared within the possibilities of the digital world, began to become more visible to the wider masses and to take the form of hypertext through widespread

communication platforms.

With the introduction of different disciplines, it has become necessary to make different definitions of the story. The story has now become interactive. The story is individualized, however. Thanks to the technological infrastructure, it is shared in a more global area. The potentials of the digital story have just begun to be understood. Despite this, studies on the concept of digital storytelling are still limited today. Identification of the limits or unlimitedness of digital storytelling, analysis of form and content, detailed studies on narrative and narrative will contribute to the definition of digital story and to develop a more academic perspective.

It is now possible to calculate in this unlimited universe, thanks to the possibilities of the digital world, by whom digital stories are shared, when they are read and when they are changed. Storytelling has now turned into a massive process. The digital story also opposes central media and capital, which monopolized television and cinema. It allows nonprofessional people to share their stories. Therefore, the concept of digital storytelling was evaluated not only in terms of narrative, formal and contextual aspects, but also in terms of social, economic and cultural results.

The processes that the concept of storytelling goes through in the historical process will be examined through different examples, while the process extending to digital storytelling will be evaluated comparatively in the light of the opinions of different theorists. This study aims to develop a new perspective on the concept of a new story that continues its existence by changing / transforming it in such a new technological reality, at least to determine the last point of the concept of technological storytelling

Keywords: Storytelling, Digital Narration, Reception Theories, Trans Media, Cyber Drama

GİRİŞ

Günümüzden binlerce yıl önce, insanlar yaşamlarına devam edebilmek ve nesillerinin varlığını sürdürebilmek için kendilerini av hikâyelerinin tam ortasında bulmuşlardır. Avladıkları hayvanların ruhlarına bir tür özür yahut saygı amaçlı düzenlenen törenlerde, ortada yanan ateş etrafında avlarının nasıl geçtiğini anlatan kısa oyunlar kurgularken, av hayvanının çıkardığı seslere, bedensel hareketlere benzer taklitler sunmuşlardır.

Aristoteles'in Poetika adlı ünlü eserinde yer alan mimesis kavramı da bu taklit etme dürtüsü üzerinden şekillenmiştir. Mimesis en basit anlamıyla taklit-yansıma olarak bilinmektedir. (Turan, 2015:2) Aristoteles'e

göre sanatçı taklit ile doğanın eksik kalmış yanlarını tamamlamaya çalışır. Aristoteles'e göre bu yaratıcı bir süreçtir.

Av serüvenlerinin giderek çeşitlenmesi, Tanrı Dionisos adına düzenlenen bolluk bereket törenleri, ölüm ve dirilme ritüelleri ile ilk sözlü hikâye kurgusu oluşturulmaya başlar. (Fuat,2015:15) İnsan topluluklarının gelişimi ile bazı ritüeller terk edilmiş veya değişime uğramış olsa da ritüellerin çevresinde gelişmiş olan bu mitler, topluluğun sözlü geleneği olarak korunmuştur. (Brockett, 2000:17)

Anlatı kavramının Latince gnanus (bilme) sözcüğünden türediği ve kökeninin Aristoteles'in Poetika'sına kadar uzandığı bilinmektedir. (Mutlu,2004:28). Aristoteles, dramatik yapıyı tragedya üzerinden tanımlarken, tragedyayı bütünlüğü olan bir eylemin taklidi olarak açıklar. Aristoteles'e göre bu eylemin belli bir uzunluğu vardır. (Aristoteles, 2006:27) Bu dramatik bütün içinde, taklit olgusu (mimesis), arınma (katarsis), karakter, özdeşleşme kavramı, eylem, çatışma ve eylemin belirlenmiş diyalektik yapısı bulunur. Tüm bu bileşenler dramı ve dramatik yapıyı tanımlar. (Erdem, Sayılğan,2011:86)

Aristoteles'in "Anlatı" kavramı üzerinde başlattığı çalışmaların ardından 20.yy'da Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce ve Vladimir Propp gibi kuramcılar da "Anlatı" kavramı üzerine çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. (Kıran, Eziler, 2000:30) Anlatı en yalın hali ile gerçek ya da kurgusal bir olayın özellikle yazılı dil aracılığıyla aktarımı olarak tanımlanır. Temelinde olay, hikâye kişileri veya kişisi, gerçekleştirilen eylem ve bu eylemin gerçekleştiği bir zaman-mekân yer alır. (Genette,1969:49) Klasik Anlatı, belli bir zaman içerisinde gerçekleşen birbiri ile ilişkili iki ya da daha fazla olayın neden sonuç ilişkisi içerisinde kronolojik olarak sıralanması şeklinde açıklanır.

Anlatının en temelinde de hikâye bulunur. Giriş, gelişme, sonuç, çatışma ve doruk noktası gibi önemli noktaları bulunan hikâyede, olay örgüsü temelde Mimesis veya Digesis yolu ile aktarılır. Mimetik anlatı az önce de belirtildiği gibi canlandırma (taklit) yolu ile anlatımdır. Temelinde görüntü ve görsellik bulunur. Sinema ve TV filmleri mimesis tanımına denk düşer. Digesis anlatı ise temelde bir anlatıcı vasıtasıyla anlatım olarak tarif edilir. (Ersümer, 2013:10)

Bilindiği gibi Aristoteles'in metin odaklı söylemleri, 20. yy'daki dünya savaşlarının yarattığı yıkım, değişen politik ortam ve ortaya çıkan bu yeni düzenin insan yaşamında ortaya çıkardığı değişimler ışığında bambaşka bir forma bürünmeye başlamıştır. İnsanın yaşadığı umutsuzluk, korku ve güvensizlik gibi kimi şiddetli duygular, anlamsızlık hissi ona absürt anlatının da kapılarını açmıştır. (Ergün, 2015:162) Absürt anlatı, Aristotelesçi bağlamın tersine, mantıklı ve neden sonuç ilişkisi içerisinde ilerleyen olaylar zincirinden, alışılmış oyun kişilerinden ve

bir anlam ifade eden konuşmalardan yoksundur. Post-modern dönemde bu bozulan yapı ve şekilsel özelliğinin yanı sıra, dilin de iletişimde baskın ifade aracı olmasının önemini yitirmeye başladığı görülür. Kısaca klasik anlatının temel dinamiklerinde ciddi bozulmalar başlar. (Yamaner, 2007: 133)

Dil aracılığıyla doğrudan iletişim, yerini seyircinin kendi dünyasına kabul ettiği kadar iletişim yaklaşımına bırakır. Bu yönelişle birlikte karşımıza "Alımlama Estetiği" çıkar. Alımlama estetiğinin ilk temsilcilerinden Wolfgang Iser ve Hans R. Jauss okur, eser, yazar ve toplum ekseninde okuru merkeze alır (Selden, 1997: 56). Bu kuramcılara göre, okuma eylemi, yazar, toplum ve eser ile okurun da içinde etkin olarak bulunduğu bir süreçtir. (Kurudayıoğlu, Tüzel, 1984:101)

Alımlama estetiğinde metin iki yönlü olarak ele alınır.

1-Metnin yazar tarafından oluşturulduğu sanatsal yön,

2-Metnin okur tarafından oluşturulduğu yorumsal yaklaşım.

Bu noktada metnin yazar ve okur kolektif çalışmasıyla ortaya çıkacağına bir vurgu yapılır. Metin artık tamamlanmış bir nesne olmaktan çıkarak, yazar ile okur arasında yaşanan interaktif bir sürece dönüşmüştür. Metin/hikâye her okurun kendi özel ve öznel dünyasında onun perspektifinde tekrar tekrar üretilen bir yapıya evrilir. Bu yapıda okur, karakter, olay, zaman ya da mekân ile ilgili eserde yer alan ve yazar tarafından açık bırakılmış birçok noktayı doldurmaya ve anlamlandırılmaya yöneltilir. Okur, artık metin karşısında pasif değil daha aktif bir konumdadır. (Kurudayıoğlu, Tüzel, 1984:103)

21. yüzyıl'da hikâye anlatımının dijital evrende yerini almaya başlaması, eğlence ve elektronik oyun endüstrilerinin gelişmesi ve etkileşimli kurgunun keşfedilmesi ile okuyucunun metin/hikâye içinde daha etkin ve etkileşimli bir konumda yer almaya başladığı görülür. Anlatının elektronik ortamda yerini alması, on dokuzuncu yüzyılın sonunda sinematograf denilen aletin ve dolayısıyla sinemanın icadı ile başlamıştır denilebilir. Ancak sinematografinin dramatik potansiyeli uzun bir süre keşfedilmemişti. İlk filmler gerçekliğin basit kopyası gibiydiler. 1895 yılında Lumière kardeşlerin tek çekimlik filmlerinden biri olan "Trenin La Ciotat Garı'na Girişi" kısa filmi ve ardından "Kendini Sulayan Bahçıvan" filmindeki yaratıcı kurmaca öğeler, sinemanın dramatik potansiyelini ortaya koymaya başlamıştır. Sinemanın yirminci yüzyılın gerçek manada hikâye anlatma aracı olarak kullanılması Méliès'nin filmleri ile mümkün olmuştur. Sinematograf ile çekilen ilk hikâyelü filmler, fotoğraf ve tiyatronun özelliklerini içinde barındırdığı

için foto/oyun olarak tanımlandılar. Bu foto-oyunların gerçek manada bir sinema filmine dönüşmesi, kurgu, çekim ölçekleri, kamera açısı ve hareketlerinin kullanımlarının keşfi ile mümkün olmuştur. Bu keşif aynı zamanda sinemanın estetik dilinin de keşfidir. (Murray, 1997:66).

Televizyonunun keşfi ise yeni ve farklı bir dramatik anlatı alanının ortaya çıkışıdır. David Thorburn, televizyonu toplumların asal hikâye anlatıcısı olarak tanımlar. Thorburn'a göre, televizyonda izlediğimiz programlar bir yandan imal edilen kültür iken öte yandan toplumun her kesimine hitap eden hikâye türünün farklı bir örneğidir. (Mutlu, 1991:79).

2000'li yıllar, teknolojinin geliştiği dijital dünyanın görsel imkânları dahilinde sözel olanın yanı sıra görsel ve işitsel niteliklerin de kullanılmaya başlandığı yıllar olarak bilinir. Böylesi bir ortamda hikâye de dijitalleşerek farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Dijitalleşen anlatıda ön planda olan artık anlatıcı/anlatan değil anlatılanın kendisidir. Dijital anlatıda yazınsallık azalmış, gösterme kavramı ön plana geçmiştir. (Bouchardon,2014:123)

Anlatı dijitalleştikçe ona farklı gösterge sistemleri ve medyaların katıldığı görülür. Bu süreçte anlatısal unsurlardan yazılı ve sözlü dil etkisini yitirmeye başlar. Dijital ortamda, resim, grafik öğeler, ses, müzik ve metin iç içe geçmiştir. Görüntü, ses, müzik ve anlatımla birleşen bu yapı dijital hikâyeyi daha da güçlü ve akılda kalıcı bir hale getirir. (Dorner, Grimm & Abawi, 2002 289-295).

Dijital hikâye, temelde dijital biçime dönüştürülmüş hikâyeler olarak tanımlansa da farklı kuramcılarının farklı tanımlamaları dikkat çeker. Meadows dijital anlatıları kısa, bireysel ve çoklu ortam hikâyeleri olarak tanımlar. (Meadows,2003:189-193).

Dijital dünyada anlatı ve dolayısıyla hikâye artık kelimelerden sıyrılıp daha görsel bir yapıya bürünmüştür. İmgelerin biçimlendirdiği bir alan olarak dikkat çeken sosyal medyada duygu ikonlarının bugün geldiği konum bu durumun daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Dijital iletişimin önemli bir parçası haline gelen duygu ikonları ile dijital ortam kullanıcıları duygularını bu ikonlar aracılığı ile sözcük kullanmadan daha kısa bir şekilde anlatabilmektedirler (Kurtoğlu, Özbölük, 2016, 147). Bazı dilbilimciler, bu ikonların dilden daha akılcı ve daha hızlı bir şekilde evrensel şekilde iletişim kurmaya yaradığını belirtmektedirler. (Kelly ve Watts,2015:191-194)

Dijital dünyada kurgulanıp sunulan ürünlerin artık sadece dilsel gösterge sistemi üzerinde değerlendirilmeyeceği, farklı gösterge sistemlerini içinde barındıran dijital dünyanın göstergelerarası ortak bir anlamsallığı ve yorumlamayı da gerekli kıldığı görülmüştür. (Tadie 1994 :113) Jeanneret'e göre gösterge sistemlerinden yalnızca biri olan dilin öne çıkarılması artık anlamlı olmayacaktır. Alfabetik harflerin birleştirilmesi bir metin oluşturmak için

yeterli değildir Dijital olanda göstergeler ön plana geçtiği için görüntülerin etkin şekilde kullanılması gereklidir. Bugün "metin"den anladığımız artık görüntüyü de içeren genel bir yapıdır. (Jeanneret 2011:106).

Geleneksel anlamda bir hikâye üretildiği yerde okurunu beklerken, dijital dünyadaki anlatılarda interaktif yaklaşımlar okuyucuyu anlatılanın hem alımlayıcısı hem de anlatıcısı konumuna getirmiştir. Bunun sonucu olarak da okur/izleyen kavramında da ciddi değişimler gözlenmektedir. Dijital anlatıda okuyucu/izleyici hikâye üzerinde artık etkin bir konumdadır. Metin ve okur aynı alan içerisinde etkileşmeye başlamıştır.

Bu süreç, okuyucunun hikâyenin hikâyesüne katkıda bulunduğu daha teknolojik ve interaktif bir süreci tanımlamaktadır. Anlatı/ hikâye kavramı artık "oluşturulan hikâye" kavramı ile yer değiştirmeye başlamıştır. Bu yeni dijital dünyada oluşturulan anlatıların sadece "hikâye" kavramı ile tanımlanmasının yetersiz kalacağı görülmeye başlamıştır.

Dijital anlatı kavramı içinde değerlendirilen dijital oyunlar (bilgisayar oyunları), hikâye ve karakter gibi unsurları barındırması sebebi ile kimi kuramcılarının özel ilgisini çekmiştir. Brenda Laurel, Janet Murray, Ken Perlin, Micheal Mateas gibi kimi anlatımcı kuramcılar, dijital oyunları bir hikâye anlatma alanı olarak değerlendirirken onu anlatısal metinler olarak görürler. Hikâye anlatımının önemini vurgular ve dijital oyunu, bir anlamda tiyatroya benzetirler. (Laurel,1993,22)

Brenda Laurel, 1986 yılında yayınladığı "Tiyatro Olarak Bilgisayarlar" adlı kitapta, temelinde etkileşim olan dijital dünyadaki üretimlere yönelik ilk Aristotelesçi yaklaşımı geliştirmiştir. Dijital dünyanın dramatik potansiyeli olduğunu ifade eden Brenda Laurel, bilgisayar oyunlarını edebî sanatlarla ilişkilendirerek o dönem için oldukça yeni olan bir görüşü ortaya atar (Laurel,2003:22). Aarseth J. Murray, B Laurel'in çalışmalarından yola çıkarak etkileşimli ve dijital medyanın hikâye anlatma potansiyeli üzerine "siberdrama" kavramını geliştirir (Murray, 1997:271). M. Mateas da Murray ve Laurel'in neo-Aristotelesçi yaklaşımları neticesinde ortaya koydukları teorilerinden hareketle, etkileşimli dramının poetikasını bir model haline getirir. Mateas, dijital oyunlar için "siberdrama" yerine "etkileşimli drama" terimini kullanır (Mateas,2004:19). Abbe Don'a göre, bilgisayarlar artık toplumda hikâye anlatıcıları rolünü üstlenmeye başlamıştır. Brenda Laurel, Janet Murray, Ken Perlin, Micheal Mateas video oyunlarında yeralan öykünün önemine vurgu yapmışlardır. (Erdem B.K., Sayılğan B.Ö.,2011:89)

Genvo'nun geliştirdiği dijital oyun kuramında temel olarak "üç farklı anlatım seviyesi dikkat çeker.

- 1-Hikâye seviyesi
- 2-Kullanıcı veya oyuncunun ona sunulan hikâye kalıbı içerisindeki hareket sınırı
- 3- Eylemler bütünü

Bilgisayar oyun içindeki tüm bu seviyeler birbiri ile etkileşim halindedir. (Genvo, 2011,70) Artık tüm kullanıcılar aynı ortam üzerinde bilgisayar oyunlarının içerisinde online ve anlık olarak birlikte bir hikâyenin yazılmasına ortaklık etmektedirler. Mobil teknolojinin çok hızlı bir şekilde ilerlemesi, hikâyelerin çok hızlı bir şekilde üretilmesini, yayılmasını ve dolayısıyla tüketilmesini sağlamaktadır. Dijital dünyada geliştirilen ortamlar artık hikâyelerin var oldukları alanların sayısı da artmaya başlar.

Bilgisayar oyunlarının online hale gelmesi ile dijital anlatılardaki hikâyeleme bir anlatıcının yokluğuna da işaret etmeye başlar. Hikâyeleme artık okurun dijital dünyanın tüm olanakları ile etkileşimi vasıtasıyla oluşturulur. Dijital anlatıları klasik anlatılardan biçimsel ve içeriksel açıdan ayıran farklılıkların yanında, dijital anlatının etkileşimli oluşu temel farklılık olarak dikkat çeker. Artık yazar, hikâyesine şekil verirken yalnız değildir. Yazan ve okuyan birlikte iletişim halindedir. (Bouchardon, 2009: 40).

Bu noktada dijital interaktif anlatıda, okuyucunun bir yazar gibi sürece dahil edildiği “Etkileşimli anlatı” dan da kısaca söz etmek yerinde olacaktır (Bouchardon, Ghitala, 2003:35). Etkileşimli anlatıda, okura farklı seçenekler sunulur ve okur yaptığı her seçim ile farklı bir sayfaya yönlendirilir. Süreç ve hikâye, okurun yaptığı seçimlere bağlı olarak farklı bir yöne ilerler. Etkileşimli dijital anlatılar, içinde farklı olasılıklar barındırır. Bu olasılıkları harekete geçiren ise okurun tercihleri ve yönelişidir (Bouchardon, 2009:86). Okurun metne doğrudan müdahalesi söz konusudur (Sivri, Tüfekçi, 2016).

Bu tür hikâye anlatım tekniğinde başka hikâyeler ile birleşme fırsatı da vardır. 1979 yılında yayınlanan “Kendi Maceranı Seç” serisinde çok yönlü akış yöntemi kullanılmış ve bu sayede okuyucular, belirlenen noktalarda yaptıkları öznel seçimleri ile farklı sayfalara yönlendirilmiş ve bu sayede okuyuculara alternatif son imkân sunulmuştur. Bu hikâyeler daha sonra sinema alanında da başvuru bir anlatım tekniği olarak değerlendirilmiştir. Jenkins’e göre bu tür filmler eski izleyiciye çok parçalı görünmektedir; ancak izleyici parçaları kendi belirlediği zaman ve biçimde bir araya getirebilmekte ve bu da izleyiciye farklı bir deneyim sunmaktadır (Jenkins, 2006:118).

Klasik anlatı yapısında olan giriş, gelişme ve sonuç şeklinde çizgisel bir anlatım yerine, bölümler arasında gezinmeye ve yaratmaya imkân veren yeni hikâye yapıları ortaya çıkmıştır. Bu yeni hikâye biçiminde hikâyenin bazı bölümlerinin resim ya da grafik, bazı bölümlerin müzik,

bazı bölümlerin de sesle veya yazılı anlatım teknikleriyle bir anlatım kurgulandığı görülür (Figa 2004:34-36).

İlerleyen süreçte, hikâye anlatımının dijital dünyadaki farklı platformlarda özellikle bireyselleşmeye başladığı görülür. Hikâyeler bireyselleşirken bir taraftan da teknolojik imkânlar sayesinde daha görülebilir ve ulaşılabilir bir hale gelmeye başlar (Küngerü, 2016:34).

Blog posts, wiki yorumları, youtube videoları, twitter ve instagram paylaşımları gibi ses ve görüntü kaynaklı ortamlar sayesinde kullanıcılar çok çeşitli şekillerde hikâyelerini anlatabilmekte ve hikâye anlatımı interaktif hale gelmektedir. Twitterda veya instagramda paylaşılan hikâyeler farklı kişiler tarafından da yeniden kurgulanmaya açık ve bu sayede yeni hikâyeler üretmeye müsait bir yapıda dijital evrende varlığını sürdürmeye başlamıştır (Küngerü, 2016:42). Dijital anlatılar, farklı medyalar sayesinde birleştirilebilir hikâyeleri içermektedir. Bu hikâyelerin bir diğer özelliği de dijital ortamın imkânları sayesinde saklanabilir ve değiştirilebilir, kısaca farklı bir forma dönüştürebilir olmalarıdır (Randall, 1999.223).

Farklı özellik ve yeteneklere sahip, farklı sosyal sınıflardan insanlar dijital evren içerisinde hikâye üretebilmekte ve bu hikâyeler bir benlik sunumuna dönüşmektedir. Geçmişe oranla dijital hikâye anlatımını gerçekleştirmek için gerek duyulan araçlar bugün çok daha ucuz ve erişilebilir bir hale gelmiştir (Robin, 2008: 222). Dijital hikâye anlatımı basit kurgu programları, uygun fiyatlı kameralar, zaman zaman cep telefonlarının video özellikleri sayesinde kısa film/ hikâyeler yaratılmasına imkân vermiştir. Bu hikâyeler temelde kişisel hikâyeler olsa da internette yayınlanması amacıyla üretilmiş filmler olarak tanımlanırlar (Meadows, 2003: 189-190).

Dijital hikâye anlatımının gelişimine giden yolu ilk olarak açan Dana Atchley’i burada hatırlamak yerinde olacaktır. Dijital hikâye anlatımı hareketinin ilk olarak Dana Atchley, Joe Lambert ve Nina Mullan tarafından 1994 yılında, San Francisco Digital Media Center çatısı altında başladığı bilinmektedir. Dana Atchley’in video ve projeksiyon ile anlatılan otobiyografik hikâyesinin ardından katılımcıların benzer hikâyeler anlatmalarını sağlayan atölyeler hayata geçmeye başlamıştır. Atchley’nin bu yaklaşımı, ortalama bir bilgisayar bilgisi dahi olmayan insanların kendi bireysel videolarını yapmalarını imkânlı hale getirmiştir. Burada temelde “hikâye” ve “anlatma” kavramları yer alsa da (Hartley ve McWilliam, 2009), dijital hikâye anlatımını diğer hikâye anlatımlarından ayıran önemli temel farklar bulunmaktadır (Qiongli, 2009: 230-231):

- Dijital hikâye anlatımında temelde kişisel hikâye vardır ve bu hikâye çoğunlukla hikâye anlatıcısının kendi hayatlarına veya deneyimlerine dayanır.

- Dijital hikâye anlatımında bir ana konsept ve sürecin belirlenmiş bir çerçevesi vardır

- Dijital hikâyeler sözel anlatının yanında resimlerin, videoların, müziklerin ve seslerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir süreçtir.

- Dijital hikâyelerin oluşturulması için en basit teknoloji yeterlidir

- Dijital hikâyeler zaman zaman ortak yaratıcılık alanlarında ortaklaşa üretilebilir.

Dijitalleşen anlatı, bu süreçte etkileşim unsurunu da ekleyerek anlatanın rolünün bir kısmını anlatılana verir (Bouchardon, 2014: 123). Artık anlatı ve oyun yan yana gelmiştir. Gösterilen ile anlatılan, oynanılan ile yaşanan iç içe geçmiştir. Burada anlatısallık ve etkileşim arasında bir ilişki gözlemlenir. "Araç mesajdır, sözün kullanımı içeriktir." sözüne dönüşmüştür. Dijital hikâyede kullanıcı, katılımcı, yaratıcı iç içedir (Ebner, 2007:1).

Geleneksel ve klasik öğelerden kurtulan hikâye, içine etkileşim unsurunu da ekleyerek bir ileri aşamaya taşınır. Anlatının en temel unsuru hikâyeleme ve klasik yazınsallık ve anlatısallık sorgulanmaya başlamıştır.

(Lusçgiox2013: 30) göre dijital hikâye anlatımının 7 ilkesi bulunmaktadır.

1. Anlatıcının ne anlatacağı ile ilgili bakış açısı,
2. İzleyicileri hikâyenin sonun beklemeye yönlendiren dramatik bir soru,
3. Hikâyenin izleyiciyi etkileyebilmesi, hikâyeye bağlayabilmesi ve seyircinin hikâye ile özdeşlik kurmasına katkı sağlayacak içerik,
4. İçeriğin izleyiciyi yormadan en kısa zamanda az ve öz olarak sunulması,
5. Hikâye anlatıcısının anlatımı kişiselleştirilmesi,
6. Hikâyeyi destekleyen müzikler veya diğer ses unsurları,
7. Hikâyenin içeriğine uygun olarak seçilen hikâyenin hızı.

Dijital hikâye anlatımı günümüzde adeta bir hikâye çemberi haline gelmiştir. Her bir anlatıcı, kendi hikâyesini oluştururken diğer hikâye üreticileri ile bağlantı içerisinde (Hartley ve McWilliam 2009: 4-5). Dijital hikâye anlatımı bireyseldir, duygu yüklüdür ve belgeselin taşıdığı kimi özellikleri taşır. Bu açıdan dijital sone olarak da adlandırılır. Dijital anlatılarda bireyin bilgi ve tecrübesi yeni anlatısal gereçlerle birleşmiştir. Anlatıcılar, oluşturdukları bu görsel anlatıları/hikâyeleri dijital dünyanın sınırsızlığı içinde paylaşma sunabilmektedirler. Dijital hikâye anlatımı geleneksel medya araçlarının sınırlarından

kurtuluş ile eşanlı olarak da değerlendirilir. Tüketici ve kullanıcı özelliği iç içedir. En önemlisi de profesyonel ve amatör üretim arasındaki farkı kaldırmıştır. Yapımcı ve tüketici arasındaki ilişki de bu bağlamda yeniden düzenlenmiştir (Couldry 2008: 53-54).

Burgess, bireyselleşen bu anlatılardan yola çıkarak "yaygın yaratıcılık" kavramını ortaya atar. Bu "yaygın yaratıcılık" kavramıyla, kendi hikâyelerini üretip dijital dünyada sunanların üretim/dağıtım tekellerinin kırılması noktasında etkin bir güç olabileceklerine vurgu yapar. Bu durumu demokratikleşme kavramı ile birlikte değerlendirir. Ancak kimi görüşler, dijital dünyanın da metalaştığını vurgulayarak bu görüşe karşı çıkar. (İnce 2018:1)

İlerleyen süreçte dijital anlatıların bir üst yapıya evrildiği görülür. Dijital hikâye sürecinde içerisinde karışmaya "Trans Medya" kavramı çıkar. Trans Medya kavramı, temelde roman ile filmi farklı araçlar olarak kullanarak ana hikâyeye bağlantılı farklı hikâyeler anlatma sürecidir (Long, 2007:22). Henry Jenkins, Trans Medya kavramını storytelling kavramı ile birlikte kullanmıştır. Henry Jenkins'e göre "trans medya storytelling" kavramı, bir hikâyenin bir ya da birden çok farklı medya türü kullanılarak anlatılma sürecidir. Anlatının bir bölümünün televizyonda, bir bölümünün sinema filminde bir diğer bölümünün ise bilgisayar oyununda anlatılabileceğini belirtir. Bu noktada üç film, bir animasyon dizi, çizgi roman ve video oyunları ile çeşitlenmiş Matrix'i örnek verir (Jenkins, 2006:99).

Jenkins (2006, s.104), trans medya hikâye anlatıcılığının arkasında güçlü ekonomik yapıların olduğuna da vurgu yapar. Artık kimi yapımlar piyasaya sunulmadan önce piyasaya çizgi filmleri ve bilgisayar oyunları sürülmekte ve böylece tüketicinin ilgisinin çekilmesi amaçlanmaktadır. Batman ve Superman gibi yapımlar buna en güzel örneklerdir. BBC dizilerinden Dr. Who'nun yayınlandıktan sonra roman ve ses CD si olarak yayınlanması da bir diğer önemli örnektir (Jenkins, 2006:106).

Trans medya evrenler, temelde modern eğlence endüstrisi ile uyumlu ve hatta modern eğlence endüstrisi tarafından tasarlanan yapılarıdır. Burada birey kendi eğlencesini tasarlayan konumdadır. Bireye sunulan metinler de açık uçlu metinlerdir. Trans medya hikâye anlatıcılığı geleneksel hikâye anlatımındaki anlatıcı ve dinleyicinin ortak zaman ve mekânda bulunması zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Hikâyenin okuru aynı zamanda yazarı da olabilmektedir.

İzleyici/okuyucu/dinleyici açık uçlu, geliştirilmeye ve farklı hikâyeler eklemeye uygun bir yapıda tasarlanan trans medya metinler sayesinde hikâyeye doğrudan katılma fırsatı bulabilmektedir. Bu yaklaşım, Fiske'nin

“yapımcıl metin” kavramını hatırlatmaktadır. Yapımcıl metinler, açık uçlu ve izleyicilerin veya okuyucuların boşluklardan faydalanarak kendi deneyim ve yaşantılarından yola çıkarak anlam üretebildikleri metinler olarak dikkat çeker.

SONUÇ

Av hikâyeciliği ve mağara resimlerinden doğan hikâye anlatıcılığı, içinden geçtiği çağlar bağlamında sürekli bir değişmeye/gelişmeye uğramıştır. Teknolojik gelişmelerin ışığında ortaya çıkan Dijital hikâye kavramında geleneksel hikâye anlatımından farklı olarak, sözelliğin yanı sıra görsel ve işitsel özellikler de metne eklenmiştir. Grafik, metin, ses, animasyon, fotoğrafın da içinde bulunduğu bu yeni metin üretim alanında artık hikâyeler daha zengin bir içerikle sunulmaktadır.

Görselliğin ve dijitalliğin ön planda olduğu günümüz anlatılarında hikâye, anlatıcı ve dinleyici formlarının değiştiği gözlemlenmektedir.

Dijital temelli anlatılarda (hikâyelerde) anlatıcıya, dinleyiciye veya okuyucuya hikâyeye online olarak müdahale edebilme, karakter ekleyebilme, hikâyenin gidişatını değiştirme fırsatı sunulmuştur. Teknoloji, ayrıca hikâyeleri farklı ortamlarda farklı araçlarla yeniden üretme imkânı da sunmaktadır.

Yazılı kaynakların ortaya çıkmasından çok önce varlık göstermeye başlayan “hikâye anlatıcılığı” kavramı, çağımızdaki gelişmeler ve beraberinde getirdiği bilimsel ve teknolojik zenginliklerin de katkısı ile oldukça farklı boyutlara taşınmıştır. Günümüzde hikâye anlatma sürecinin kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte farklı bir noktaya doğru yol aldığı görülmektedir.

Hikâyecilik artık interaktif bir süreci tanımlamaktadır. Anlatan/dinleyen ilişkisinde ve hikâyenin dilinde de çok derin değişimler ortaya çıkmıştır. Bilgisayar oyunları hikâyeciliğin yeni türü olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Hikâye sözel dil yanında görsel dilin imkânlarından da yararlanmaya başlamıştır. Profesyonel ve amatör üretim arasındaki fark ortadan kalkmış. Yapımcı ve tüketici arasındaki ilişki yeniden tanımlanmıştır.

İzleyici veya okuyucu pasif konumdan aktif bir katılımcıya dönüşmüştür. Bireysel ve kolektif olan bir araya gelmiştir. Postmodernist bir yaklaşımla oluşturulmuş olan hikâye parçacıkları trans medya hikâye anlatıcılığının kendine has üslubuyla farklı hikâye katmanları oluşturulmasına imkân vermiştir. Hikâye, üretildiği zaman ve mekândan ve bir anlatıcının varlığından bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Hikâyenin kendisi metinler arası bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Hikâyenin farklı ortamlarda farklı araçlarla yeniden ve interaktif bir süreçte anlatılma süreci, Barthes’in deyimiyle yazarı öldürmüştür. Hikâye diğer metin ve hikâyelerle

ve ortamlarla bağlantısı sayesinde yazarın da okurun da ufkunu genişletmiş, okurun algısı yerine okurun katkısı ile yeniden üretilen etkin bir eylem formuna dönüşmüştür.

Hikâye kavramı artık sadece söze dayanan bir yapıdan sıyrılmış bulunmaktadır. Sözün yanı sıra, birden çok medyanın, grafiksel ögenin, fotoğrafın, sesin, müziğin ve yazarının ve okuyucusunun iç içe geçtiği, görsel-işitsel çok derin bir anlam katmanı olan bir yapıya evrilmiştir.

KAYNAKÇA

Aarseth, Espen J. (1997) *Cybertext: Perspectives On Ergodic Literature*. The Johns Hopkins University Press

Akıncı, F. (2011) *Türkiye’deki Tiyatro Kurumlarında Halkla İlişkiler Çalışmaları*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir

Akıncı, F. (2015) *Türkiye’deki Tiyatro Kurumlarında Halkla İlişkiler Çalışmaları*, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir – 2015, S60

Aristoteles (2006). *Poetika*. Çev., İsmail Tunalı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atan, A. ve Diğerleri, (2015) *Dijital Sanat Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme*, “Teknoart Laboratuvarında Sanat Ve Tasarım Uygulamalarının İncelenmesi”, Yıldız Teknik Üniversitesi

Bouchardon, (2009) Bouchardon, S.& Ghitalla, F. (2003) *Récit Interactif, Sens Et Réflexivité. Hypertextes Hypermédias: Créer Du Sens À L’ère Numérique*,

Bouchardon, S. (2009). *Littérature Numérique: Le Récit Interactif*, Paris, Hermès-Lavoisier.

Bouchardon, S. (2014). *La Valeur Heuristique De La Littérature Numérique*. Paris: Hermann,

Cormerais, F. (2016) “Dijitalin Poetikası,” Çev. Zeynep Cansu Başeren, Poetikars (Blog), 26 Temmuz 2010, Erişim Tarihi 18 Nisan, [Http://Www.Poetikars.Com/Dijitalin-Poetikasi](http://www.Poetikars.Com/Dijitalin-Poetikasi).

Couldry Nick (2008) *Mediatization or mediation? Alternative understandings of the emergent space of digital storytelling*

Çeken, B., Arslan, A., Tuğrul Damla (2017). İletişimde Emojilerin Kullanımı Ve İncelenmesi, Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.11.2016 Yayın Kabul Tarihi: 03.04.2017, Cilt 5, Sayı 16

Demirer, V. (2013). İlköğretimde E-Hikâyeleme Kullanımı Ve Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Konya.

Dörner, R., Grimm, P., & Abawi, D. F. (2002). Synergies Between Interactive Training Simulations And Digital Storytelling: A Component-Based Framework. Computers & Graphics,

Ebner, M. (2007). "E-Learning 2.0 = e-Learning 1.0 + Web 2.0?", Reliability and Security ARES'07, IEEE Computer Society,

Erdem B.K., Sayılğan B.Ö., (2011) Aristotelesçi Mantık Bağlamında Yeni Medyada Hikâye Anlatımı: "Call of Duty" Örneği, Marmara İletişim Dergisi, Sayı 18

Ergün, N., (2015) Çağdaş Türk Tiyatrosunda Samuel Beckett Etkisi: Güle Güle Godot Ve Godot'yu Beklemezken, Türkbilig,

Ersümer, A., (2013) Klasik Anlatı Sineması, İstanbul, Hayalperest Yayınevi

Figa, E. (2004). The Virtualization Of Stories And Storytelling. Storytelling Magazine, 16(2),

Frazel, M. (2010). "Digital Storytelling Guide For Educators". Washington DC: International Society For Technology In Education

Fuat, M. (2015), Tiyatro Tarihi, MSM Yayınları, Mitos-Boyut Yayınları /TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti., S

Genette, G. (1969). Figures II . Paris: Seuil, 49

Genvo S., (2011, « Penser Les Phénomènes De Ludicisation Du Numérique : Pour Une Théorie De La Jouabilité », Revue Des Sciences Sociales, Université Marc Bloch, Strasbourg, 45,

Genvo, S. (2011). L'art Du Game Design: Caractéristiques De l'Expression Vidéoludique. Dans M. Maza & A. Saemmer (Eds.), E-Formes 2, Au Risque Du Jeu (Pp.29-39). Sainte Étienne: L'Université De Sainte Étienne.

Hartley J., McWilliam K., (2009). Computational Power Meets Human Contact, Story Circle, Ed. by John Hartley, Kelly McWilliam. Wiley-Blackwell

İnce, Ş. (2018) İletişim Çalışmaları Bağlamında Dijital Hikâye Anlatımı: Kavramlar ve Türkiye Deneyimi, İstanbul Alternatif Bilişim Derneği) <https://yenimedya.wordpress.com/2019/02/19/iletisim-calismalari-baglaminda-dijital-hikaye-anlatimi-kavramlar-ve-turkiye-deneyimi-2018-kitabi-uzeri/>

İnceelli, A. Dijital Hikâye Anlatımının Bileşenleri, The Turkish Online Journal Of Educational Technology – TOJET July 2005 ISSN: 1303-6521 Volume 4 Issue 3 Article 18, S Giriş,

Jean Burges (2006) Vernacular Creativity and New Media Queen's University

Jeanneret, Y. (2011). Y A-T-Il Vraiment Des Technologies De l'Information ? Villeneuve : Septentrion

Jenkins, H. (2006). Convergence Culture: Where Old And New Media Collide. New York: New York University Press

Karabuly, B., (2015) Bilgi Toplumu Çağında Dijital Yerliler, Göçmenler Ve Melezler, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 21

Kıran, Z. Kıran, A.E., (2000). Yazınsal Okuma Süreçleri, Dilbilim, Göstergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler, Ankara, Seçkin Yayınevi

Kırık, A. M., Yazıcı, N. (2017). Instagram Örneği Üzerinden Sosyal Medya'da Hikâye Anlatıcılığı, Erciyes İletişim Dergisi Akademia 2017, Cilt 5

Kurtoğlu, R., Özbölük T. (2016). Görsel İletişim Çağında Markaların Emoji'ye Adaptasyonu, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi

Kurudayıoğlu, M., Tüzel, S., (2013). Alımlama Estetiği Kuramı Doğrultusunda Okurun Beklenti Ufkunun Tespit Edilmesi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cilt/ Volume: 10, Sayı/Issue: 21

Küngerü, A., (2016). Bir İfade Aracı Olarak Dijital Hikâye Anlatımı, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi

Lambert, J. (2013). "Digital Storytelling". California: Digital Diner Press

Laurel, B. (1993). *Computers As Theatre. U.S.: Addison-Wesley Professional*

Meadows D., J. Kidd (2009). *Capture Wales-The BBC Digital Storytelling Project. J. Hartley and K. McWilliam (Ed). Story Circle: Digital Storytelling Around the World. Blackwell Publishing.*

Meadows, D. (2003). *Digital Storytelling: Research-Based Practice in New Media. Visual Communication, 2*

Memet Fuat, *Tiyatro Tarihi, MSM Yayınları, Mitos-Boyut Yayınları /TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti.,*

Murray, J. H. (1997). *Hamlet On The Holodeck: The Future Of Narrative İn Cyberspace. New York: MIT Press,*

Mutlu, Erol (1991). *Televizyonu Anlamak. Ankara: Gündoğan.*

Mutlu, E., (2004). *İletişim Sözlüğü. Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.*

Nurtaç Ergün, (2015). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Samuel Beckett Etkisi: Güle Güle Godot Ve Godot'yu Beklemek, Türkbilig, 2015/29: 161-190*

Oluk,E.A., (2013). *Klasik Anlatı Sineması, İstanbul, Hayalperest Yayınevi.*

Ouchardon, S., Ghitalla, F. (2003). « *Récit Interactif, Sens Et Réflexivité* », *Actes Du Colloque Hermès, Paris*

Qiongli, Wu (2009). *Commercialization and Digital Storytelling in China, Story Circle, Ed. by John Hartley, Kelly William. Wiley-Blackwell.*

Randall, W.L. (1999). *Bizi Biz Yapan Hikayeler, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.*

Robin, B. (2008). *The effective uses of digital storytelling as a teaching and learning tool. Handbook of research on teaching literacy through the communicative and visual arts (Vol. 2). New York: Lawrence Erlbaum Associates.*

Rule,L.(2005). *Digital Storytelling Workshop Agenda*<http://Homepage.Mac.Com/Eportfolios/Workshop/Agendadigitalstory>.

Selden, R.; Widdowson, P. Ve Brooker , P. (1997). *A Reader's Guide To Contemporary Literary Theory. Essex:*

Prentice Hall.

Sivri,M., Tüfekçi, Ş., (2017). *Etkileşimli Bir Dijital Anlatı Okuması: Bir İnsan Yaratmak Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi.*

Şimşek, B., (2018). *İletişim Çalışmaları Bağlamında Dijital Hikâye Anlatımı Kavramlar ve Türkiye Deneyimi, Alternatif Bilişim, İstanbul.*

Tadie, J. Y., (1994). *Le Recit Poetique, Paris, Gallimard.*

Turan,E,Y. (2015). *Platon'un İdealar Kuramı Ekseninde Mimesis Olarak Sanat, Tarih Okulu Dergisi (TOD) 8, Sayı.*

Ünal, R., (2015). *Peter Handke'nin Kaspar Adlı Tiyatro Eserinin Stilistik Açısından Analizi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Ve Edebiyatı.*

Yamaner, Güzin (2007). *Postmodernizm Ve Sanat, Algı Yayınları, Ankara, 1.Bölüm: Sanatta Postmodern Yaklaşım.*

Yüksel, P. (2011). *Using Digital Storytelling İn Early Childhood Education: A Phenomenological Study Of Teachers' Experiences. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.*

18. YÜZYILA AİT BİR ESER: ŞÂKİR AHMED BEY VE DİVANI

An Eighteenth-Century Work: Şâkir Ahmed and His Divan

Gülay Durmaz¹

Submit Date: 2020-02-09 15:28:02

Acceptdate: 2020-02-18 17:36:35

To Reference: Durmaz, Gülay (2020), An Eighteenth Century Work: Şâkir Ahmed and Divan. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:46-52

Özet

18. yüzyıl, Osmanlı tarihinde siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî alanlarda birtakım düzenlemelerin yaşandığı, devletin kendi gücünden şüpheye düştüğü bir dönemdir. Lale Devri gibi şatafatlı bir dönemi de içeren bu devirde sosyal ve kültürel anlamdaki çözümler dikkati çekmektedir. Edebiyat alanındaki değişim ise kendini ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında esas anlamıyla gösterir. 18. yüzyılda şiir ve şairin çokluğuna rağmen bu döneme damgasını vuran şairler, Nedim ve Galib'tir. Klasik, hikemî, bedii ve mahallî üslupların görüldüğü bu dönemde siyasi iktidarsızlıklar nedeniyle devlet adamlarından istedikleri ilgiyi bulamayan şairler, kaside yerine tarih yazmaya başlamışlardır. Nev-zemin, nev-âyende nev-âyin gibi söyleyişler aslında yeni bir şiire değil sadece mazmun, kafiye ve redifte yapılan birtakım yeniliklerle sınırlı kalmıştır. Sosyal tenkit ve hicve daha fazla önem verilmiş argo ve müstehcen kullanımlar dikkati çekmiştir.

Şâkir, tezkirelerde 17. yüzyılda yaşamış bir şair olarak gösterilmektedir. Özellikle, Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihi'nde Şâkir Ahmed Bey, 17. yüzyılda yaşamış bir şair olarak belirtilmiştir. Ancak Şâkir Divanı, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır. Sultan Mahmud ise (1730-1754) yılları arasında saltanat sürmüştür. Divanda ayrıca III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), Abdülhamid (1774-1789) ve Şehzade Selim için yazılmış tarihler bulunmaktadır. Adı geçen bu sultanların hepsi 18. yüzyılda saltanat sürmüş olan padişahlardır. Ayrıca Şâkir, Ali Râ'ik'in bir gazeline tahmis yazmıştır. Tayyazâde Ata Tarihi'nde, Ali Râ'ik, Sultan Abdülhamid Han (1774-1789) dönemi şairleri içerisinde değerlendirilmektedir. Bütün bu delillerden yola çıkarak Şâkir'in yaşadığı dönemin 18. yüzyıl olduğunu söylemek mümkündür. Yine tezkirelere göre Şâkir, Enderunda önce dülbend ağalığı sonra hocalık yapmıştır. Eserleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Şâkir için tezkirelerde yer alan tek gazeli, Avnî'ye yazdığı naziresidir.

Divan'ın bulabildiğimiz elimizdeki tek nüshası, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine bölümünde TSMKH 951 numarada "Divan-ı Şâkir" olarak kayıtlıdır. 41 varaktan oluşan eserde, biri sıhhatnâme olmak üzere 5 kaside, 1 arzuhal, 53 tarih, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. Gazellerin toplam sayısı 77 olup 4 ile 12 beyit arasında değişen uzunluktadır. Eserde en çok 5, 7 ve 6 beyitlik gazeller bulunmaktadır. Şair, Avnî'ye Nakşî'ye ve Nâbî'ye nazire yazmıştır. Divan, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır. İkinci kaside, Mustafa Han'ın cülusunu tebrik için yazılmıştır. Üçüncü kaside, bir bahariyyedir. Dördüncü kaside, Ali İzzet Paşa için yazılmıştır. Beşinci kaside, Üsküdar'da yeni yapılan camii için Mustafa Han'ı övmek için yazılmıştır. 53 Tarih manzumesinden 17 tanesi kaside nazım biçiminde yazılmıştır.

Tarihler, yaşanan döneme ışık tutan manzumelelerdir. Divanda, Sultan Mahmud, Sultan III. Osman, Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid için ve onların dönemlerine ait olaylar için tarih düşürülmüştür. Örneğin, III. Mustafa'nın dönemine ait, sekiz tane sâliye, hat ve ramazan için yazılmış iki tebrik, bir tane de Laleli'deki cami için tarih manzumesi bulunmaktadır. III. Mustafa zamanında ordu içinde devam eden ıslahatlarla Tophane ıslah edilerek yeni ve güçlü toplar dökülmüş, donanma yenilenmiştir. Üç tane kalyon, bir tane yeni top için düşürülen tarihler bu olayların tanıkları durumundadır. Yine III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim ile kızları Şah Sultan, Mihrimah Sultan ve Mihrîşah Sultan'ın doğumlarına düşürülen tarihler bulunmaktadır. Eserde yedi tane muhammes olup bunlar sırasıyla Nakşî, Avnî, Rif'at, Tâlib, Râ'ik Ali Efendi ve Nâbî'ye yazılmıştır ve yedincisi Farsçadır. Müseddesin başlığı "Müseddes-i Der-Sitâyiş-i e'Abdül-hamîd Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümayûn" dur.

Bu makalede 18. yüzyıl örneği bir eser olarak değerlendirmeye çalıştığımız Şâkir ve Divanı gerek şair ge-

rekse eser bağlamında incelenecek, şairin hayatı ve edebî kişiliğinin yanında eser, şekil özellikleri ile vezin, kafiye, dil ve üslup olarak da ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: 18. yüzyıl, Klasik Şiir, Şâkir Ahmed Bey, Divan

Abstract

In the 18th century, Ottoman Empire implemented a series of political, social, economic and military regulations and it was a period where the state doubted its authority. In the period that included the pompous period of the “Tulip Age,” social and cultural disintegration are noteworthy. The changes in the field of literature were observed only in the second half of the 19th century. Despite the great number of poets and poetry authored in the 18th century, the most significant poets of the period were Nedim and Gâlib. The poets, who did not receive the desired interest of the officials due to political instabilities, started to write historical poems instead of eulogies in this period where classical, didactic, aesthetic and local styles were prominent. Articulations in new and new-transient styles did not lead to a new poetry but were limited certain innovations in theme, rhyme and repetitions. Social criticism and satire were more significant, and slang and obscene words were of interest.

Şâkir was attested to the 17th century in biographical collections. In particular, in *Tuhfe-i Nâilî*, *Silahdarzâde Biography* and *Tayyarzâde Ata History*, Şâkir Ahmed Bey was mentioned as a poet who lived in the 17th century. However, the Şâkir Divan begins with *Sihhatnâme* (get well wishes) for Sultan Mahmud. Sultan Mahmud reigned between 1730 and 1754. The Divan also included histories written for Osman III (1754-1757), Mustafa (1757-1774), Abdulhamid (1774-1789), and Prince Selim. All these sultans reigned in the 18th century. Furthermore, Şâkir wrote a quintet on an ode by Ali Râ'ik. In *Tayyarzâde Ata History*, Ali Râ'ik was mentioned among the poets who lived during the reign of Sultan Abdülhamid Han (1774-1789). Based on these evidences, it could be suggested that Şâkir lived in the 18th century. Also, according to the biographical collections, he worked as the head of stablemen responsible for the maintenance of turbans and related clothing, and then as a teacher at the special school in the palace (Enderun). There is no information on his works in biographical collections except for an ode to Avnî.

The only available copy of the Divan is registered as “Divan-ı Şâkir” (TSMKH No: 951) at Topkapı Palace Museum Treasury section. In the work that includes 41 pages, there are 5 eulogies and 1 petition including the *Sihhatnâme*, 53 historical poems, 7 quintets and 1 canto that includes 6 verses. The total number of odes is 77. The

length of the odes ranges between 4 and 12 couplets. These are mostly 5, 7 and 6-couplet odes in the work. The poet wrote nazires (poem modeled after a poem by another poet in both content and form) to Avnî, Nakşî, and Nâbî. The divan begins with the *Sihhatnâme* for Sultan Mahmud. The second ode was written to celebrate Mustafa Han's enthronement, and the third ode was a celebration of the spring. The fourth ode was written for Ali İzzet Pasha. The fifth was written to praise Mustafa Han for the newly built mosque in Üsküdar. Of the 53 historical poems, 17 were written in ode verse.

Historical poems are written to shed light on the period. The Divan included historical poems about the reigns of Sultan Mahmud, Sultan Osman III, Mustafa III, and Abdulhamid I and events in their reigns. For example, the Divan included eight new year celebrations, 2 congratulatory poems for Hat and Ramadan and a historical poem on the mosque in Laleli written during the reign of Mustafa III. In the same period, Tophane was rehabilitated within the context of military reforms, and new and powerful cannons were cast, and the navy was renovated. The historical poems on three galleons and one cannon were included in the Divan to witness these events. There are also historical poems on Prince Selim, the son of Mustafa III, and his daughters Shah Sultan, Mihrimah Sultan and Mihrishah Sultan.

The Divan included seven pentastichs. These were written for Nakşî, Avnî, Rif'at, Tâlib, Râ'ik Ali Efendi and Nâbî, respectively. The title of the hexastich was “Müseddes-i Der-Sitâyiş-i ‘Abdül’-hamîd Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümâyûn”.

In the present paper, the Şâkir Divan content, considered as an 18th century work, was evaluated based on both the poet and the work, and the poet's works were analyzed based on the meter, rhyme, language and style in addition to the poet's life and literary personality.

Keywords: 18th century, classical poetry, Şâkir Ahmed Bey, Divan

GİRİŞ

18. yüzyıl Osmanlı tarihinde büyük değişimlerin görüldüğü bir dönemdir. Siyasi ve sosyal alanlarda büyük sarsıntılar geçiren devlet; siyasi, sosyal, iktisadi ve askerî sahalarda kökten düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Hatta devlet kendi gücünden şüpheye düşmüş ve Batı'nın üstünlüğü gerçeğini fark etmeye başlamıştır (Şentürk, Kartal, 2013: 484).

18. yüzyıl edebiyat için Son Klasik Dönem olarak nitelendirilmektedir. Asrın başında sosyal ve kültürel anlamda kendini gösteren zihniyet çözülüşünün edebiyata yansması daha uzun sürmüştür. Temel yapı değişmeden

birtakım motifler üzerinden görülen çözülme esas anlamıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Şiirde klasik, hikemî, bedii, mahallî üslup görülmüştür (Horata, 2009: 14). Bu yüzyıl şiir ve şair asrı olarak bilinmesine rağmen üstad denilecek şairi bulmakta zorluk çekilmiştir. Nedim ve Şeyh Galip ise bu dönemin en önemli temsilcileridir. Şeyh Galib, kuğunun son şarkısıdır. Bu yüzyılda şiirde de birtakım özellikler göze çarpmaktadır. Ayrıca 18. yüzyılı bir nazire edebiyatı olarak algılamak mümkündür. En çok Nâbî ve Nef'î tanzir edilen şairler olmuştur. Şiirdeki yozlaşmanın bir göstergesi olarak bu dönemde artan “müşterek gazel” yazma geleneği daha çok edebî bir kaygıdan ziyade hoşça vakit geçirme aracı olmuştur (Şentürk, Kartal, 2013: 491). Bu yüzyılda özellikle şiirde nev-zemin nev-âyin, nev-âyende gibi söyleyişler sadece yeni bulunan bir kafiyeyi ve redifi işaretlemek için kullanılmıştır (Özgül, 2006: 191). Nazım biçimleri açısından bakıldığında kaside, mesnevi, sahasında ciddi bir azalma görülürken gazeller ve tarihlerle şarkı, tahmis murabba, muhammeslerin sayısında artış gözlenmiştir (Horata, 2009: 58). Şâkir Divanında bulunan 53 tarih de bu döneme ait bir özelliğin yansımasıdır.

Divan şairlerinin hangi meslekten olduklarına bakıldığında, şüara tezkirelerinde yer alan 3182 şairin kendi içinde gruplandırılmasıyla ilmiyye sınıfının 1147 (%36) ile birinci, bürokratların 892 (%28) ikinci, askerlerin 117 (%3.7), Esnaf ve serbest meslek sahiplerinin 117 (%3.7) ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Ardından şeyh ve dervişler ile saray mensupları gelmektedir. Din görevlileri ise en alt sırada bulunmaktadır (İsen 1997: 224). Silahdarzâde Tezkiresinde, “Dülbend Ağalığından hâcegânlıkla çerâğ olmuş idi.” ifadesi yer almaktadır. Öyleyse Şâkir Ahmed Bey’i Enderunlu şairler sınıfına dâhil etmek mümkündür.

Enderun, saray karşılığı olarak kullanılmıştır. “Enderûn-ı Hümâyûn” olarak da anılan Enderun kelimesi Farsça bir kelimedir ve iç demektir. İstanbul alındıktan sonra imparator hayatı yaşamak isteyen Fatih, ilkin şimdiki Üniversitenin bulunduğu yerde bir saray yaptırmıştır. Daha sonra Topkapı Sarayı’nı kurdurmuştur. Enderun da bu sarayın iç hayatıdır. Hatta kendi adıyla bilinen “Âl-i Osman Kanunnâmesi”nde, “Bir has oda dahi yapılmıştır. Otuz iki adet has oda oğlanı için de biri silahdâr ve biri rikabdâr ve biri çuhadâr ve biri tülbind oğlanı ola” maddesi bulunmaktadır. Saray işlerinde kullanılacak adamlar yeniçeri ocağı için her sene devşirilen çocukların en yakışıklılarından ve gösterişlilerinden seçilirdi. Enderun Mektebi, sarayda beş asır devam etmiştir. Tahsil süresi on dört yıldır. İlk sınıfa seferli koğuşu, ikinci sınıfa kiler koğuşu, son sınıfa da hazine koğuşu denilmiştir (Pakalın 1983: 534-538).

Tezkirelerde 17. yüzyıl şairlerinden biri olarak değer-

lendirmesine rağmen Divanında I. Mahmud (1730-1754) III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774) ve I. Abdülhamid (1774-1789) için yazdığı tarih manzumelerinden ve 18. yüzyıl şairleri arasında Enderunlu şairler arasında yer alan Ali Râ’ik’in bir gazeline tahmis yazmasından anlaşıldığına göre Şâkir, 18. yüzyıl divan şairi olmalıdır. Bu dört padişahın isminin zikredildiği eserde I. Mahmud ile I. Abdülhamid arasındaki saltanat süresi elli dokuz yıldır.

Bu makalede Şâkir Divanı incelenmeye çalışılmıştır. İnceleme, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Şâkir’in Hayatı ve Edebî Kişiliği üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Şâkir’in eseri yani Divan’ı tanıtılmaya çalışılmıştır. Genel olarak eserin künye bilgileri verildikten sonra ikinci bölümün alt başlığı olan “Divanın Şekil ve Muhteva Özellikleri” gazel, kaside, kıta ve diğer nazım biçimleri başlıkları ile değerlendirilmiştir. İkinci bölümün diğer alt başlıkları “Vezin ve Kafiye” ile “Dil ve Üslup” tur.

Şâkir’in Hayatı ve Edebî Kişiliği

Tezkirelerde yer alan bilgilere göre Şâkir’in asıl adı Ahmed’dir. Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şefkat tezkiresinde, “Ahmed Beg Enderûn-ı Hümâyûndan dülbend ağalığından hâcegânlıkla çırâğ olmuş idi.” ifadesi ile Deftardâr Avnî’ye yazılan nazire örneği yer almaktadır (Kılıç, 2017: 171). Tuhfe-i Nâilîde “Şâkir Ahmed Beg, “Enderunlu Dülbent Ağası” bilgisinden sonra “Sultan Mehmed Rabi devri şâirlerinden” denilmektedir (Kurnaz, Tatçı, 2001: 472). Silahdarzâde tezkiresinde de benzer bilgiler verildikten sonra “Fevt şod sene 1011.” (1699/1700) şeklinde yazmaktadır (Öztürk, 2018: 163-164). Tayyazâde Ata Tarihinde Şâkir maddesi “Sultan Murâd Hân-ı Râbi ve Sultan İbrahim Hân Asr-ı Âlileri Şuarâsının Âsârıdır” başlığındaki sıralamada yer almaktadır (Arslan, 2010: 383). Bu durumda Şâkir’in IV. Murad (1623-1640) ve Sultan İbrahim Han (1640-1648) devirlerinde yaşamış olması gerekmektedir.

Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihinde Şâkir Ahmed Bey, 17. yüzyıl şairi olarak gösterilmiştir. Ancak Şâkir Divanı “Sultan Mahmud Sıhhatnâmesi” ile başlamaktadır. Sultan Mahmud ise (1730-1754) yılları arasında saltanat sürmüştür. Divanda ayrıca III. Osman (1754-1757), III. Mustafa (1757-1774), I. Abdülhamid (1774-1789) ve Şehzade Selim için yazılmış tarihler bulunmaktadır. Ayrıca Şâkir, Enderunlu Ali Râ’ik’in bir gazeline tahmis yazmıştır. Tayyazâde Ata Tarihinde, Ali Râ’ik, Sultan Abdülhamid Han (1774-1789) dönemi şairleri içerisinde değerlendirilmektedir (Arslan, 2010: 404). Bu durumda Şâkir’in yaşadığı dönem 18. yüzyıl olmalıdır.

Âkif'in Enderûn şairlerini topladığı Mir'at-ı Şîr adlı eserindeki "Şâkir" maddesindeki kişi "Şâkir Ahmed Bey" değil, Mehmed Şâkir'dir. "Merhûm Sultan Ahmed Hân hazretlerinin zamân-ı saltanatlarında silâhdârları bulunan hançerli İbrâhim Agaya karâbetleri olmak zer'i'asiyle 88 tarihinde Enderûn-ı hümayûn u hazîne-i feyz-meşhûna çerâğ birle be-kâm ve giderek rikâb-ı müstetâb-ı cihân-dârîde hırâm iderek" şeklindeki ifade de şairin Sultan Ahmed'in (1703-1730) silâhdârı Hançerli İbrahim Ağaya olan yakınlığı belirtilmektedir. Enderun'a girişi için de (1188/1774) tarihi verilmiştir (Bozaslan, 200: 2548). Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Enderûn-ı Hümayûn'da tahsil ve terbiye gördüğü Saray-ı Hümayûn'da "Lîvâ-yı Şerîf" Şeyhliği hizmetinde iken (1251/1836) tarihinde İstanbul'da vefat ettiğini bildirilen "Mehmed Şâkir" ile Âkif'in "Şâkir" maddesinde verdiği kişi aynıdır (Yavuz, Özen, 1972: 402). Çünkü her iki kaynaktan da benzer bilgiler ve şiir örnekleri bulunmaktadır. Öyleyse, Mir'at-ı Şîr de yer alan "Şâkir" "Mehmed Şâkir'dir. Bizim incelediğimiz Şâkir ile bir ilgisi yoktur. Verilen şiir örnekleri de elimizdeki nüshada bulunmamaktadır. Oysa Şefkat, Tuhfe-i Nâilî, Silahdarzâde Tezkiresinde ve Tayyazâde Ata Tarihinde yer alan ve Şâkir'in Defterdârzâde Avnî'ye yazdığı gazel örneği, elimizdeki nüshada 28/b de bulunmaktadır. Bu durumda elimizde nüshası bulunan "Şâkir Ahmed Bey" olmalıdır. Şâkir'in hayatı hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Divanında yer alan beyitlerde de hayatına dair izler çok fazla değildir. Aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere Şâkir, talihsizliğinden şikâyet etmektedir:

Bu nuhûset tâli'imden mi bed ahterden midir
Bu felâketler baña çarh-ı sitem-gerden midir

29/b

Divanda 26/a'da kayıtlı olan Müseddes örneğinden alınan bentte görüldüğü gibi Şâkir'in azl edilmekten korktuğu ve cizye beklentisi içinde olduğu anlaşılmaktadır:

Hudâ eksiklik göstermesin şevketli hünkârım
Zamâna devletinde bir murâd olsun dil-zârım

(kendisi ile ilgili)

Bu esnâlarda şimdi sekte-i âezle giriftârım
Kemâl-i refetînden cizye câhiyesine nîgeh-dârım
Veliyyü'n-nîmetâ nakl-i hümayûnuñ sa'îd olsun
Yine sâhil-serâlar mazhar-ı feyz-i cedîd olsun

26/a

Arzuhal başlıklı manzumede şair, isteğine kavuşmayı arzuladığını böylelikle hasetleri kıskandırmayı amaçladığını anlatmaktadır:

İemâr edip mesîre-i kâh-ı ümîdimi
Hussâdî âsarı reşk ile hâne harâb kıl

5/b

Şâkir kulunu ni'met-i câha görüp sezâ
Bed-hahınıñ hasedle derûnun kebâb kıl

5/b

Şâkir'in edebî kişiliği hakkında tezkirelerde herhangi bir yoruma rastlanmaz. Divanına bakıldığında müretteb bir divan görünümünde olduğu söylenebilir. Şâkir'in Divanında 53 tarih manzumesi ve 77 gazel yer almaktadır. Şâkir'in bu iki biçime daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Aşağıdaki gazel örneğinden seçilen beyitler Şefkat tezkiresinden alınmıştır. Bu gazel Avnî'ye yazılmış olan naziredir. Divanda 28/b'de bulunmaktadır ve beşinci gazeldir. Şefkat tezkiresinde on bir beyit olan gazel, divanda dokuz beyittir. Dördüncü ve altıncı beyitler tamamen farklıdır. On ve on birinci mısraların sonları farklı bitmiştir:

- 1) Âteş-i âhımda cûy-ı eşkim olmuşdur serâb
Sîne-i şemşîrde cevher degil ol pîç ü tâb
- 2) Bir dahı eylerdi 'avdet hâlet-i 'ömr-i şebâb
Âh-ı 'ömrüm bûs edeydim gerdeninden şab şab
- 3) Gösterir geh neyyir-i şâdî geh ekdâr-ı sehâb
Ber-karâr üzre degildir 'âlem-i pür-inkılâb
- 4) Her ne denli etse benden ol cefâ-cû ictinâb
Çâre yokdur eylerim bir yüzden elbet intisâb
- 5) Mâ-cerâsı olsa tahrîr ol mehin agyâr ile
Yâd olunmazdı dahı destân-ı tûtî vü gurâb
- 6) Germ olup şöhetle garrâlanmasa ikbâl ile
Gün-be-gün ermezdi böyle bir zevâle âfitâb
- 7) Bir nüvâziş görmedik ol âfet-i magrûrdan
Nâ'il olsak da hitâba yâ sitemdir yâ 'itâb
- 8) Dâm-ı takdîre düşerse bî-tekellûf sayd olur
Tâ'ir-i devlet felekde istemezmiş ıztırâb
- 9) 'Avni-i zî-şâna tanzîr olmak üzre Şâkirâ
Eyledim levh-i tahayyûlden bu nazmı intihâb
- 10) Münşi-i sâhib-kalemdir kim 'Utârid etmede
Feyz-i tahrîrinden âsar-ı ma'ârif iktisâb
- 11) Zât-ı pâk-ı feyz-meşhûnun edip Hak

müstefiz

Ede feyyâz-ı ezel dil-hâhı üzre kâm-yâb
(Kılıç, 2017: 171)

Tayyazâde Ata Tarihinden alınan bu örnekler divanda yoktur:

Bu kadar hüsnile lâıyk mıdır ey mâh sana
Gül gibi zîver her bezm olasın vâh sana
Aceba yâdına gelmez mi o demler ki senin
Kârın endişe-i mâ-fât ile âh olsa gerek
Kimi gördün garaz icrasına düşmüşlerden
Kârının evveli sa'd âhiri firûz oldu

(Arslan 2010: 383)

Tezkirelerde şairliği hakkında bilgi verilmeyen Şâkir kendi şiiri için Divanda geçen bir beyitte şiirini terim, nükte ve mazmunla boğmaması gerektiğini söylemektedir:

Bogma mevc-i istilâhât ile Şâkir şiirini
Eyleyip gark-âb-ı nükte gark-ı mazmûn eyleme
37/b

18. yüzyıl şairlerinin nev-zemin şiirden kastettikleri ancak mazmun, redif ve kafiye düzeyinde sınırlı kalmıştır. Şiir anlayışını ortaya koymaya çalışan Şâkir'de, kendi dönemindeki şairlerin modasına uyararak o da şiirini nev-zemin olarak ifade ettiği görülmektedir:

Bu şiër-i nev-zemîne bir nazîre isteyip Şâkir
 èAceb manzûr-ı çeşm-i ehl-i èîrfân etsen olmaz
 mı 41/b
 Benim şiër-i selîmim reste-i taèrîzdir Şâkir
 Edâ-yı dil-keşim günden èayân mânende-i
 hurşîd 29/b

2. Divan

Şâkir Ahmed Bey Divanı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine bölümünde TSMKH 951 numara ile "Divan-ı Şâkir" olarak kayıtlıdır. Ulaşabildiğimiz tek nüshası da budur. Nüsha tavsifi şöyledir: 10,5x 21,5 dış ölçülerinde, 41 varak ve 23 satırdır. Cildi, köşebentli kırmızı meşin üzeri sarı yaldız zencireklerle ebrilidir. Başlığı altın yaldız kubbeli Türk işi süsüdür. Kağıtlar renkli olup cetvelleri siyah ile yaldızdır. Dip kısmı biraz yıpranmış, miklepsiştir.

41 varaktan oluşan eserde, biri sıhhatnâme olmak üzere 5 kaside, 1 arzuhal, 53 Tarih, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. Gazellerin toplam sayısı 77'dir. Eserde toplam manzume sayısı 144'tür. 6b, 21b, 25a, 25b sayfaları boştur. Divan'ın müstensihisi Silahdarzâde Mehmet Emin'dir.

Divanın Şekil ve Muhteva Özellikleri

Gazel

Şâkir Divanında en çok yer alan nazım biçimi gazeldir. Gazel yazılan harfler ve sayıları şöyledir: Elif: 3, be: 2, te:1, cim: 1, dal: 3, ra:15, ze: 7, şın: 2, kaf: 4, kef: 4, lam: 2, mim: 4, nun: 3, vav: 1, he: 14, ye: 11. En çok gazel yazılan harfler, ra, he ve ye'dir. Bu gazellerin 22 tanesi 5 beyit, 12 tanesi 6 beyit, 1 tanesi 4 beyit, 19 tanesi 7 beyit, 6 tanesi 8 beyit, 8 tanesi 9 beyit, 7 tanesi 10 beyit, 2 tanesi 12 beyittir. Bu durumda en çok tercih edilen beyit sayısı 5, 7 ve 6 olmuştur. 5. gazel Avnî'ye, 46. gazel Nakşî'ye naziredir. 35. Gazel ise Nâbî'nin "Bir devlet için çerhe temennadan usanduk/ Bir vasl için ağyara müdaradan usanduk" matlalı gazeline naziredir. Tarih manzumelerinden 52. tarih gazel nazım biçimi ile yazılmıştır. 9. tarih de gazeldir ve iki beyitten oluşmaktadır. İlk beyti kafiye olan bu manzumenin nazım biçimi ile ilgili farklı görüşlerden bahsetmek de yerinde olacaktır. Çünkü Nazm ya da gazel olması yönünde farklı bilgiler mevcuttur: Cem Dilçin, nazmı, kıta başlığı altında değerlendirmiş ve birinci mısrası kafiye olan kıtaların "nazm" olarak tabir edildiğinden bahsetmiştir (2000: 202). Ancak Kurnaz ve Çeltik, nazım denilen şiirler ile gazeller arasında, nazım

şeklini belirleyen nazım birimi ve kafiye açısından ayırıcı özelliğin olmadığından ve divanlarda da özel bir bölümün bulunmamasından yola çıkarak böyle bir şeklin varlığının söz konusu edilemeyeceğini belirtmektedir. Nazmı kelime anlamıyla da ilgili olarak bir nazım şeklinin adı değil, hangi nazım biçimiyle yazılırsa yazılsın şiir, manzume veya manzum eser anlamında her türlü şiirdeki şiirin genel adı olarak kullanmayı doğru bulmaktadır (2013: 145). Biz de bu görüşlerden ikincisi doğrultusunda ilk beyti kafiye ve iki beyitlik şiiri, gazel olarak değerlendirdik.

Aşağıdaki gazel örneği: 29/b de yer almaktadır:

Ey cefâ-cû dil-ber-i nâ-mihribân-ı gül-èizâr
 Bâg-ı èaşkında dil oldu sad terennüm bir
 hezâr
 Bir kelâmınla bizi şâd eyle olursa èitâb
 Hand-i düşnâmin olur èuşşâka zîrâ kand-i
 yâr
 Bir perî-i âteşîn-rûdan çıkardın sen beni
 èÂkıbet hâkister-i hicrân edip ey rûzgâr
 Âh te'sîr eylemez ol şüeile-tabè-ı ser-keşe
 Bezm-i èaşkında hemân sûziş gerek per-
 vâne-vâr
 Rûy-ı zülfü şems-i magribden nümâyân göz
 süzüp
 Şâkirâ tavsîf-i kaddinde kıyâmetler kopar

Kaside

III. Ahmed'den sonra yeğeni I. Mahmud tahta çıkmıştır. Ölüncü kardeşi III. Osman daha sonra, III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa saltanat sürmüştür. Şâkir Divanı, Sultan Mahmud için yazılan Sıhhatnâme ile başlamaktadır ve 12 beyitten oluşan bir kasidedir. İkinci kaside Mustafa Han'ın cülusunu tebrik için yazılmıştır ve 31 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü kaside bir bahariyyedir ve 17 beyitten oluşmuştur. Dördüncü kaside Ali İzzet Paşa için yazılmıştır ve toplam beyit sayısı 56'dır. Beşinci kaside Üsküdar da yeni yapılan camisi için Mustafa Han'ı övmek için yazılmıştır ve 32 beyittir. Eserde 53 adet tarih manzumesinden 17 tanesi kaside nazım biçimi ile yazılmıştır.

Kıta

Divan'da kasidelerden sonra tarih kıtaları bulunmaktadır. Gazellerden sonra en hacimli bölüm tarih manzumeleridir ve toplam 53 adet tarih bulunmaktadır. Bunlardan otuz dört tanesi kıta nazım biçimiyle yazılmıştır. Sultan I. Mahmud, III. Osman Han, III. Mustafa, III. Mustafa'nın oğlu Şehzade Selim, Şah Sultan, Mihrimah Sultan, Mihrişah Sultan,

Abdülhamid Han gibi padişah ve şehzadeler ile Silahdâr Ali Paşa, Silahdâr Hüseyin Ağa, Silahdâr Mehmed Bey Efendi, Hamza Paşa, Kaymakam Mehmed İzzet Paşa, Defterdâr Derviş Mehmed Efendi, Şeyhülislam Salihzade Efendi, Defterdâr Recai Efendi gibi değişik görevlerdeki kişiler için tarih düşürülmüştür. Padişahların cülusu, şehzadelerin doğumu, tıraşı, okul, çeşme, cami, kasır yapımı, Ramazan ve hat tebriği, Enderun'daki hamam ve Ağa kapısı tamiri, kalyon-ı cedit, tob-ı cedit gibi askeri alandaki yenilikler ile ölüm ve doğum gibi olaylar da yine tarih manzumelerinin konuları arasında bulunmaktadır. Beş kasidenin ardından bir tane arzuhal bulunmaktadır ve kıta olarak yazılmıştır.

Yeni Kalyon için:

Dedim bu mısrae-i pâkîzeyi târîh için Şâkir
Hümâyûn yâd-ı Mahmûd Hâna bu fülk-i fe-

lek-pâyê 7/b (1167) 1753

Sultan III. Osman'ın cülusu için:

Bir beşîr erdi beşâretle dedi târîhin
Yümn ile müjde cülûs eyledi sultân eOsmân

7/b (1168) 1754

Sultan III. Osman'ın Kasrı için:

Kimesne bende-i Şâkir dedi târîh-i itmâmın
Bu kasr-ı eltaf-ı pür-zîb-i sultânı mübârek-bâd

7/b (1169) 1755

Diğer Nazım biçimleri

Tarihlerden sonra yedi adet tahmis bulunmaktadır. Bunlardan beşi başlıklı, ikisi başlıksız yazılmıştır ve sonuncu tahmis Farsçadır. Birinci tahmis Nakşî'ye yedi bent, ikincisi Avnî'ye beş bent, üçüncüsü Rif'at'e beş bent, dördüncüsü Talib'e beş bent, beşincisi Râ'ik' Ali Efendi'ye dört bent, altıncısı Nabî'ye yedi bent olarak yazılmıştır ve yedincisi Farsçadır. Ardından on bentli bir müseddes gelmektedir. Müseddesin başlığı "Müseddes der- Sitâyîş-i eAbdül'-hamîd Hân Berây Nakl-i Kerden-i Sâhilserây-ı Hümâyûn"dur.

Vezin Kafiye

Şâkir Divan'ında 144 manzumede 9 farklı kalıp kullanılmıştır. Kalıpları kullanırken de zihaf, imale ve ulamaların kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan özellikle zihaf, aruz kusuru sayılmaktadır.

Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün: 50 şiir

Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün: 34 şiir

Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün: 26 şiir

Mefûlü/Fâilâtü/Mefâilü/Fâilün: 15 şiir

Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün: 5 şiir

Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feülün: 6 şiir

Müstefilün/Müstefilün/Müstefilün/Müstefilün: 4 şiir

Feilâtün/Feilâtün/Feilün: 3 şiir

Mefâilün/Mefâilün/Feülün: 1 şiir

Şâkir'in gazellerinde sadece toplam 77 gazelin 10 tanesi redifsiz yazılmıştır. Geriye kalan 17 gazelde redif ek şeklindedir. 50 gazel de ise redif, kelimelerden meydana gelmektedir. Bunlardan bazıları sana, cüda, alma, hasret, murâd, feryâd, yeter, eyle, lâle, söyler, istemez, olmaz, âteş, usandık, yok mudur, oldugun görsem, oldu hep, olmaz mı, etsem gerek, olmak istiyor, gibi bir şey'dir.

Rûy-ı hakk-âverîn görüp efgâna başlarım

Gönlüm hezâr-ı bâg-ı bahâr olmak istiyor 30/b

Alırsa nakd-i sabrı bir nigâhıyla eaceb olmaz

Cihânda gamze-i dil-ber gibi bir dil-firîb olmaz 33/a

Kafiye düzeni ise daha çok tam ve yarım kafiye üzerine kuruludur. Vezin uygulamalarında zihaf görülmesi gibi bazen de kafiyelelerdeki kurallar konusunda her zaman aynı dikkatin olmadığı görülmektedir. Hezâr, yâr, rûzgâr, vâ, kopar; hüner, güher, har vb.

Dil ve Üslup

Şâkir'in şiir dilinde hem Arapça, Farsça kelime ve tamlamalar hem de Türkçe söyleyişler vardır. Özellikle gazellerinde âşîğın sevgilisine ulaşamaması, sevgilinin âşîğa karşı acımasızlığı, hayatın gelip geçiciliği, felekten, talihten şikâyet gibi konu içeriği ile daha çok geleneğe bağlı kalan bir şairin sesini duymak mümkündür.

Aşağıdaki örnek beyitlerde şairin sevgili hakkındaki düşünceleri bellidir. Kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan âşîğa sevgilinin cevap vermesi beklenemez.

Visâle dâ'ir olan râzdan su'âl etme

Verir mi ey dil o gonce-fem cevâb sana 28/a

Başta sevdâ, gözde nem ve gönülde ateş bahçesi ile âşîğın hâli ise perişandır:

Serde sevdâ gözde nem dil âteş-sitân oldu hep

Kâkülün kaydıyla ahvâlîm perîşân oldu hep 28/b

Sevgili her zaman olduğu gibi âşıktan değil ağyardan yanadır:

Ol şuh olurdu bezmde agyârdan cüdâ

Olsaydı bâg-ı dehrde gül-i hârdan cüdâ 28/a

Sevgilinin siyah gözü, âşîğı kara sevdâya düşürmeye yeterlidir:

Çeşm-i siyâhıdır kara sevdâya ugradan

Sihhat bozan niçe göreyim eîlletim budur 31/a

Sonuç

Şâkir, tezkirelerde 17. yüzyıl şairi olarak görülse de Divan'ındaki tarih manzumelerinden de anlaşılacağı üzere 18. yüzyıl şairidir. Eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde TSMKH 951 numara ile kayıtlıdır. Toplam 41 varaktan oluşmaktadır. I. Mahmud, III. Osman,

III. Mustafa ve I. Abdülhamid'e düşürülen tarihler bunun göstergesidir. Kendisi Enderundan yetişmiştir. Hatta Divan'da Ali Râ'îk'e tahmis yazmıştır. Ali Râ'îk, Tayyârzâde Ata tarihinde Sultan Abdülhamid Han devri şairleri içinde yer almaktadır. Şâkir'in tek eseri Divan'ıdır. Eserde 77 gazel, 53 tarih manzumesi, 5 kaside, 1 arzuhal, 7 tahmis ve 1 müseddes bulunmaktadır. 53 tarih manzumesinin 34 tanesi kıta, 17 tanesi kaside, 2 tanesi gazeldir. Gazellerin geleneğin sesini yansıttığı söylenebilir. Arapça, Farsça kelime ve tamlamalara rağmen Türkçe söyleyişleri de barındıran gazellerde, özellikle âşık ve sevgili ilişkisini dile getiren, âşığın sevgiliden çektiklerini ya da sevgilinin güzellik unsurlarını anlatan ifadeler dikkati çekmektedir. Genel olarak tarih manzumelerinde, devrin sultanları: Sultan I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdülhamid'e ve onların dönemlerindeki olaylara tarih düşüren Şâkir, III. Mustafa'nın oğlu şehzade Selim ve kızları Şah Sultan, Mihrimah Sultan ve Mihrişah Sultan'ın doğumları için de tarih düşürmüştür. Eserdeki tarih manzumeleri, edebiyatın tarihe ışık tutan yönünü göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, M. (2010). Tayyârzâde Atâ Osmanlı Saray Tarihi-Tarih-i Enderûn, C.4. İstanbul: Kitabevi.

Bozaslan Uysal, S. (2012). "Enderunlu Mehmet Âkif'in Mir'ât-i Şîr Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası". Turkish Studies-International Periodical for The Languages Literature and History of Turkish or Turkic. (7/3): 2531-2568.

Develioğlu, F. (2010). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, C. (2000). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara: TDK Yayınları.

Horata, O. (2009). Has Bahçede Hazan Vakti, Ankara: Akçağ.

İsen, M. (1997). Ötelerden Bir Ses, Ankara: Akçağ.

Kılıç Filiz (2017). Şefkat Tezkire-i Şu'arâ www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr ET: 20.01.2020.

Kurnaz C., Çeltik H. (2013). Divan Şiiri Şekil Bilgisi, Ankara: Kurgan Edebiyat.

Kurnaz, C., Tatçı, M.(hızl.)(2001). Mehmed Nâil Tu-

man Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri, Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Özgül, M.K (2006). Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamette, Ankara: Hece Yayınları.

Öztürk, Furkan (2018). Silahdarzâde Mehmet Emin Tezkire-i Silahdarzâde, www.kulturturizm.gov.trhttp://ekitap.kulturturizm.gov.tr ET: 20.01.2020.

Pakalın, M. Z. (1983). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, İstanbul: MEB.

Sami, Ş. (2010). Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Şentürk, A.A., Kartal, A. (2013). Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Dergâh.

Yavuz F., Özen İ. (1972). Osmanlı Müellifleri, C. II, İstanbul: Meral Yayınevi.

SULTAN III. MURÂD DÖNEMİ

OSMANLI ŞARK SEFERLERİ'Nİ İHTİVA EDEN İKİ MANZUM TARİH:
ÂSAFÎ'NİN ŞECÂAT-NÂME'Sİ VE HARÎMÎ'NİN GONCA-İ BÂĞ-I MURÂD'I*Two Poetical Histories Mentioning the Ottomans' Eastern Expeditions in the Period of Sultan Murâd III:
Âsafî's Şecâat-nâme and Harîmî's Gonca-i Bâğ-i Murâd

Submit Date: 2020-02-12 13:13:32

Accepteddate: 2020-02-16 08:43:52

To Reference: Eroğlu, Süleyman (2020), Two Poetical Histories Mentioning the Ottomans' Eastern Expeditions in the Period of Sultan Murâd III: Âsafî's Şecâat-nâme and Harîmî's Gonca-i Bâğ-i Murâd. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:53-64

Süleyman EROĞLU¹

Özet

Türk edebiyatının manzum ve mensur ürünleri içerisinde tarih konulu eserler önemli bir yer tutar. Konusunu tarihten alan edebî ürünlerimizin mühim bir kısmını da Müslüman Türk toplumundaki gaza ruhunu yansıtan savaş konulu eserler oluşturmaktadır. Genel türü içerisinde gazanâme, fetihname, zafername, sefername gibi adlarla karşımıza çıkan savaş konulu eserler için genellikle gazavatname toplu bir tür adı olarak kullanılmıştır. Edebiyatımızda konusunu tarihimizden alan ilk gazavatname örneklerine 15. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. 16. yüzyılla birlikte sayıları oldukça artan gazavatname türündeki eserler, yüzyılın sonlarında Osmanlı tahtında bulunan Sultan III. Murad'ın saltanat yıllarında da artışını sürdürmüştür.

Sultan III. Murad'ın saltanat yıllarında gerçekleşen Osmanlı Şark (Kafkasya) Seferleri, tarihî ve siyasi olduğu kadar edebî açıdan da oldukça önemlidir. Osmanlı Şark coğrafyasında 1578 yılında başlayıp 1590 yılına dek süren fetihler, Osmanlının hâkimiyet alanını genişletmekle kalmayıp kayda değer sayıda edebî eserin telifine de imkân tanımıştır. Bilhassa Özdemiroğlu Osman Paşa'nın önderliğinde kazanılan zaferler, kimi şairler için bir ilham kaynağı olmuştur. Bu vesileyle devrin şairleri tarafından kaleme alınan eserler, on altıncı yüzyıl Osmanlı tarihinin son dönemine ışık tutan tarihî birer vesika olmakla birlikte manzum birer tarih özelliğine de sahiptir. Sultan III. Murad dönemi Osmanlı Şark Seferleri'ne dair manzum tarih niteliğinde eser kaleme alan şairler arasında 16. yüzyılın ikinci yarısında yetişen iki asker şair, Âsafî ve Harîmî'nin isimleri öne çıkmaktadır.

Asıl adı Mehmed olan Âsafî, Siroz'da doğmuştur. Öğrenim hayatının ardından almış olduğu ilk devlet görevi Divan-ı Hümayun kâtipliğidir. Divan-ı Hümayun kâtipliğinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın himayesinde tezkirecilik görevine memur edilen Âsafî, 1578

*Bu makale 11 Aralık 2014 tarihinde Ankara Bilkent Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Türk Edebiyatında Manzum Tarihler Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin gözden geçirilip yeniden düzenlenmiş şeklidir.

ile 1585 yılları arasında Osmanlı Şark coğrafyasında cereyan eden pek çok muharebede bizzat yer almıştır. 1582 yılının sonlarında İranlıların eline esir düşen şair, 1585 yılı ortalarında esaretten kurtulmayı başarmış ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yanında Tebriz Seferi'ne katılmıştır. Tebriz'in fethi sonrasında Kefe beylerbeyliğine atanan Âsafî, ardından 1590 yılında reisülküttâplık görevine getirilmiştir. 1593 yılında reisülküttâplık görevinden azledilen Âsafî, 1605 yılında vefat etmiştir. Âsafî, ardında Şecâat-nâme ve Cezîre-i Mesnevî adlarıyla bildiğimiz iki edebî eser bırakmıştır.

Âsafî ile birlikte 16. yüzyılın ikinci yarısında yetişen manzum tarih müelliflerinden bir diğeri de Harîmî'dir. Asıl adı İbrahim şiirlerindeki mahlası Harîmî olan şair, Kütahya'da doğmuştur. Divan sahibi bir şair olan ve Rahîmî mahlasıyla tanınan babasından ötürü Rahîmî-zâde Harîmî olarak da anılan şair, iyi bir öğrenim dönemi geçirmiş ve ardından Divan-ı Hümayun'da görev almıştır. Sultan III. Murad'ın emriyle 1575 yılında Dergâh-ı Âlî Çavuşu olarak Bağdat'a gönderilen Harîmî, 1578 yılında Lala Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusuyla Şark Seferleri'ne katılmıştır. Harîmî, ilk olarak Lala Mustafa Paşa'nın yanında Çıldır, Tiflis, Şirvan, Revan ve Kars yöresindeki türlü mücadeleler ve imar faaliyetlerinde yer almıştır. Sonrasında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdarlığında Tebriz Seferi'ne iştirak eden Harîmî, Tebriz Seferi'ni müteakip Ferhad Paşa'nın serdarlığında Gence Seferi'ne katılmıştır. Sultan III. Murad'ın saltanatında 12 yıl süren Şark Seferleri'nin 1590 yılında varılan antlaşmayla nihayete ermesinden sonra da muharebe meydanlarındaki görevine devam etmiş olan Harîmî, 1594 yılında Rumeli'deki hudut kalelerinden biri olan Hatvan Kalesi civarında Osmanlı ordusunun uğradığı hezimette şehit düşmüştür. Harîmî, Sultan III. Murad döneminin en önemli askeri harekâtı olan Şark Seferleri üzerine kaleme aldığı Zafer-nâme-i Sultân Murâd Han,

Feth-i Tebriz, Gonca-i Bağ-ı Murad ve Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence adlı eserleriyle tanınmıştır.

Bu makalede; 16. yüzyılda yaşamış iki asker şair, Âsafî ile Harîmî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilecek, manzum birer tarih niteliğindeki Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-ı Murâd mesnevileri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Asafi, Harimi, gazavatname, manzum tarih, 16. yüzyıl.

Abstract

Works on history occupy an important place among the poetical and prosaic products of the Turkish literature. An important part of our literary products deriving their subjects from history are composed of works on wars reflecting the holy war spirit in the Muslim Turkish society. Works on holy war appear before us generally under such names as gazaname, fetihname, zafername and sefername, but gazavatname has been used as a common name. In our literature, the first gazavatname examples deriving their subjects from our history are encountered starting from the 15th century on. The gazavatname type of works, the numbers of which highly increased together with the 16th century, continued to increase in number at the end of the century during the sultanate years of Sultan Murad III, who was sitting on the Ottoman throne, too.

The Ottoman Eastern (Caucasian) Expeditions launched during the sultanate years of Sultan Murad III are rather important in terms of not only history and politics but also literature. The conquests starting in 1578 and continuing until 1590 in the Ottoman Eastern geography did not only expand the Ottoman domination area but they also allowed for the compilation of a remarkable number of literary works. Especially, the victories gained under the lead of Özdemirolu Osman Pasha became a source of inspiration for some poets. Hereby, the works penned by the poets of the period are not only each a historical document shedding light on the last period of the sixteenth century Ottoman history but also they each have the nature of a poetical history. Among the poets penning works in the type of poetical history about the Ottoman Eastern Expeditions during the period of Sultan Murad III were Âsafî and Harîmî, the two mostly-mentioned soldier poets raising in the second half of the 16th century.

Âsafî, whose actual name was Mehmed, was born in Siroz (Serres). The first government office which he took following his educational life was the clerkship of the Imperial Council (Divan-ı Humayun). Âsafî, who was assigned to the office of writing biographies under the auspices of Özdemirolu Osman Pasha following the clerkship of the Imperial Council, personally took part in many battles taking place in the Ottoman Eastern geog-

raphy between the years of 1578 and 1585. Having been taken prisoner in the hands of Iranians in the end of 1582, the poet managed to escape from captivity in the middle of 1585 and participated in the Tabriz Expedition along with Özdemirolu Osman Pasha. Having been assigned to the Beylerbeylic of Kefe following the conquest of Tabriz, Âsafî was appointed to the office reisülküttap in 1590. Having been discharged from the office of reisülküttap in 1593, Âsafî died in 1605. Âsafî left two literary works behind him, which we know with the names of Şecâat-nâme and Cezîre-i Mesnevî.

Together with Âsafî, another one of the poetical history writers raising in the second half of the 16th century was Harîmî. The poet, whose actual name was Ibrahim and penname was Harîmî, was born in Küta-hya. A poet having a divan and known with the penname of Rahîmî and also known as Rahîmî-zâde due to his father underwent a good learning period and then took office in the Imperial Council. Having been sent to Baghdad as a sergeant of Dergâh-ı Âlî by the order of Sultan Murad III in 1575, Harîmî participated in the Eastern Expeditions in 1578 with the Ottoman army under the command of Lala Mustafa Pasha. Harîmî firstly took part in various struggles and public improvement in the regions of Çıldır, Tbilisi, Şirvan, Revan and Kars along with Lala Mustafa Pasha. Having participated in the Tabriz Expedition under the sirdarship of Özdemirolu Osman Pasha, Harîmî took part in the Gence Expedition under the sirdarship of Ferhad Pasha following the Tabriz Expedition. Moreover, having continued his service in battlefields after the end of the eastern expeditions lasting 12 years during the sultanate of Sultan Murad III with the treaty reached in 1590, Harîmî fell a martyr in the defeat to which the Ottoman army went down in 1594 in the vicinity of the Hatvan Fortress, one of the border fortresses in Rumelia. Harîmî is known with his works entitled Zafer-nâme-i Sultân Murâd Han, Feth-i Tebriz, Gonca-i Bağ-ı Murad and Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence, which he penned on the Eastern Expeditions, the most important campaigns of the period of Sultan Murad III.

In this article, some information will be given about the lives and the works of Âsafî and Harîmî, two soldier poets who lived in the 16th century, and their masnavis entitled Şecâat-nâme and Gonca-i Bağ-ı Murâd, each of which was a poetical history, will be introduced.

Keywords: Asafi, Harimi, gazavatname, poetic history, 16th century.

Giriş

Türk edebiyatının manzum ve mensur ürünleri içerisinde tarihî konulu eserler önemli bir yer tutar. Konusunu tarihten alan edebî ürünlerimizin mühim bir kısmını da Müslüman Türk toplumundaki gaza ruhunu yansıtan savaş konulu eserler oluşturmaktadır. Genel türü içerisinde gazanâme, fetihname, zafername, sefername gibi adlarla karşımıza çıkan savaş konulu eserler için genellikle gazavatname toplu bir tür adı olarak kullanılmıştır. (Akkuş, 2006: 87)

Edebiyatımızda konusu bizim tarihimiz olan ilk gazavatname örneklerine 15. yüzyıldan itibaren Rumeli üzerine yapılan akınları ele alan eserlerde rastlanmaktadır. 16. yüzyılda özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi tarihimizin görkemli padişahlarının büyük zaferleri çevresinde sayıları oldukça artan bu türden eserler yer yer gerilemeler baş gösterip akınların duraksamasıyla azalmış, 20. yüzyıla yakın zamanlarda gaza geleneğinin ortadan kalkmasıyla devamlılıklarını yitirmişlerdir.

16. yüzyılda Sultan III. Murad'ın saltanat yılları, siyasi olduğu kadar gaza geleneğiyle çeşitlenen edebiyatımız açısından da önemli bir dönemdir. Bu dönemde Lala Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa, Kaptan Kılıç Ali Paşa, Ferhad Paşa ve özellikle Kafkasya fatihi olarak adlandırılan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın komutasında Şark Seferleri'nde kazanılan birçok önemli muharebe ve parlak zafer Osmanlı'nın hâkimiyet alanını zirveye çıkarmakla birlikte edebiyatımıza bu dönem olaylarını konu edinen önemli edebî eserler de kazandırmıştır. Sultan III. Murad döneminin manzum birer tarihi olarak görülebilecek eserlerin başında Âsâfî'nin Şecâat-nâme'si ve Harîmî'nin Gonca-i Bağ-ı Murad'ı yer almaktadır.

İlerde detaylı olarak tanıtacağımız bu iki eserin daha iyi anlaşılmasına ışık tutması amacıyla Sultan III. Murad döneminin 1578-1585 yılları arası önemli olaylarına ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Sultan III. Murad'ın saltanat dönemindeki önemli olayların ağırlıklı bir bölümünü doğu cephesindeki olaylar oluşturur. Osmanlı menbâlarındaki umumi bir tabirle "Acem seferi" şeklinde gösterilen bu hareketin başlıca hedefleri Şirvanla Gürcistan'dır. (Danışmend, 1971: 15) Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında öteden beri süregelen Sünnî-Şii meselesi olmakla birlikte bu seferin yegâne sebebi bu değildir. Asya'dan gelen Hac ve ticaret yollarının kontrolü, Şii Safevi yönetiminin Anadolu ile Türkistan'ın arasını kesmesi, Rusların 1556 yılında Astarhan Hanlığını işgaliyle Türkistan ile Kazan-Kırım yolunun da kapanması ve nihayet, Şirvan'ın Sünni halkının yardım dilekleri Osmanlı'nın dikkatini bu bölgeye çekmiştir. (Zeyrek, 2001: 2) Şark seferi için Sultan III. Murad tarafından Lala Mustafa Paşa serdar tayin edilmiştir. Osmanlı ordusu, 9

Ağustos 1578'de kazanılan Çıldır Zaferi ile Gürcistan kapılarını açmış, 9 Eylül 1578 tarihindeki Koyungeçidi Zaferi'yle de Şirvan yolu Osmanlı'ya açılmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'ın muhafazasıyla görevlendirdiği ve sonrasında tamamen kayıtsız kaldığı Özdemiroğlu Osman Paşa, tüm zorluklara rağmen fetihleri sürdürmüş ve imkânsızlıklar içinde oldukça önemli başarılar elde etmiştir.

Özdemiroğlu Osman Paşa, cesareti ve askeri dehasıyla Sultan III. Murad döneminin ulusal kahramanı olmakla birlikte Osmanlı tarihinin şüphesiz önde gelen muzaffer komutanlarından biri olarak tarihe geçmiştir. Sultan III. Murad'ın saltanat yıllarındaki seferlerin gaza ruhunun verdiği manevi haz ve heyecanla bütünleşip edebiyata yansması kaçınılmazdır. Âsâfî'nin Şecâat-nâme'si ve Harîmî'nin Gonca-i Bağ-i Murad'ı tarihimizin bu önemli dönemini bu manada ihtiva eden kayda değer eserlerdir.

Âsâfî'nin Hayatı ve Eserleri

Âsâfî, 16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Asıl adı Mehmed, şiirdeki mahlası "Âsâfî" olan şair, "Dal" lakabıyla anılmaktadır¹. Gelibolulu Âlî'nin Kühü'l-Ahbâr adlı eserinde "Egerçi velâdetleri Rûm ilinde Siroz nâm şehirde vâkî'dur."² şeklinde verdiği bilgiye göre Siroz'da doğmuştur. Âsâfî'nin doğumuna ilişkin kesin bir tarih söyleyebilmek güçse de muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında dünyaya geldiği ve öğrenim yıllarının da bu dönemde geçtiği öngörülebilir. Yetişmesinde Lala Mustafa Paşa'nın himayesindeki divan kâtipliğinin de büyük etkisi olmuştur. Âsâfî'nin öğrenim hayatının ardından almış olduğu ilk devlet görevi

1. Franz Babinger, Âsâfî'yi Okçuzade Mehmed Paşa olarak göstererek yanılmaktadır. Bkz. Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (çev. Coşkun Üçok), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.130-131. Kıbrıs ve Halep defterdarlığı yapmış Okçuzade Mehmed (Çelebi) Paşa ile Dal Mehmed Çelebi (Âsâfî) aslında farklı kişilerdir. Bu bilgi yanlışlığına, Cornell H. Fleischer de dikkati çekmektedir. Bkz. Cornell H. Fleischer, Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 33. Agah Sırrı Levend ise Âsâfî'den Koca Defterdar Mehmed Paşa olarak bahsetmektedir. Bkz. Agah Sırrı Levend, Gazavatnameler ve Mihalıoğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.88. Ancak, Âsâfî ile Koca Defterdar Mehmet Paşa'nın aynı kişiler olup olmadığı hususunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Mustafa Eravcı da Kınalızade Hasan Çelebi'nin Tezkiretü's-Şuara'sına dayanarak verdiği bilgide Âsâfî'yi I. Süleyman'ın bölük halkına mensup sadık kullarından biri olarak göstermektedir ki mezkur eserde bahsi geçen Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşayıp aynı devirde Halep'te vefat etmiş Âsâfî mahlaslı şairle Âsâfî Dal Mehmed Çelebi aynı kişiler değildir. Bkz. Mustafa Eravcı, "Dal Mehmed Çelebi Âsâfî" <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/en/historians/104> (10.02.2020).

2. Bkz. Gelibolulu Âlî, Kühü'l-Ahbâr, Nuruosmaniye Ktp., nu. 3409, vr. 241b; Faris Çerçi, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, C. II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2000, s. 306.

3. Gelibolulu Âlî'nin "neşv ü nemâları sâbıkü'z-zıkr Mustafâ Pâşâ merhûmun kitâbeti hizmetinde gün gibi lâmi'dür." ifadeleri de bu bilginin bir ispatı niteliğindedir. Bkz. Gelibolulu Âlî, a.g.e., vr. 241b.

Divan-ı Hümayun kâtipliğidir⁴. Divan-ı Hümayun kâtipliğinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın emrine, tezkirecilik göreviyle memur edilmiştir⁵.

Âsâfî'nin bizzat iştirak ettiğini bildiğimiz ilk muharebe 9 Ağustos 1578'de kazanılan Çıldır Zaferi'dir⁶. Âsâfî'nin katıldığı ikinci önemli muharebe, 1578 yılının Kasım ayında oldukça çetin koşullarda kazanılan Şemahi Muharebesi'dir. İlerleyen süreçte irili ufaklı pek çok muharebelerde yer almış olan Âsâfî, Osman Paşa tarafından 1582 yılının sonbaharında Kabala Kalesi'nin tamiriyle vazifelendirilmiştir. Bu esnada durumu haber alan İranlılar, gecikmeksizin Kabala Kalesi'ni kuşatmışlar, uğranılan bozgun neticesinde Âsâfî, esir olmaktan kurtulamamıştır. Bu hadise, Âsâfî'nin üç yıl sürecek esaret hayatının da başlangıcı olmuştur.

Âsâfî, Alamut Kalesi'nde üç yıla yakın bir zaman çileli bir esaret dönemi geçirmiştir. Esaretten kurtuluşu ise kendisi gibi Alamut Kalesi'nde mahpus, eski dostu ve kader arkadaşı Gazi Giray'ın yardımıyla gerçekleştirmiştir. Âsâfî'nin İsfahan'da başlayan kurtuluş macerası, 1585 yılı ortalarında Erzurum yakınlarındaki Cinis'te Tebriz seferi hazırlığıyla meşgul olan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yanında neticelenmiştir.

Esaret yıllarında muharebe hayatından bir süre uzak kalan Âsâfî'nin esareti sonrasında yer aldığı ilk muharebe,

Tebriz Seferi olmuştur. Ardından gecikmeksizin padişaha yazılan arz mektubu ile Tebriz'in muhafazasında kalmak koşuluyla 1585 yılının sonbaharında Kefe beylerbeyliğine getirilmiştir⁷.

Tebriz'in muhafazasının baş sorumlularından biri olan Âsâfî, terfi edildiği Kefe beylerbeyliğinden Osman Paşa'nın 29 Ekim 1585 tarihindeki vefatı sonrasında, tayininin üzerinden henüz üç dört ay geçmişken azledilmiştir.

Beylerbeyliğe terfi edilmekle yüzü gülmeyen Âsâfî, 1590 yılının sonlarında Hamza Bey'in azledilmesiyle reisülküttaplığa atanmıştır (Selânikî Mustafa Efendi, 1999: 227). Yaklaşık bir yıl bu görevde kalan Âsâfî, 1591 yılı sonlarında bu görevinden alınmış, yerine Lâmi Ali Çelebi tayin olunmuştur (Selânikî Mustafa Efendi, 1999: 250). Âsâfî, 1593 yılının Nisan ayında Hüseyin Çelebi'nin yerine ikinci kez bu göreve getirilmiş (Selânikî Mustafa Efendi, 1999: 311) 14 Temmuz 1593 tarihinde yeniden azledilip reisülküttaplık görevini Yahya Çelebi'ye bırakmıştır (Selânikî Mustafa Efendi, 1999: 324; Mehmed Süreyya, 1996: 1781).

Âsâfî'nin 1592-93 yılında ikinci kez getirildiği reisülküttaplık görevinden azledilişinden sonraki hayatı hakkında bir bilgimiz yoktur. Mehmet Nail Tuman'ın kaydına göre 1605 yılında vefat etmiş, mezarı Hırka-i Şerif Mescidi'ndedir (Tuman, 2001: 914).

Hayatının mühim kısmını Osmanlı Şark coğrafyasında zorluk ve mücadele içerisinde geçirmiş olmasına rağmen elinden kalemini bırakmamış olan Âsâfî, ardında Şecâat-nâme ve Cezîre-i Mesnevî adlarıyla bildiğimiz iki edebî eser bırakmıştır. Cezîre-i Mesnevî, Âsâfî'nin Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden seçtiği beyitleri tercüme ederek kaleme aldığı bir eserdir.

Âsâfî'nin Manzum Tarihi: Şecâat-nâme

Şecâat-nâme, Âsâfî'nin ilk eseridir. Mesnevi nazım şekliyle, gazavatname türünde ve aruz vezninin fâ'ilâtün

⁴ Âsâfî'nin;

Bana divânda olurdu ragbet

Zabt-ı kânûn idüp itdim hizmet (5b)

şeklindeki ifadesinden önceleri Divan-ı Hümayun kaleminde kanunlarının zabtına ilişkin katiplik görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz. Cornell H. Fleischer, a.g.e., s. 83.

⁵ Âsâfî, Şecâat-nâme'nin dibacesinde "...ale'l-husûs bu bende-i dirine ve çâker-i kemterineleri âlem-i sabâvetden berü âsitân-ı saâdetleri hizmet-kârlarından olup mukaddemâ 'Osmân Pâşâ-yı şehâmet-âsâra tezkirecilik nâmıyla hizmet üzere iken ..." (3b) sözlerine yer vermekle küçük yaşlardan beri padişahın hizmetinde devlet görevinde bulunduğunu ve sonrasında tezkirecilik görevine getirildiğini belirtmektedir. Ayrıca bkz. M. Fahrettin Kırzioğlu, Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1993, s. 303.

⁶ Âsâfî, Çıldır Zaferi'nde bizzat yer almasını Şecâat-nâme'de;

Cengi görmek ola mı girmek gibi

Hiç işitmek ola mı görmek gibi (141)

dizeleriyle bir anlamda teyit etmekle birlikte bu zafere iştirakinin öncesiyle ilgili bilgi vermemektedir. Âsâfî, Çıldır Zaferi öncesinde muhtemelen Lala Mustafa Paşa'nın ordusuyla önce Erzurum'a ardından Ardahan üzerinden Çıldır'a gelmiş olmalıdır.

⁷ "Leyal-ı 'ıydden birinde 'Osmân Pâşâ Gâzî Gerây ile Âsâfîyi nezdine çağırıp harb umurını müşâvereye eyledi ve dedi ki: "Ben Tebrize geldim 'Acem çıkıp gitdi ben gidince 'Acem yine gelecektir. Tebrizin hükûmet-i 'Osmâniyyede kalması bir emr-i 'asîrdir. Hayli külfet ihtiyârına mütevakıftır. Kırım hânı nîgeh-bân olursa devlet-i 'aliyye için muhâfaza husûsî sühûlet bulur ve bir kaç sene i'tinâ ve ikdâm-ı tâm gösterilirse nüfûz-ı saltanat-ı seniyye belki mütekarrer olur. Ordumuz buradan kalkıp giderse Tebrizi kim kayıracak? Erzurum ve Van vâlilerinin nezâreti kâfi gelmeyecektir. Kırım hânının inzimâm-ı himmet ü basiretini lâ-büd görüyorum." İki dahi Pâşânın bu sözlerini tasdik itdiler. Binâenâleyh Pâşâ Gencede kışlamak üzere Kırım hânlığının Gâzî Gerây'a tevcihi ve ana mu'ayyen ve zahîr olmak üzere Âsâfî Mehmed Beg'in Kefe mir-i mirânlığına tayini husûslarına dâ'ir rikâb-ı hümayûna etrâfı 'arzlar yazdı." Abdurrahman Şeref, "Özdemiroğlu Osman Paşa", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, C. IV, İstanbul 1329., s.1502-1503.

⁸ Şecâat-nâme, mensur dibacesi ve manzum metni farklı tarihlerde tamamlanmış bir eserdir. Şecâat-nâme'nin önce manzum metni sonra da mensur dibacesi kaleme alınmıştır. Âsâfî'nin eserin hatime bölümündeki:

Oldı tokuz yüzle toksan dört o dem

Mâh-ı Şevvâlül-mükerrrem nısfı hem (6980)

Geçmiş idi hicret-i hayre'l-enâm

Tâ ki pâyâna irişdi bu kelâm (6981)

beyitlerinde verdiği bilgiye göre manzum metnin yazımı 1586 yılının Ekim ayı ortalarında (Şevval 994) tamamlanmıştır. Şecâat-nâme'nin mensur olarak yazılan dibace bölümü, manzum metnin öncesine daha sonra dâhil edilmiştir. Âsâfî, dibace bölümünün tamamlanış tarihini de aşağıdaki tarih kitabıyla belirtmektedir:

Bu neberd-i zâl-i dehrin nazm olan divânının

Başdan zibâca bir dibâcedir ser-nâmesi

Âsâfî dibâcesin zerle yazarken hâmesi

Didi târihin anın Dâlin Şecâatnâmesi sene: 995

Bu bilgiler ışığında Şecâat-nâme 1587 yılında son şeklini almıştır.

fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmış olan eser 6982 beyitten oluşmaktadır. Eser, 1587 yılında tamamlanmıştır⁸. 16. yüzyıl Osmanlı Şark coğrafyasında yaşanan pek çok mühim hadiseyi tafsilatlı şekilde kaydeden Şecâat-nâme, edebiyatımızın önemli gazavatname örneklerinden biri olmakla birlikte aynı zamanda manzum bir tarih eseri niteliğindedir. Eserin muhtevasını şöyle özetlemek mümkündür.

Osmanlı ordusuna Gürcistan yolunu kapamak isteyen İranlıların Çıldır civarına yaklaştığı haberinin ulaşması üzerine serdar Lala Mustafa Paşa, düşmanın karşılanması için Derviş Paşa'yı görevlendirir. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın takviye güç olarak imdada yetişmesiyle İran gücü bozguna uğratılır.

Çıldır Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması aynı zamanda Osmanlı ordusuna Gürcistan kapılarını da açmıştır. Çıldır Muharebesi'nde büyük yararlılıklar gösteren Osman Paşa, bu zaferin ardından Tiflis'in fethiyle görevlendirilir ve ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın Tiflis'i de fetheder. Osmanlı ordusu, Çıldır ve Tiflis'in fethinin ardından Şirvan'a yönelir.

Şirvan'ı almak niyetindeki Osmanlı ordusu, Kınık nehri civarına geldiğinde Tebriz hâkimi Emir Han kumandasındaki İran gücünü bozguna uğratarak yoluna devam eder. (Koyun Geçidi Muharebesi – 9 Eylül 1578) Ancak, bu esnada baş gösteren erzak sıkıntısı ve nehri- nin azgın suları askeri epey müşkül bir durumda bırakır. Askerinin birçoğunu kaybederek türlü zahmetlerle Kınık nehrini geçen Osmanlı ordusu ardından Ereşe ulaşır. (15 Eylül 1578)

Serdar Lala Mustafa Paşa, fethedilen toprakların muhafazası ve İranlıların kış saldırılarına karşı ordunun tehlikeye düşmemesi için beylerbeylerinden birini Şirvan'ın muhafazasıyla görevlendirmek için hemen büyük bir divan toplayıp istişareye başlar. Neticede Özdemiroğlu Osman Paşa asker ve hazine hususunda arzularının yerine getirileceği sözünü alarak Şirvan serdarlığını kabul eder.

Serdar Lala Mustafa Paşa 8 Ekim 1578 günü ordusuyla Erzurum kışlağına çekilmek üzere Şirvan'dan ayrılır. Şirvan'da zayıf kuvvetlerle kalan Osman Paşa, Salyan'da Şirvan askerleriyle gücünü takviye edip otuz bin askerle Osmanlı kuvvetlerine saldırıya hazırlanan Eres Han üzerine baskın düzenler. Oldukça çetin geçen savaşın ardından epeyce kayıp veren Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalır.

Eres Han'ın gücüne ve verilen kayba aldırmayan Osman Paşa, Eres Han tehlikesini bertaraf etmekte kararlıdır. Osman Paşa Şemahi'de sefer hazırlığındayken Eres Han, Gence hâkimi İmam Kulı Han ve Partaloğlu ile güçlerini birleştirip Ereşe saldırır. Haberi alan Osman Paşa, gecikmeksizin Ereşe yönelir. İki ordu olan-

ca güçleriyle çarpışırken Kırım ordusunun imdada yetişmek üzere olduğu müjdesi ulaşır. Muharebenin üçüncü gününde Adil Giray'ın öncü kuvvetinin yetişmesiyle üstünlüğü ele geçiren Osmanlı ordusu, şiddetli bir saldırı sonucunda İran ordusunu hezimetle uğratar, Eres Han tutsak edilir.

Osman Paşa, Şemahi gibi savunması oldukça güç bir bölgede bulunmaktansa daha güvenli bir mevki olan Demirkapı Kalesi'ne harekete karar verir. Âsafî de hazinenin Demirkapı'ya emniyet içinde ulaşması için refakata memur edilir. Yolculuğun dokuzuncu gününde tamamen Demirkapı'ya ulaşılır ve askerinin bu bölgede kışlaması kararlaştırılır.

Özdemiroğlu Osman Paşa ve askerinin Demirkapı'ya çekilmiş olduğundan haberdar olan Kaçar Muhammed Han (Halife) bu fırsattan istifade ile Şirvan'ı yeniden zabt etmek için saldırıya geçer. Osmanlı ordusu hayli kayıp vermekten kurtulamaz. Var gücüyle kılıcına davranan Osman Paşa'nın tasarrufunu ortaya koymasıyla İran gücü firara mecbur kalır.

Ardından Bakü'yü zabt etmiş olan Ali Han ve Maksud Beg üzerine Mehmed Giray önderliğindeki Kırım ordusunun da desteğiyle asker gönderen Osman Paşa, Bakü'yü teslim alır. Bakü'nün ele geçirilmesiyle Osmanlı askerine Azerbaycan yöresinin kapıları açılır.

Azerbaycan yöresinin Osmanlı için öneminin farkında olan Osman Paşa, yörenin fethinin tamamıyla gerçekleşmesi ve fethedilen toprakların emniyete alınması için gecikmeksizin Lala Mustafa Paşa'yla istişarede bulunur. İstişare sonucunda üzerinde uzlaşılan karar Osman Paşa, Lala Mustafa Paşa ve Kırım hanı Mehmed Giray'ın askerlerinin birleştirilip öncelikle Kazvin'in fethinin gerçekleştirilmesidir. Kazvin'in fethi amacıyla yola çıkılmışken Lala Mustafa Paşa'nın verdiği sözde durmayıp Kars'tan Erzurum'a yöneldiği haberi ulaşır. Ahde vefasızlığın haberi, Mehmed Giray'da tam bir hayal kırıklığına yol açar. Mehmed Giray, bu vefasızlığı içine sindiremeyen askerinin direnişine karşı koyamayıp Kırım'a dönme kararı alır. Mehmed Giray, oğlu Saadet ve kardeşi Gazi Giray'la birlikte iki bin civarında askeri Şirvan'da bırakıp hemen ayrılır. Çok geçmeden Saadet Giray da babasının çağrısıyla Şirvan'dan ayrılmaya karar verir.

Mehmed Giray ve Saadet Giray'ın ayrılışından cesaretlenip Şirvan ve Demirkapı'yı yeniden ele geçirmek isteyen İran ordusu derhal Şirvan üzerine yürür. Şirvan'daki işgalci İran ordusunun bastırılmasına Kayk Mustafa Bey kumandasında bir kuvvet gönderilir. Âsafî'nin de takviye güç olarak destek vermesiyle İran ordusu bozguna uğratılır.

Hezimetin haber alınmasının ardından bunun öcünü

almak isteyen İranlılar, Bakü'nün derhal kuşatılması amacıyla Pîre Muhammed Han ve Selman Han önderliğinde güçlü bir orduyu yola çıkarır. Bunun üzerine Âsafi'nin de yer aldığı Osmanlı kuvveti Şemahi'ye yönlendirilir. Şemahi önlerinde rastlaşan iki ordu muharebeye girdiyse de İran gücünün çokluğu karşısında Osmanlı ordusu geri çekilmek mecburiyetinde kalır. İranlılar ardından Bakü'yü kuşatır. Bakü, takviye kuvvetlerin imdada yetişmesiyle kuşatmadan kurtulur.

Çok geçmeden İran tarafından Şirvan'a vali atanan Peyker Han on beş bin askerle Şirvan üzerine gönderilir. Bunun üzerine Osman Paşa, Gazi Giray önderliğindeki orduyu Şirvan gücüyle destekleyip Peyker Han üzerine gönderir. Osmanlı ordusu bozguna uğrayınca Gazi Giray İranlılara esir düşer ve Alamut Kalesi'ne gönderilip hapsedilir.

Şirvan bölgesinin İranlılarca işgali, Osman Paşa ve Osmanlı askeri için ileride yaşanacak kara günlerin de bir habercisidir. Osman Paşa, İran hücumuna ve yaklaşan kış şartlarına karşı askerin sığınacağı emniyetli bir yer temin etmek için Âsafi ve Kaykî Bey'i derhal Kabala Kalesi'nin tamirine gönderir. Ne var ki Ereş'te konuşlanmış bulunan İran kuvveti, derhal Kabala Kalesi'ni de kuşatır. Olanca şiddetle süren kuşatmaya karşı var gücüyle direnen Osmanlı askeri, kuşatmanın on sekizinci gününde baş gösteren açlık neticesinde bitap düşer. Osmanlı askeri ve Âsafi için kaleden çıkmaktan başka çare yoktur, istemeden de olsa kaleyi terk ederler. Âsafi, İran eline esir düşüp Partal Oğlu Mustafa Bey'e teslim edilir.

Gazi Giray'ın ardından Âsafi'nin de esir düşmesi Osman Paşa'nın işini bir hayli zora sokmuştur. İranlıların elinde ilk olarak sorguya çekilen Âsafi, Alamut Kalesi'ne gönderilip bir kuyuda hapsedilir. Zülfikar Abdal adlı bir mahkûmun da yer aldığı bu kuyuda Âsafi'nin üç yıl sürece mahkûmiyet serüveni de başlamış olur.

Kabalâda Osmanlı ordusuna galip gelen İranlıların taarruzuna güç yetiremeyeceğini anlayan Osman Paşa, önce Demirkapı'ya çekilir ve ardından çaresiz durumunu İstanbul'a bildirir. Şirvan bölgesinin neredeyse tamamının elden çıktığını nihayetinde anlayan Osmanlı hükûmeti, Demirkapı'ya çekilen orduya acilen takviye kararı alır. Osman Paşa, dört gözle beklediği takviye gücü Demirkapı'da izzet ve ikramlarla karşılar.

Askerini savaşa hazırlayan Osman Paşa, ordusuyla Palasa adıyla anılan mevkiye gelip konuşlanır. Osman Paşa'nın da bizzat meydanda yer aldığı şiddetli çarpışmalarda her iki taraf da ağır derecede kayıp verir. Muharebenin dördüncü gününde İranlılar ağır bir mağlubiyete uğrar. Böyle çetin bir mücadelenin ardından mükâfatı fazlasıyla hak eden Osmanlı askeri, İran ordusunun meydana bıraktığı ganimetle geri döner.

Elde edilen bu önemli zafer İran gücünü önemli ölçüde

kırmıştır. Durumu fırsat bilen Osman Paşa, gecikmek-sizin İstanbul'a hareket etmek üzere Demirkapı'dan ayrılır. Askeriyle kona göçe nice zorluk içinde Kırım'a ulaşır. Kırım'a ayak basar basmaz da Mehmed Giray Han'ın davetini içeren bir mektup alır. Lala Mustafa Paşa'nın vefasızlığı bahanesiye Kırım'a geri dönen Mehmed Giray'ın bu tavrını affetmemiş olan Osman Paşa, samimiyetine ve dürüstlüğüne inanmadığı bu kişinin davetine ihtiyatla yaklaşır. Mehmed Giray tahtını korumak için görünüşte samimi, gerçekte sahte davetlerle Osman Paşa'yı tuzağa düşürmeyi amaçlamaktadır. Her ne yaptıysa tedbiri elden bırakmayan Osman Paşa'ya karşı Mehmed Giray'ın tek çaresi savaşmak kalır.

Hangi hileye başvurduysa muradına ulaşamayan Mehmed Giray, Kefe'den kaçır. Mehmed Giray'ın takibine kardeşi Alp Giray görevlendirilir. Bir kaç gün süren takibin ardından ele geçirilen Mehmed Giray, kardeşi tarafından öldürülür.

Osman Paşa, Mehmed Giray'ın öldürülmesinin ardından İstanbul yolculuğuna devam etmek üzere Kefe'den ayrılır. Kaptan Ali Paşa'yla beraber kadırgalarla yola çıkan Osman Paşa, uzun deniz yolculuğunun ardından Beşiktaş'a ulaşır. (28 Haziran 1584)

Osman Paşa'nın İstanbul'a ulaştığını haber alan Sultan III. Murad, hemen Paşa'yı huzuruna davet eder. Huzura kabulde padişah tarafından büyük bir samimiyetle karşılanan Osman Paşa, sadrazamlığa terfi ettirilir. İran üzerine seferlerden vazgeçmek niyetinde olmayan Sultan III. Murad, Osman Paşa'ya derhal Tebriz'in fethini emreder.

Ordusuyla derhal Erzurum yakınlarındaki Cinis mevkinde konuşlanan Osman Paşa, vakit geçirmeksizin Tebriz'e sefer hazırlıklarına girişir. Osman Paşa, sefere hazırlanmakla meşgulken Âsafi'nin esaretten kurtulup geldiği haberi ulaşır. Âsafi vasil olduğunda Osman Paşa, onu gecikmeksizin huzuruna kabul eder. Âsafi, gözyaşları içinde Paşa'sına sarılır. Osman Paşa, uzun uzadıya esaretinin hikâyesini dinlediği Âsafi'ye türlü ihsanlarda bulunur.

Gönülden bağlı olduğu hamisi Osman Paşa'ya kavuşmakla huzura ve bir süreliğine de olsa rahata erdiğini düşünen Âsafi, firari yolculuğunun yorgunluğunu bile üzerinden atamadan Osman Paşa tarafından Tebriz Seferi'ne katılmakla görevlendirilir. Osman Paşa ve Âsafi Tebriz'e sefer hazırlıkları ile meşgulken Gazi Giray da bir yolunu bulup İran elinden firar etmiş ve Van Kalesi'ne ulaşmıştır. Haberi alan Osman Paşa, Gazi Giray'ın derhal getirilmesini emreder. Gazi Giray, şanına layık bir merasimle karşılanır. Osman Paşa, Gazi Giray'la da uzun uzun halleşip türlü ikramlarda, ihsanlarda bulunur.

Geçmişte nice muharebelerde kader birliği ettiği iki kara gün dostu Âsafi ve Gazi Giray'a kavuşmanın saadeti

içinde olan Osman Paşa, bir an evvel Tebriz'e hareket etmek için sefer hazırlıklarına hız verir. Van'da Cigalazade Sinan Paşa tarafından karşılanan Osman Paşa, Sinan Paşa ve Van askerini de yanına katıp Tebriz'e yönelir. Osmanlı ordusu Tebriz önlerinde bir hayli kayıp verse de ordu Tebriz'e girmeyi başarır.

Tebriz'i fethetmekle asıl muradına eren Osman Paşa için bundan sonra Tebriz'in muhafazası da büyük önem arz etmektedir. İlk tedbir olarak Tebriz'i surlarla tahkim eder. Çok geçmeden de Kırım tahtının yeni sahibinin Gazi Giray olduğunu, Âsafî'ye de Kefe beylerbeyliğini tevdi ettiğini beyan edip derhal bu hususta hükümete arzın kaleme alınmasını emreder.

Bu dönemde günden güne vücuduna işleyen rahatsızlığı artan ve artık bizzat ordunun başına geçebilecek takati neredeyse kalmayan Osman Paşa, Cigalazade Sinan Paşa'yı kendi yerine serasker tayin edip Âsafî ve Gazi Giray'ı da onun emrine memur eder.

Tebriz'in fethi üzerinden çok geçmemiştir ki Osman Paşa'nın rahatsızlığı İranlılar arasında duyulunca İran tahtının veliahtı Hamza Mirza Tebriz'i geri almak adına yeni umutlara kapılıp olanca askeriyle Tebriz üzerine yürür. Cigalazade Sinan Paşa'nın tedbirsizce giriştiği muharebe neticesinde Osmanlı askerinin çoğu kılıçtan geçirilip ölmekten kurtulamaz.

Bu üzücü hadise hasta yatağındaki Osman Paşa'nın ıstırabını şüphesiz bir kat daha arttırmıştır. Sinan Paşa'nın gösterdiği bu iktidarsızlığın Tebriz ahalisi üzerinde yarattığı tesirin Osmanlı askerine olumsuz biçimde yansımaları da fazla gecikmez. Osmanlı ordusundan kimi askerlerin bir hamamda Tebrizlilerce katledildikleri yolunda bir haberin asker arasına sızdırılmasıyla Osmanlı askerinin galeyana gelmesi bir olur. Osmanlı askeri, vakit geçirmesizin şehri yağmaya ve halkı kılıçtan geçirmeye başlar. Neticede beş altı bin Tebrizli, Osmanlı askeri tarafından öldürülür. Bu ikinci üzücü hadise, Sinan Paşa'nın suistimalinin hasta bedeninde yarattığı tahribatın hâlâ etkisinde olan Osman Paşa'ya ikinci bir darbe olup artık bir daha kalkamamacasına hasta yatağına bağlar.

Gerek Sinan Paşa'nın göstermiş olduğu tedbirsizlik gerekse Osmanlı askerinin Tebriz katliamında gösterdiği itaatsizlik neticesinde İranlılara güç yetirmekte yetersiz kalan Osmanlı askeri, günden güne geri çekilmek zorunda kalır. Artık ömrünün son demlerini yaşamakta olan Osman Paşa, ilerlemiş hastalığına rağmen askeriyle beraber çaresiz göç yoluna koyulur.

Yakalandığı amansız hastalıkta hiç bir düzelme emaresi gösteremeyen Osman Paşa, 29 Ekim 1585 günü göç yolu üzerindeki Şam Kazan mevki yakınlarında vefat eder. Osman Paşa'nın vefatı bir kargaşaya yol açmaması için askerden gizlenir.

Osmanlı ordusu hareketine devam edip Osman Paşa'nın naşı ile birlikte Van'a ulaşır. Vasiyeti gereği cenazesi Diyarbakır'a nakledilen Osman Paşa, burada defnedilir.

Şecâat-nâme'nin Türkiye kütüphanelerinde mevcut iki nüshası bulunmaktadır. İlki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.Y. 6043 numarada kayıtlıdır. Mensur bir dibaceyle başlayıp manzum metinle devam eden nüsha, harekeli nesih hatla ve minyatürlü olarak kaleme alınmış, toplam 289 varaktır. Şecâat-nâme'nin bir diğer nüshası da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1301 numarada yer almaktadır. Harekeli, nesih bir hatla, minyatürsüz olarak kaleme alınan nüsha, mensur dibace ve manzum metinden oluşmakta olup 318 varaktır⁹.

Harîmî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl adı İbrahim şiirlerindeki mahlası Harîmî olan şair, Kütahya'da doğmuştur. Babası, Divan sahibi bir şair olan ve Rahîmî mahlasıyla tanınan Mehmed Bey'dir¹⁰.

Babasının mahlasından ötürü adı, Rahîmî-zâde Harîmî olarak da anılan şairin doğum tarihi belli değildir. Sarayın himayesinde iyi bir yetişme dönemi geçirmiş olan Harîmî, sonrasında Divan-ı Hümayun'da görev almıştır.

Harîmî, Sultan III. Murad'ın emriyle 1575 tarihinde Dergâh-ı Âlî Çavuşu olarak Bağdat'a gönderilmiş¹¹, bu esnada kimi evliyaların kabirlerini ziyaret etme fırsatı bulmuş ve onlar için manzumeler yazmıştır¹².

Sultan III. Murad tarafından Şirvan ve Gürcistan serdarlığına tayin edilip sefer için 28 Nisan 1578 günü İstanbul'dan hareket eden Lala Mustafa Paşa, ordusuyla Kütahya civarında Saka mevkinde konakladığı esnada Harîmî'yi yanına çağırılmıştır. Lala Mustafa Paşa tarafından bu seferde vaki olacak hadiseleri tahrir etmesi teklif edildiğinde Harîmî, ilkin bu vazifeye layık olmadığını belirtmişse de Paşa'nın emri üzerine bu vazifeyi kabule mecbur kalmıştır. Böylelikle, Harîmî'nin hayatında bun-

⁹ Âsafî'nin hayatı ve Şecâat-nâme mesnevisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Eroğlu, Âsafî'nin Şecâat-nâme'si (İnceleme-Metin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2007.

¹⁰ Harîmî, babası ve doğum yeri hakkındaki bilgileri Zafer-nâme-i Sultân Murâd Hân adlı eserinde şu beyitlerle aktarmaktadır:

Bende-i rû-siyeh-i üftâde
Hâk-i dergâh-ı Rahîmî-zâde

Şehr-i Kütâhiye ol şöhre-i dehr
Mevlid ü menşe'üm olmışdı meger (2a)

¹¹ Ahdi, bu hususta Harîmî'nin şu beytini kaydetmektedir:

Terah def' olup irişdi ferah bu kalb-i nâ-şâde
Bihamdillâh yüz urdum evliyâ-yı şehr-i Bağdâd'a

Ahdi, Gülşen-i Şu'arâ (haz. Süleyman Solmaz), Denizli 2009, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10731,agmpdf.pdf?0> (E.T. 20.02.2014), s. 128.

¹² Gülşen-i Şu'arâda Harîmî'nin Bağdat'ı ziyaretinde nazmetmiş olduğu gazellerinden birinin matla'ı şu şekilde yer almaktadır:

Cennet-âşâ ravza-i kûyun ser-â-ser nûrdur
Dûd-ı kandilün anunçün kühl-i çeşm-i hûrdur

Ahdi, a.g.e., s. 128

dan sonra Şark coğrafyasında uzun yıllar sürecek ve zorlu mücadelelerle geçecek bir dönem başlamıştır¹³.

Harîmî'nin Lala Mustafa Paşa'yla Kütahya'da başlayan sefer harekâtı, 1578 yılının Temmuz ayında Erzurum yakınlarındaki Cinis mevkinde sefer hazırlıklarına geçilmesiyle son bulmuştur. Harîmî, sefer hazırlıklarının tamamlanmasının ardından Osmanlı ordusuyla birlikte Çıldır, Tiflis, Şirvan, Revan ve Kars yöresindeki türlü mücadeleler ve imar faaliyetlerinde yer almıştır.

Bizzat yer aldığı bu seferde şahit olduğu hadiseleri Zafer-nâme-i Sultân Murâd Han adlı eserinde kaleme alan ve eserini Sultan III. Murad'a sunan Harîmî, bu vesileyle padişahın ihsanlarına mazhar olmuştur¹⁴.

Sonrasında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın serdarlığında 12 Ağustos 1585 tarihinde Erzurum'dan hareketle başlayan Tebriz Seferi'ne iştirak eden Harîmî, seferin yazımıyla da vazifelendirilmiştir.

Harîmî, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1585 yılında ve-fatıyla sona eren Tebriz Seferi'nin ardından Gonca-i Bağ-ı Murad adlı manzum eserini kaleme almıştır. Gonca-i Bağ-ı Murad'ı Bâbü's-saâde Ağası Mehmed Ağa vasıtasıyla Sultan III. Murad'a sunan¹⁵ şair, padişah tarafından Gence Seferi'ni de yazmakla vazifelendirilmiştir¹⁶.

Tebriz Seferi'ni müteakip bu kez Ferhad Paşa'nın serdarlığında Gence Seferi'ne (1583-1586) katılan Harîmî, üç yıl devam eden sefer boyunca Şark hududundaki pek çok askeri ve diplomatik gelişmeye tanıklık etmiş, bu izlenimlerini de Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence adlı eserinde kaleme almıştır.

Sultan III. Murad'ın saltanatında 12 yıl süren Şark Seferleri'nin 1590 yılında varılan antlaşmayla nihayete ermesinden sonra da muharebe meydanlarındaki görevine devam etmiş olan Harîmî, seferlerdeki hizmetleri mukabilinde ve babasından intikal eden timar yahut zeametlerle belirli miktarda gelir tasarruf etmiştir¹⁷.

Ömrünün mühim kısmını hudut boylarının türlü mücadeleleri içerisinde geçiren Harîmî, 1594 yılında

Rumeli'deki hudut kalelerinden biri olan Hatvan Kalesi civarında Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı ordusunun uğradığı hezimetle yanındaki 36 çavuşla birlikte hayatını kaybetmiş, (Selânikî Mustafa Efendi, 1999: 369-370; Nev'î-zâde Atâî, 1989: 381) şehitlik mertebesine ulaşmıştır.

Harîmî, Sultan III. Murad döneminin en önemli askeri harekâtı olan Şark (Kafkasya) Seferleri üzerine kaleme aldığı eserleriyle tarih ve edebiyat sahasında tanınmıştır. Günümüze Zafer-nâme-i Sultân Murâd Hân, Feth-i Tebriz, Gonca-i Bağ-ı Murâd ve Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence olmak üzere dört eseri ulaşmış olan Harîmî'nin eserlerinin tümü tarihî konuludur.

Harîmî'nin Manzum Tarihi: Gonca-i Bağ-ı Murâd

Mesnevi nazım şekliyle, gazavatname türünde yazılmış olan Gonca-i Bağ-ı Murâd, 44 bölüm başlıklı

¹⁵ Harîmî, Gonca-i Bağ-ı Murad'ın Bâbü's-saâde Ağası Mehmed Ağa vasıtasıyla Sultan III. Murad'a sunulduğu hususunda şu bilgileri kaydetmektedir: "... bu hâk-sâr-ı kem-bizâ'a ve efgende-i 'adimû's-sermâye ya'nî İbrâhîm Rahîmî-zâde Harîmî-i bi-çâre vilâyet-i Âzerbâycân'un taht-ı bi-nazîri mahrûsa-i Tebrîz bi-'inâyeti'l-lâhî'l-melikî'l-'azîz kuvvet-i kâhire-i Hudâvendigârî birle feth ü teshîr müyesser olduğu avânda rûmâlide hizmet-i 'âlide hâzîr bulunmagın vâkı' olan cîdâl ü kutâl 'alâ vukû'l-'hâl bir risâle-i bedî'ü'l-beyân te'lîf olunup pâye-i serîr-i mâdelet-masîra isâl için ... hazret-i sâhib-i vefâ Aga-yı Bâb-ı saâdet izzetli Muhammed Aga ... hazretlerinin hâk-pâ-yı kuhl-âsâlarıyla dîde-i ümmîdüm rûşen olmak nasîb olup ... Ol zât-ı kerîmü's-şânun ahlâk-ı hasenesin benüm gibi 'âciz ve kâsir medh ü tahrîr itmeden müstâgîn olmagın tarik-ı murâda sâlik olup elümde olan risâleyi cenâb-ı pâdişâh-ı gerdün-âsâya isâl eylemeleri için hezâr tazarru' u niyâz birle çâre-sâz olmaların 'arz itdigümde hüsn-i iltifâtlarıyla hazîz-i hâkden evc-i eflâke ref' buyurup kitâb-ı pür-nükâtî elümde alup ... Husûsâ bu te'lîf-i pür-tasnîfünüz ki Gonca-i Bağ-ı Murâd diyü târîf etmişsiz. Hakkâ manzûr-ı enzâr-ı ül'l-eb-sâr olmagâ lâyük olmuş ... ol nahl-i bâg-ı ümmîd-i enâm hezâr gunc u delâl birle arz-ı kıyâm idüp mânen-d-i tâvûs-ı huld-i berîn cânib-i sultân-ı rûy-ı zemîn hazretlerinin hâk-pâyılarında Gonçe-i Bağ-ı Murâd'ım şükûfte itmek için teveccüh-i şerîfleri olup iki sâât-i nücûmî mikdârı zamân mürûrundan sonra matla'-ı âfâtâb-ı saltanat olan ... necm-i tâlî-i nühûset-karînim eşî'a-i himem-i pâdişâh-ı hürşîd-rikâb-ile burc-ı iltifâta irişdürüp ..." (Gencine-i Feth-i Gence, s. 12-15). Gonca-i Bağ-ı Murad'ın Sultan III. Murad'a sunulduğu Gencine-i Feth-i Gence'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1296 numarada kayıtlı nüshasının 8b yaprağında aynı zamanda bir minyatürle de tasvir olunmuştur.

¹⁶ Harîmî, Gence Seferi'nin tahririnin de Sultan III. Murad tarafından kendisine tevdi edildiğini: "... mukaddemâ olan nasihat-ı şerîfleriyle te'kidten tekrâr-ı şerîf buyuracak def'e mecâl ve half-i vâde emr-i muhâl olmagın ... bu risâle-i sahîhü'l-beyân sekiz bâb ve bir hâtîme üzre tertib ve 'ayân olup Gencine-i Feth-i Gence diyü tesmiye kılındı" ifadeleriyle belirtmektedir. (Gencine-i Feth-i Gence, s. 15).

Harîmî, Gonca-i Bağ-ı Murad'ı ilk olarak Bâbü's-saâde Ağası Mehmed Ağa'ya sunduğunda Mehmed Ağadan Acem fütuhâtını tümüyle tahrir etmesi gerektiği yönünde tavsiyeler ve nasihatlar almıştır. Bu durumu: "Eger bizden nasihat-ı hayr iltimâs idüp mazhar-ı ihsân-ı husrev-i cihân olmagâ tahsîl-i li-yâkat murâdunuz ise itmâm-ı fütuhât-ı 'Acem eylemeğe müteahhid olursunuz. İnşâ'allâhu teâlâ bu der-i mâdelet-penâh-ı sultân-ı 'adâlet-güster hazretlerinden muhassal-ı merâm 'avdet idesiz." (Gencine-i Feth-i Gence, s. 14) sözleriyle nakleden Harîmî, Mehmed Ağa'ya "İnşâ'allâhu teâlâ eger ecelden amân müyesser olursa az zamân içinde bezl-i maktûr eyleyüp bâde'l-veym bi-'inâyeti'l-lâhî teâlâ her ne vâkı' olursa 'azîm dâstân tahririne sa'y olına ..." ifadesiyle sonraki seferlerin tahririnin de sözünü vermiş ve bir anlamda Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence adlı eserini müjdelemiştir. (Gencine-i Feth-i Gence, s. 15).

¹⁷ Harîmî'nin timar veya zeamet tevcihlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları II (156 belge ile birlikte)", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl: 2005, Cilt: XXVI, Sayı: 30, s. 91-92.

¹² Gülşen-i Şu'arâda Harîmî'nin Bağdat'ı ziyaretinde nazmetmiş olduğu gazellerinden birinin matla'ı şu şekilde yer almaktadır:

Cennet-âsâ ravza-i kûyun ser-â-ser nûrdur
Dûd-ı kandilün anuncün kühl-i çeşm-i hûrdur

Ahdi, a.g.e., s. 128

¹³ Harîmî, Zafer-nâme'de Şirvan ve Gürcistan Seferi'ne çıkmadan önce Lala Mustafa Paşa'yla Kütahya'daki görüşmelerinden söz ederken "... bu âna gelince me'mûr olduğum hidemât-ı pâdişâhîde bezl-i maktûr ve sa'y-i mevfûr meşkûrum ile eyyâm-ı saâdet-i pâdişâhîde niçe feth ü futûh müyesser olup aslâ bir nesnede ârzû vü ümmîdüm kalmamış idi." diyerek bundan evvel de kimi fetihlerde yer aldığı bilgisini vermektedir. (Zafer-nâme: 7a).

¹⁴ Harîmî, Gencine-i Feth-i Gence adlı eserinde bu hususu Bâbü's-saâde Ağası Mehmed Ağa'yla görüşmeleri bahsinde onun ağzından: "Lâkin merhum u mağfur Mustafâ Pâşâ ibtidâ sefer-i şarka teveccüh buyurduklarından vâkı' olan cihâd-ı pür-ictihâdların tahrîr eyleyüp Zafer-nâme-i Sultân Murâd Han diyü tesmiye birle rikâb-ı kâm-yâba ihdâ ve mazhar-ı ihsân-ı lâ-yuhsâ olmuş idünüz." sözleriyle belirtmektedir. Bkz. Rahîmî-zâde İbrâhîm Çavuş Harîmî, Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence (haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt), İstanbul 2010, Çamlıca Yay., s. 14.

altında tertip edilmiş ve 1214 beyitten oluşmaktadır. Aruz vezninin fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmış olan eser, Sultan III. Murad'ın şehzadelerinden birinin sünnet düğününe hediye olarak yazılmıştır. Mesnevi tarzı eserlerin tertibinde yaygın bir özellik olarak karşımıza çıkan eserin yazılış tarihine ilişkin bilgi veren beyitlere Gonca-i Bağ-ı Murâd'da rastlanmamaktadır. Harîmî'den bahseden kaynakların da bu hususta verdiği bir malumat yoktur. Ancak, hayatı ve diğer eserlerinden hareketle yaklaşık bir tarih çıkarımında bulunabilmek mümkündür.

Harîmî, Gonca-i Bağ-ı Murâd'ı 1585 yılı sonlarında Osman Paşa'nın vefatını müteakip ordunun Van'a intikalini anlatarak bitirmektedir. Buna göre Gonca-i Bağ-ı Murâd bu tarihten sonra kaleme alınmıştır. Ayrıca şairin Gencine-i Feth-i Gence'nin sebep-i telif bölümünde Gonca-i Bağ-ı Murâd'ı padişaha sunmuş olduğundan bahsetmesi ve son eseri olan Gencine-i Feth-i Gence'yi de 1590 yılında yazmış olmasından hareketle (Harîmî, 2010: 78) Gonca-i Bağ-ı Murâd, 1585 yılından sonra ve 1590 yılından birkaç yıl önceki bir tarihte kaleme alınmış olmalıdır.

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1584 yılının sonlarında Tebriz'in fethi hususunda bizzat Sultan III. Murad tarafından görevlendirilmesiyle Osman Paşa'nın 1585 yılı sonlarındaki vefatı arasında vuku bulan hadiseleri ihtiva eden Gonca-i Bağ-ı Murâd'ın asıl konusunu şöyle özetlemek mümkündür:

Osmanlı tarihinin en muzaffer kumandanlarından biri olan ve adı Kafkasya fatihi olarak tarihe geçen Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Çıldır ve Koyungeçidi Zaferleri ile Şemahi ve Meşale Savaşları'nda kazandığı üstün başarılar Sultan III. Murad tarafından karşılıksız bırakılmamış; 28 Temmuz 1584'te padişahın huzuruna kabul edilen Özdemiroğlu Osman Paşa, Vezir-i Azamlığa terfi ettirilmiştir. Ne var ki Osman Paşa'nın padişahın huzurundan ayrılmasıyla Kırım'dan fena haberlerin İstanbul'a ulaşması bir olmuştur.

Sultan III. Murad, Kırım Han'ı Mehmed Giray'ın tahttan indirilip katledilmesinin ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'yı derhal Kırım fitnesinin teskini ile görevlendirir. Özdemiroğlu Osman Paşa, acilen sefer hazırlıklarına başlar. 13 Ekim 1584 günü askerinin ve sefer levazımının büyük kısmını Üsküdar'a intikal ettirir.

Üsküdar'da askeriyle buluşan Osman Paşa, ilk olarak savaş mühimmatının ve levazımının deniz yoluyla Kefe'ye nakli için Ali Paşa kumandasındaki donanmayı yola çıkarır. Kendisi de Ömer Paşa, Mustafa Paşa ve askeriyle birlikte 1 Kasım günü Üsküdar'dan ayrılır. Osman Paşa, Ferhat Paşa kumandasındaki bir gücü de deniz yoluyla Sinop'tan Kefe'ye gönderir. Ferhat Paşa ve askeri, evvelce Kefe'de Şirvan'ın muhafazası için kalan kuvvetle birleşip Kırım isyanını bastırır. Kırım'daki bu isyan hareketi daha

büyük bir vakıya dönüşmeden hal yoluna konulunca derhal payitahta haber ulaştırılır.

Kırım'a harekete lüzum kalmaması üzerine biraz olsun rahata eren Osman Paşa ve askeri bahara kadar Kastamonu'da konaklamayı sürdürür. Kırım meselesinin halledildiği haberini alan Sultan III. Murad, vakit geçirmeksizin Osman Paşa'yı İran Seferi'ne memur eder.

Bu yeni görevi dolayısıyla padişah tarafından taltif olunmaktan gayet mesut olan Osman Paşa, derhal bu mühim seferin hazırlıklarına girişir. Kastamonu'daki sefer hazırlıklarını on dokuz gün içinde tamamlayan Osman Paşa, 9 Nisan günü istikameti Erzurum olmak üzere Kastamonu'dan ayrılır.

Askeriyle Erzurum istikametinde yol alan Osman Paşa, Amasya'ya ulaşır yirmi iki gün burada konakladıktan sonra Tokat'a varır. Yirmi gün de Tokat'ta konaklayan Osman Paşa, ardından tekrar yola koyulup beş gün süren yolculuk neticesinde 3 Haziran 1585 Pazartesi günü Sivas'a ulaşır.

Askerin tedariki ve sefere iştirak edecek beylerbeylerin orduya katılmaları için bir süre de Sivas'ta kalan Osman Paşa, gücünü artırarak Sivas'tan ayrılır ve askeriyle 2 Ağustos 1585 tarihinde Erzurum Kalesi yakınlarında konaklar. Erzurum konağında sefer hazırlıklarına hız veren Osman Paşa, bir yandan da orduya dâhil olacak diğer beyler ve kuvvetlerini bekler. Osman Paşa, Erzurum'a ayak basalı iki gün olmuştur ki evvelce Şirvan'ın muhafazasında Peyker Han'la giriştiği mücadelede bozguna uğrayıp İran eline esir düşmüş olan kader dostu, can yoldaşı Gazi Giray'ın iki yıl süren esaretten kurtulup Erzurum'a gelmekte olduğu haberini alır. Bu haberden gayet mesut olan Osman Paşa, Gazi Giray Erzurum'a vardığında onu gözyaşları içinde karşılar. Osman Paşa, uzun uzun serencamını dinleyip türlü ihsanlarda ve ikramlarda bulunduğu Gazi Giray'a Tebriz'in fethinin ardından Kırım hanlığını vereceğini de vadeder.

Sekiz gün ikamet ettiği Erzurum'dan 12 Ağustos 1585 Pazartesi günü kalkan Osman Paşa ve askeri, Hamr denilen mevkiye ulaştığında Ramazan ayının başlaması dolayısıyla üç gün de burada konaklar. Bu esnada kapıkulu askerleri terakki¹⁸ talebiyle ayaklanırlar. Osman Paşa, ayaklanmanın daha büyük boyutlara ulaşmasını engellemek için sipahilere ve piyadelere terakki verilmesini emrederek seferin kesintiye uğramasının önüne geçer.

Bu kez Hamr'dan kalkan ordu, Ramazan ayının on ikinci gününe gelindiğinde Çaldıran'a ulaşır. Ordu, Çaldıran'da konakladığı esnada Van Beylerbeyi Cigala-

¹⁸ Terakki: Nizamen verilenden fazla olarak yapılan zam yerinde kullanılan bir tabirdir. Bkz. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, C. III, s. 458.

zade Yusuf Sinan Paşa maiyetindeki kırk elli bini bulan askeriyle 9 Eylül 1585 günü Osman Paşa'ya katılır.

Sinan Paşa'nın büyük bir takviye kuvvet olarak orduya dâhil olması askerin manevi gücünü yüceltmeye yetmiştir. Bu moralle Tebriz istikametinde yoluna devam eden Osman Paşa ve askeri Hoy ve Merend şehirlerini geçip Süfyan(Sûfiyân)'a varır. Osmanlı ordusu Alivar menziline yaklaştığında, İran ordusunun savaşa hazır beklediği haberi ulaşır. Bu haber üzerine Osman Paşa, askerini derhal savaş tertibine geçirir ve birkaç bölük askerini karakolluk yapmak üzere çevreye gönderir. İlk ciddi mücadele Rumeli askerinden bir bölüğün İran askerine tesadüf etmesiyle baş gösterir. Van ve Diyarbakır askeri imdada yetişmiş olsa da çok sayıda Osmanlı askeri şehit düşer. Çetin bir mücadele sonunda mühim sayıda İran askeri esir alınır. Osman Paşa, bu ilk mühim mücadele neticesinde yararlılık gösteren beylere ve askerlerine çeşitli ihsan ve ikramlarda bulunarak ödüllendirir.

Bu hâl üzere Süfyan'dan kalkan Osmanlı ordusu, aynı savaş tertibiyle Tebriz'e bir iki mil mesafede bulunan Acısu'ya varır. Askerine Acısu'da konaklama emri veren Osman Paşa, aynı zamanda Tebriz ahalisine haber gönderip şehrin kan dökülmeden teslim edilmesini ister. Sulh için haberci gelir ümidiyle bir süre bekleyen Osman Paşa, netice alamayınca askerini Tebriz üzerine sevk eder. Osmanlı askeri İranlıların şehri tahkim için kurduğu bentleri yıkarak şehre girer. Akşama değin ilerleyişini sürdüren Osmanlı askeri, gün akşama döndüğünde Tebriz'in yarısını ele geçirir. Gece vakti son bir gayretle hücumla geçen İran askeri, bundan da bir netice alamayınca firar etmeye mecbur kalır. Bu durum üzerine savunmasız kalan Tebriz ahalisinin ileri gelenlerinden birkaç kişi af ve merhamet dileklerini beyan eden bir mektup yazıp Osman Paşa'ya ulaştırırlar. Osman Paşa, Tebriz halkının af taleplerini kabul eder. Ne var ki günün ağarmasıyla Osmanlı askerinin şehri yağmaya girişmesi bir olur. Yağmanın boyutları haddi aşıp askerin Tebriz halkını esir almaya başlaması üzerine Osman Paşa, atına binip derhal şehir meydanına varır. Her ne tedbire başvurduysa askerin yağmasının önüne geçemeyen Osman Paşa, çareyi had bilmez askerlerden bazılarının başını vurdurmakta bulur. Bu da çare olmayınca Osman Paşa, halkın esir alınmaması koşuluyla ister istemez askerin yağmasına rıza göstermek durumunda kalır.

Osmanlı askerinin bu amansız tavrı sebebiyle Tebriz'in fethinden umduğu saadeti yaşayamayan Osman Paşa, Tebriz'in doğusundaki Serendab mevkiğine göçülmesine karar verir. Osmanlı ordusu Ramazan ayının son günü (25 Eylül 1585) Serendab'a vardığında İran ordusunun gelmekte olduğu haberi ulaşır. Osman Paşa, askerini Serendab'a konuşlandırmadan Tebriz'e geri sokmaya mecbur kalır. Kendisi de şehre girip şehri köşe bucak dolaşır.

Sabahı beklemeden arefe gününün akşamında askeriyle bayramlaşan Osman Paşa, asker erkânına makamlarına göre türlü ihsan ve ikramlarda bulunur. Ramazan Bayramı'nın ikinci günü (27 Eylül 1585) Cuma namazını Sultan Hasan Cami'nde kılan Osman Paşa, aynı zamanda Sultan III. Murad adına hutbe okutur.

Osman Paşa, uzun zamandır Tebriz'in muhafazası için bir kale inşa edilmesi gerektiği düşüncesindedir. Uzun bir yer bulmak için Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü şehrin dört bir yanını dolaşır ve Şah Sarayı'nın bulunduğu mekâna kale inşası için emir verir. Derhal kale inşasına girişen hemen tüm asker, canla başla çalışır. Osman Paşa, bu esnada Tebriz'in muhafazasına da ayrı bir ihtimam göstermektedir. Van Beylerbeyi Sinan Paşa, gönüllü olarak askeriyle bu göreve talip olunca Osman Paşa, Sinan Paşa'yı Tebriz'in muhafazası ile vazifelendirir.

Tebriz Kalesi'nin inşası devam ederken civarda İranlı bir casus ele geçirilir. Casusu bizzat sorguya çeken Osman Paşa, İran Şahı'nın yakın zamanda büyük bir kuvvetle taarruz edeceği bilgisini alır. Bunun üzerine Sinan Paşa'yı ordunun serdarlığına tayin eden Osman Paşa, derhal savaş tertibi alınmasını emreder.

Sinan Paşa, İran ordusunun olası taarruzunun önünü kesmek için çoğunluğunu Van ve Diyarbakır askerinin oluşturduğu kuvvetle derhal harekete geçer. Ne var ki hiddeti ve gururu yüzünden yanlış harekât tertibinde ısrar eden Sinan Paşa, tüm ikazlara da kulak tıkar, neticede Osmanlı askeri hezimete uğramaktan kurtulamaz.

İran ordusu karşısında uğranılan bu hezimetten cesaret bulan ve bu fırsatı fevt etmek istemeyen Tebriz halkı, vakit geçirmeksizin şehrin muhafazasında kalan Osmanlı askerlerini katletmeye başlar. Bunu duyan Osmanlı askeri arasında ise çok geçmeden katliamın emrolunduğu şayiası yayılır. Bir anda galeyana gelip Tebriz'in sokaklarına dalan Osmanlı askeri, daha evvelki gibi önüne gelen halkı esir alıp mallarını yağmalamaya başlar. Osmanlı askerinin bu şuursuzca hareketinin daha dehşet verici boyutlara ulaşmadan önünü almak isteyen Osman Paşa, derhal katliamın durdurulması emrini verir. Bizzat Osman Paşa'nın emrine rağmen yağmaya ve katliama devam eden askerden bazılarının boyunları vurulur. Nihayetinde katliam teskin edilebilir ancak Sinan Paşa'nın tedbirsizlikleri neticesinde üst üste yaşanan bu iki üzücü hadisenin Osman Paşa üzerindeki etkisi büyük olur ve hasta yatağına düşer.

Tebriz'in fethinden sonra yaşanan bu menfi hadiselerin üzerine bir de Osman Paşa'nın hastalığının eklenmesi, Osmanlı askerinin moralini bozmaya ziyadesiyle yetmiştir. Nitekim artık Tebriz'den göçme vaktinin geldiği fikrinde olan Rumeli ve kapıkulu askerleri Osman

Paşa'nın otağına dayanmaktan da geri durmazlar.

Tebriz'deki bu son faciadan kaçıp İran Şahı'na sığınan Tebrizlilerin Osman Paşa'nın hastalığından haber vermeleri ve Osmanlı askeri karşısında kazanılan son galibiyetten ötürü cesaretlenen İranlılar, çok geçmeden daha büyük bir taarruz hazırlığına girişirler. İran tahtının veliahtı Şah Oğlu Hamza Mirza, büyük bir kuvvetle ve üç koldan Osmanlı ordusuna saldırmayı planlarsa da Osman Paşa bu taarruz planından haberdar olur. Günden güne ilerleyen hastalığı sebebiyle ata binmeye dahi dermanı kalmayan Osman Paşa, ordunun başına tekrar Sinan Paşa'yı geçirip İran ordusunun üzerine gönderir. Nihayetinde 25 Ekim Cuma günü iki ordu karşılaşır. Gece yarısına değin kıran kırana geçen mücadele neticesinde mühim derecede kayıp veren Osmanlı ordusu, yine geri çekilmek zorunda kalır.

Bu son hadise üzerine artık hezimete uğramaktan usanan ve savaşmaya ayak direyen askerinin taleplerine duyarsız kalamayan Osman Paşa, ordusundaki tüm beylerbeyleri ve emirleri otağında toplar. Tebriz'in muhafazasında kalması teklif edilen beylerbeylerden hiçbiri bu meşakkatli görevi kabule yanaşmazlar. Ne var ki Trablus-Şam Beylerbeyi Cafer Paşa son anda gönüllü olarak göreve talip olur. Asker ve teçhizat hususunda tüm ihtiyaçlarını karşıladığı Cafer Paşa'yı Tebriz'in muhafazasında kalmak koşuluyla Diyarbakır beylerbeyliğine atayan Osman Paşa, Sinan Paşa'yı da serdar kaymakamlığına tayin edip ilerlemiş hastalığına rağmen çaresiz göç yoluna koyulur.

Osmanlı ordusu; 28 Ekim Pazartesi günü Şâh Gâzân (Şam Kazan) yönüne hareket etmek üzere Tebriz'den yola çıkar. At üstünde durmaya dahi takati kalmamış olan Osman Paşa, tahtirevana bindirilip yeniçeri ve kapıkulu askerlerinin refakatinde yola devam eder. Osmanlı ordusunun Şâh Gâzân'a varıp konaklama hazırlığında olduğu sırada İran ordusunun hücumu yine gecikmez. Sinan Paşa'nın komutasındaki artçı birliklerle saldırıya karşılık veren Osmanlı ordusu, İran ordusunun hücumunu püskürtmeyi bu kez başarır.

Ertesi günün sabahında aynı düzenle tekrar harekete geçen Osmanlı ordusu, bu kez Acısu istikametinde yola devam eder. Akşam vakti istirahat için harekete ara verilir ve ordu, Acısu'da konaklar. Maruz kaldığı amansız hastalıkta nice zamandır hiç bir düzelme emaresi gösteremeyen Osman Paşa, 29 Ekim 1585 gününün gecesinde vefat eder.

Osman Paşa'nın ölüm haberini gizli tutan ve naaşını saklayan kethüdası, durumdan ilk olarak Sinan Paşa'yı haberdar eder. Sinan Paşa, henüz İranlıların tehdidi tamıyla ortadan kalkmamışken Osman Paşa'nın vefatını bir kargaşaya yol açmaması için askerden gizler. Vefat gecesinin sabahında yeniden harekât tertibi alan Osmanlı ordusu, Acısu'dan ayrılır.

Nice zamandır Osman Paşa'nın vefatından istifade fırsatını kollayan Şah Oğlu Hamza Mirza her nasılsa durumdan haberdar olur olmaz yine Osmanlı askeri üzerine taarruza heveslenir. Vakit geçirmeden göç yolunda seyretmekte olan Osmanlı ordusu üzerine akın eder. Harekât tedbirini bu kez elden bırakmayan Osmanlı askerinin çetin mücadelesi karşısında uğrayacağı hezimetin farkına varan Şah Oğlu Hamza Mirza, çareyi geri çekilmekte bulur.

İranlıların bu son saldırısını fazla kayıp vermeden savuşturan Osmanlı askeri, vakit geçirmeden Osman Paşa'nın cenaze namazını kılar. Ardından hareketine devam eden ordu, Osman Paşa'nın naaşı ile birlikte nihayet Van'a ulaşır. Burada askere icazet verilmesiyle sefer nihayete erer.

Gonca-i Bağ-ı Murâd'ın bilinen yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372'de kayıtlıdır. Eser, toplam 160 varak tutarındaki nüshanın 53a-97b (46 varak) varakları arasında yer almaktadır. Nüsha, Harîmî'nin diğer eserleri Zafernâme-i Sultân Murâd Hân ve Gencine-i Feth-i Gence ile birlikte Şeydişehirli Ahmed b. Hasan Karamânî tarafından 1001/1592 tarihinde kaleme alınmıştır¹⁹.

Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-ı Murâd, yukarıda özetle aktarmaya çalıştığımız muhtevalarından da anlaşılacağı üzere bilhassa Tebriz'in fethi öncesi ve sonrası yaşanan hadiseleri aktarma noktasında birbirini tamamlayan ve teyit eden eserlerdir. Sultan III. Murad dönemi Osmanlı Şark Seferleri'nin nazmedildiği, edebi kıymeti haiz eserler olan Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-ı Murâd aynı zamanda Osmanlı-İran siyasi ve askerî münasebetleriyle dönemin Şark coğrafyasının stratejik ve jeopolitik durumu hakkında mühim bilgiler veren tarihî birer vesika durumundadır. Bu bakımdan Harîmî ve Âsafî, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan siyasi ve askerî hadiseleri ferdi kabiliyetleriyle birleştirip kültürümüze önemli iki manzum tarih kazandırmış şahsiyetlerdir.

Sonuç

Âsafî ve Harîmî Sultan III. Murad dönemi Osmanlı Şark Seferleri'ni ve ağırlıklı olarak Kafkas coğrafyasında cereyan eden Osmanlı-İran savaşlarını tarihimizin yapraklarına tüm gerçekliğiyle kaydeden şahsiyetlerdir.

Lala Mustafa Paşa'nın himayesinde Divan-ı Hümayun katipliğiyle başlayan ve aynı zamanda 16. yüzyıl Osmanlı Şark coğrafyasının mücadelelerle dolu yaşamında kader birliği etmiş, çağdaş iki şahsiyet olan Âsafî ve Harîmî, manzum tarihlerini duyup işittikleri ile değil bizzat tanık

¹⁹ Harîmî'nin hayatı, eserleri ve Gonca-i Bağ-ı Murâd mesnevisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Eroğlu, "Kütahyalı Harîmî ve Gonca-i Bağ-ı Murâd Mesnevisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2014, Cilt: 7, Sayı: 32, s. 77-94.

oldukları olayları kaleme alarak oluşturmuşlardır. Yani Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-i Murâd'da konu edilenler olayı yaşayanla anlatan aynı kişilerin kaleminden çıkmış olma özelliğine sahiptir. Bu yönüyle her iki eser de Sultan III. Murad devri Şark Seferleri hakkında bilgi veren birincil kaynaklar durumundadır.

Ancak şu da var ki, Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-i Murâd'ın Tevârih-i Âl-i Osmân ve vakanüvis tarihleriyle bir tutulup kimi zaman tarihin karanlık sayfalarına ışık tutacak önemli bilgilere yer vermiş olsalar bile klasik birer tarih belgesi hükmünde değerlendirilmedikleri görülmektedir. İçerik olarak tarihe, biçim ve üslup yönüyle edebiyata ait görülen bu eserler yakın zamanlara kadar gerek tarihçiler gerekse de edebiyatçılar tarafından öncelikli kaynak olarak değerlendirilmeyip geri planda bırakılmışlardır. Nitekim Şecâat-nâme'nin iki ve Gonca-i Bağ-i Murâd'ın tek nüshasının günümüze ulaşmış olması bunun bir göstergesidir.

Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-i Murâd'ın tarihçiler nazarındaki ilmi değeri ancak yakın dönem tarih araştırmalarında kendini göstermektedir. Son Osmanlı vakanüvisi Abdurrahman Şeref Bey'in 19. yüzyılın sonlarında Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda Özdemiroğlu Osman Paşa'ya dair kaleme aldığı seri makalelerde Şecâat-nâme'den ziyadesiyle istifade etmiştir. Ayrıca; İsmail Hami Danişmend'in Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1960), Bekir Kütükoğlu'nun Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1993), M. Fahrettin Kırzioğlu'nun Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi (1993) gibi ilmi eserlerinde Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-i Murâd'ı öncelikli kaynak olarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Âsafî ve Harîmî orijinal birer tarih kaynağı olarak vücuda getirdikleri Şecâat-nâme ve Gonca-i Bağ-i Murâd'da savaşlarla ilgili geniş tarihi bilgiler yanında coğrafyadan folklor, stratejiden siyasete ve sosyolojiye kadar farklı disiplinlere ait pek çok bilgiyi aktarmakla ilmi ve kültürel hayatımıza oldukça önemli katkıda bulunmuşlar, ayrıca tarihi edebî zevkle okumamıza da vesile olmuşlardır. Ruhları şâd olsun.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Şeref, (H.1329). "Özdemiroğlu Osman Paşa", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, C. IV, İstanbul.
- Afyoncu, E. (2005) "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları II (156 belge ile birlikte)", Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı: 30, s. 85-348.
- Ahdi, (2009). Gülşen-i Şu'arâ (haz. Süleyman Solmaz), Denizli: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklen-ti/10731,agmpdf.pdf?0>, E.T. 20.02.2014.
- Akkuş, M. (2006). Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar, Erzurum: Fenomen Yayınları.

Âsafî, Şecâat-nâme, İstanbul Üniversitesi Ktp. TY. 6043.

Babinger, F. (2000) Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, (çev. Coşkun Üçok), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çerçi, F. (2000). Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, C. II, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları

Danişmend, İ. H. (1971). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Eravcı, M. "Dal Mehmed Çelebi Âsafî" <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/en/historians/104>, E.T. 10.02.2020.

Eroğlu, S. (2007). Âsafî'nin Şecâat-nâme'si (İnceleme-Metin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Eroğlu, S. (2014). "Kütahyalı Harîmî ve Gonca-i Bağ-i Murâd Mesnevisi", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 32, s. 77-94.

Fleischer, C. H. (2001). Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gelibolulu Âlî, Kühü'l-Ahbâr, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3409.

Harîmî, Gonca-i Bağ-i Murâd, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372 (53a-97b)

Harîmî, Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372 (98b-160b)

Harîmî, Zafer-nâme-i Sultân Murâd Hân, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 2372 (1b-52b)

Kırzioğlu, M. F. (1993). Osmanlıların Kafkas Ellerini Fethi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kütükoğlu, B. (1993). Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Levend, A. S. (2000). Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavatnamesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Mehmed Süreyya, (1996). Sicill-i Osmanî, (haz. Nuri Akbayar), C. VI, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuman, M. N. (2001). Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Nev'î-zâde Atâ'î, (1989). Hadâ'îku'l-hakâyık fî-Tekmiletî-ş-şakâ'ık (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Harîmî, Rahîmî-zâde İbrâhim Çavuş, (2010). Kitâb-ı Gencîne-i Feth-i Gence (haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt), İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Selânikî Mustafa Efendi, (1999). Selânikî Tarihi, (haz. Mehmet İpşirli), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Zeyrek, Y. (2001). Tarih-i Osman Paşa, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

AŞK ROMANININ DİLİ The Language of The Novel *Love*

Levent Ali ÇANAKLI¹

Submit Date: 2020-02-19 17:35:29

Accepteddate: 2020-02-20 11:24:50

To Reference: Çanaklı, Levent Ali (2020), The Language of The Novel Love. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:65-76

Özet

Son dönem Türk edebiyatının en popüler yazarlarından Elif Şafak, 1998 tarihli ilk romanı *Pinhan*'dan itibaren gerek Türkiye'de gerek yurt dışında çok ilgi görmüş, çok okuyucuya ulaşmış bir romancıdır. Eserlerini İngilizce ve Türkçe yazan Elif Şafak'ın önce İngilizcede *Forty Rules of Love* adıyla yazdığı romanı, 2009 yılında *Aşk* adıyla ve yazarın da çeviriye katılımıyla Türkçeye çevrilmiştir. Yazarın dil ve üslup kullanımı bakımından *Aşk*'ın bir çeviri olmanın ötesinde Türkçede yeniden yazılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Büyük Türk mutasavvıfı Mevlana Celaleddin Rumi ile Şems-i Tebrizi arasındaki dostluk üzerinde şekillenen eserde anlatılan iki hikâye vardır. Romanın dış hikâyesi, Amerikalı bir kadın olan Ella Rubinstein ile Aziz Zahara adlı sufi arasında gelişir. Ella'nın hayatına ansızın giren Aziz Zahara'nın yazdığı *Aşk Şeriatı* adlı roman ise Mevlana ile Şems-i Tebrizi'yi ele almaktadır. Bu yönüyle *Aşk*, aynı zamanda bir tarihsel roman olarak da nitelendirilebilir. Türk toplumunun büyük bir sevgi ve saygı ile andığı Mevlana'nın romandaki varlığı, romanın gördüğü ilginin başlıca sebebidir. Türkçede yayımlandığı zamandan itibaren romanı konu edinen yüksek lisans tezleri, araştırma makaleleri yazılmıştır. Öte yandan, *Aşk*, gördüğü büyük ilginin yanında tartışmalara da yol açmıştır. Özellikle tasavvuf ve romandaki vaka zamanı etrafında, yazarın yanlış olduğu düşünülen yorum ve değerlendirmeleri eleştirilmiştir. Ancak yazarın özellikle iç hikâyede kullandığı dil dikkat çekecek ölçüde hatalar içermesine rağmen başlı başına bir çalışmanın konusu olmamıştır. Roman bu gözle incelendiğinde yazarın pek çok yerde hataya düştüğü görülmektedir.

Bunlardan ilki, tarihsel dil kullanımı noktasında okurun karşısına çıkmaktadır. Tarihsel roman yazarının eserlerinde kullanacağı dil hakkında farklı görüşler vardır. Bunlardan birine göre yazar, güncel ya da vaka zamanına ait dilden hangisini seçeceği konusunda özgürdür ancak ikisini birden eserde kullanması dil ve üslupta bir is-

tikrarsızlığa yol açacağından, yazar ya birini ya diğerini seçmelidir. Bir diğer görüş, tarihsel romanda arkaizm olamayacağını, romanda anlatılan tarihsel unsurların bizler için anlaşılır hâle gelmesi için bugünün dilinin kullanılması gerektiğini söyler. *Aşk* romanında yazarın dil tutumu genel itibarıyla günceldir fakat yer yer arkaik kelimeler, yer yer 13. yüzyıla ait olmayan birtakım kullanımlar yüzünden dilde bir kararsızlık görülmektedir. Tarihsel romanlardaki dil sorunu sadece bir eski-yeni sorunu değildir. Metinde geçen bazı isimlerin, aktarılan bazı sözlerin anlatılan döneme ait olması da önemlidir. Dolayısıyla tarihsel romanın dili kurulurken yazarın ciddi bir araştırma sürecinden geçmesi gereklidir. Aksi takdirde anakronizme düşmek kaçınılmaz olacaktır. Nitekim *Aşk*'ta bu türden çok fazla yanlış vardır.

İkinci olarak, *Aşk*'ta, özensizlikten ve hızlı yazmaktan kaynaklandığını düşündüğümüz kararsızlıktan dolayı birçok kelime yanlışlıkla karşılaşılmaktadır. Çeşitlilik arz eden bu kelime yanlışları; yazım yanlışları, kelimenin yanlış anlamda kullanılması, mantık hataları, yanlış kelime seçimleri, kelimenin doğru şeklinin bilinmeyişi, sıralama hataları, kültür dilini bilmemekten kaynaklanan yanlışlar şeklinde sıralanabilir.

Aşk romanında tutarsızlık olarak niteleyebileceğimiz bazı dil kullanımları da göze batmaktadır. Roman kişilerinin karakter özelliklerine göre davranmaması ya da konuşturulmaması, üçüncü kişi anlatıcı olarak yazarın kelime tercihlerinin, üslubunun roman kahramanlarında da görülmesi ve metnin içinde birbiriyle çelişen ifadelerin yer alması bu tutarsızlıklar arasında sayılabilir.

Makale, ünlü bir yazarın eserindeki hataları basit şekilde sıralamak düşüncesini taşımamaktadır. Yazar, insandır ve doğası gereği hataya düşebilir. Ancak bir yazara, ana dilinde düştüğü bunca hataya rağmen büyük teveccüh gösteriliyorsa ortada bir yanlışlık var demektir. Makalenin amacı, esas itibarıyla bu yanlışlığa

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, alicanakli@uludag.edu.tr

işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Aşk, Elif Şafak, Türk romanı, eleştiri.

Abstract

Elif Şafak, one of the most popular authors of recent Turkish literature, is a novelist who has received a lot of attention both in Turkey and abroad since his 1998 first novel *Pinhan*. Elif Şafak who writes in Turkish and English wrote *Forty Rules of Love*, firstly in English then translated to Turkish by the help of the writer. In terms of the author's use of language and style, it is possible to say that *Love* has been rewritten in Turkish beyond being a translation.

There are two stories in the novel, which is based on the friendship between Mevlana Jalaluddin Rumi, the Great Turkish Sufi, and Shams-i Tabrizi. The outer story of the novel develops between Ella Rubinstein, an American woman, and a sufi named Aziz Zahara. The novel the *Sharia of Love*, written by Aziz Zahara, who suddenly entered Ella's life, deals with Mevlana and Shams-i Tabrizi. By this way, *Love* can also be described as a historical novel. Mevlana's presence in the novel, which the Turkish community commemorates with great affection and respect, is the main reason for the interest for the novel. In Turkey a few master's theses and research articles were published in about the novel. On the other hand, *Love* has caused debate as well as great interest. Reviews and evaluations of the author have been criticized, especially around Sufism and the case time in the novel, as author considered to be inaccurate. However, the language used by the author, especially in the internal story, has not been the subject of a study itself, although it contains considerable errors. When the novel is examined by this way, it is seen that the author has fallen into error in many places.

The first of these reveals at the point of the usage of historical language for the reader. There are different opinions about which language the author of the historical novel will use in his works. According to one of these, the author is free to choose the current or historical language, but the author must choose either one or the other, using both in the work will lead to instability in language and style. Another view says that there can be no archaism in the historical novel, that today's language must be used in order for the historical elements described in the novel to become intelligible to us. The language choice of the author in the novel is generally current, but sometimes archaic words used from 13. century leads to indecision. The problem of language in historical novels is not just a tradition and modern problem. It is also important that some of the names mentioned in the text, some of the words quoted must belong to the period described. There-

fore, it is necessary for the author to conduct a serious research process while establishing the language of the historical novel. Otherwise it would be inevitable to fall into anachronism. Exactly, that type of error is too much in *Love*.

Secondly, in *Love*, we encounter a great deal of misspelling errors caused by negligence and fast writing as we think. In this variety of word mistakes, spelling mistakes, use of the word in the wrong sense, logic errors, wrong word choices, unknown of the correct shape of the word, errors of ordering words can be listed as errors arising from not knowing the language of culture.

Some of the uses of language that we can characterize as inconsistencies also stand out in the romance novel. These inconsistencies include that the people in the novel do not behave or speak according to their original character, the author's choice of words and style as a third person narrator are also seen in the novel's heroes, and the fact that the text contains statements that will contradict each other.

The article does not carry the aim of simply sorting errors in the work of a famous author. The writer is human, and naturally can fall into error. However, if a writer has been shown great kindness despite all the mistakes he has made in his mother tongue, then there is a mistake. The purpose of the article is mainly to point out this fault.

Keywords: Love, Elif Şafak, Turkish novel, criticism.

GİRİŞ

Yayımlanmasının üzerinden on bir yıl geçen Aşk, Türk edebiyatının en çok okunan mı bilinmez ama en çok satılan romanlarından biri olmuştur. Türkiye'de 2009-2019 yılları arasında (Şubat 2019 itibarıyla) 466 kez basılan ve bir milyona yakın satış rakamına ulaşan eser, yazarı tarafından önce *The Forty Rules of Love* adıyla İngilizce yazılmış, daha sonra K. Yiğit Us ile birlikte yine yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ancak gerek yazarın çeviriye dahil gerek kullandığı dil ve üslup sebebiyle esere çeviri demektense Türkçede yeniden yazıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

Elif Şafak'ı birçok yazarı kıskandıracak bir tevecçühe mazhar eden roman, Türk toplumunun önemli değerlerinden Mevlana ve onun Şems-i Tebrizi ile olan muhabbeti temelinde yükseldiği için dikkat ve ilgi çekmiş; romanın anlattığı tarihsel dönem, tasavvuf, ilahi aşk, beşerî aşk, Mevlevilik vs. etrafında olumlu ya da olumsuz pek çok şey söylenmiş, romanı tahlil eden makaleler yazılmış, yüksek lisans

tezleri hazırlanmıştır. Bu yekûn içinde, romanın diliyle ilgili birtakım kanaatler de elbette ifade edilmiştir ancak yazarın Türkçeyi kullanma becerisi romanın bütününe ve tarihsel tarafını dikkate alan bir bakışla ele alınmamıştır. Bu husus önemlidir çünkü türü, konusu ve hangi dönem ya da dilde yazıldığı fark etmeksizin bir edebiyat eserinin değeri, her şeyden önce yazarının dili kullanabilme başarısı ile ölçülür. Bununla birlikte, Aşk için böyle bir sorgulamaya girişilmesi başlangıçta tuhaf görülebilir çünkü yazarın Fransâda “sanat ve edebiyat şövalyesi nişanı”nı alması, Norveç’te Future Library’ye “100 yıl sonra okunmak üzere eser bırakacak yazarlar arasında” seçilmesi; Pinhan’a Mevlana Büyük Ödülü, Mahrem’e ise Türkiye Yazarlar Birliği Ödülü verilmesi, eserlerinin “48” dile çevrilerek “dünyanın en önemli yayınevleri tarafından” yayımlanması, Aşk’ın BBC tarafından hazırlanan “Dünyamızı şekillendiren en önemli 100 roman” listesine girmesi gibi “yıldızlı referansları” (<http://www.elifsafak.com.tr/biyografi/> ET: 19.02.20) göz önüne alan okuyucu, böyle bir yazarın kendi dilini ne ölçüde bilip kullandığını araştırmanın gereksiz bir çaba olduğunu düşünebilecektir. Oysa böyle bir değerlendirme, Aşk’ı, adındaki “romantik büyü”ye kapılmadan biraz dikkatle, bir miktar Türkçe görgüsüyle okuyan herkesin kabul edeceği bir zorunluluktur. Zira bir romancının en iyi bilmesi gereken/beklenen şeyin ana dili olduğu gerçeğini hep akılda tutarak yapılan bir Aşk okumasından çıkacak sonuç, aşağıda teferruatlıca görüleceği gibi, romanın -şaşırtıcı şekilde- baştan sona kadar çeşitli dil-anlatım sorunlarıyla malul olmasıdır.

Romanın dilini -Aşk bir tarafıyla tarihsel roman olduğu için- tarihsel roman dili ve kültür/ün dili bağlamlarından kopmadan ele alacak olan bu araştırmanın amacı, son dönem Türk romancıları denince adı ilk sıralarda anılan bir yazarın eserindeki hataları “dil jandarması” tavrıyla sayıp dökmek değildir. En büyük yazarlar, en kudretli ilim adamları, en kıvrak zekâlı hocalar dahi dilde hataya düşebilir; bunda büyütülecek bir taraf yoktur. Gelgelelim, bir yazar ana dilinde bu kadar çok ve her cinsten hataya düşüyorsa, eser bu hâliyle bir milyon satılarak halkın ilgi ve sevgisini kazanmışsa, kimi ilim ve fikir çevrelerinden takdir görmüşse ortada bir yanlışlık var demektir. Makale-

miz, bu yanlışlığa işaret etme amacını güder.

A. Anakronizm

Tarihsel roman, yazarına çıkardığı -gerek kuramsal gerek uygulamadaki- zorluklar bakımından diğer roman türlerinden biraz daha farklı bir konumda bulunur: Tarihsel gerçekliğin yansıtılması sorunu, kurgunun sınırları, doğal varoluşun arasına karışmak için romancının muhayyilesini kışkırtan fantastik unsurlar; şahit olunmamış şehir, ev ve aile yaşantılarının, toplumsal ilişki biçimlerinin, savaşların, korku ve özleyiş gibi duyguların insan üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, buna bağlı olarak yapılması gereken tarih okumaları, coğrafi şartları tecrübe etmek için çıkılacak seyahatler vs. türe özgü zorluklar arasında sayılabilir³. Bu zorluklardan biri de vaka zamanının diliyle güncel dil arasında nasıl bir seçim yapılacağı noktasında ortaya çıkar. Tarihsel Roman adlı eserinde Lukács (2008), dil meselesini “zorunlu anakronizm” kavramıyla izah ederek şöyle der:

“Her epiğin geçmişteki olayların anlatımı olduğu olgusu dilsel bakımdan hâlihazırda sıkı bir ilişki oluşturur. Zira bugünkü okuyucuya Kartaca’dan ve Rönesans’tan, İngiliz Ortaçağı’ndan ve İmparatorluk devri Roma’sından bahseden bugünkü anlatıcıdır. Bu, tarihsel romanın genel dilsel tarzının arkaikleştirmeyi gereksiz bir yapaylık olarak reddetmesi gerektiği sonucunu doğurur. Amaç, geçmiş bir çağı bugünkü okurun yakınına getirmektir. Bunun plastik şekilde tasvir edilen olaylar boyunca meydana gelmesi, ayrıca karakterlerin, toplumsal ve doğal koşulların varlığının aydınlatılması ve yakınlaştırılmasının, eski zamanların insanların psikolojisinin bizler için anlaşılabilir hâle geleceği bir yol olması büyük anlatı sanatının genel yasasıdır. (...) epikte günümüz yazarı sadece geçmişteki karakterler hakkında konuşur ve form bakımından da bunlara dilsel ifadeyi yine kendisi verir. Dilsel arkaizmin tarihsel romanda tam bir saçmalık olduğu bundan da derhal anlaşılır. Bizlere burada mazinin insanların edimlerini, duygularını, imgelerini ve düşüncelerini aktarırlar. Bunların

³ Bu konularla ilgili ayrıntılar ve bazı tartışmalar için bkz. Lukacs, 2008: 233-261; Tural, 1982: 220-261; Yalçın, 2002: 247-268; Argunşah, 2016:97-144; Timur, 2002: 211-225; Köroğlu, 2007: 149-180. Sanatçının yapacağı ön hazırlıklar hakkında Fethi Naci’nin şu açıklaması da önemlidir: “Romancı araştırmalar yapabilir, topladığı belgelerden yararlanabilir, ama sıra yazmaya gelince, işinin yazmak değil, roman yazmak olduğunu unutmamak zorundadır; bunun için topladığı bilgiler, belgeler, buzdüğünün denizin altında kalan büyük bölümü gibi olmalıdır, göze batmamalıdır; çünkü romancı o bilgileri, o belgeleri aktarmayacaktır romanına, roman kişilerinin düşüncülerinin, davranışlarının nasıl biçimlendiğini gösterirken yararlanacaktır o bilgilerden, o belgelerden.” (Naci’den akt. Çelik, 2002: 62) Ayrıca romancı; tarihçi ya da antropolog değildir tabii, bu zorlu çalışmalara da bir bilimsel eser hazırlamak için girişmez fakat hakkında yazacağı (hatta fantezi üreteceği) dönemi, bölgeyi, toplumu vs. tanıması bilinçli bir yazarın sorumluluğu olmalıdır. Bu anlamda, Hayri İrda’ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü binasının projesini anlattığı sayfaları (Tanpınar, 2012: 370-380) yazabilmek için Tanpınar’ın mimariye eğilmediğini kim söyleyebilir?

¹ YÖK’ün verilerine göre Aşk romanı hakkında dört yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> ET: 19.02.20) Roman hakkında bugüne kadar yazılanlar içinde en ciddi inceleme, Tekin’e (2010) aittir. Eserdeki kimi çarpıklıklara işaret eden Cündioğlu’nun yazısını da burada anmak gerekir (<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducane-cundioglu/aklin-kaleminden-kirk-kuralli-ak-18348> ET: 19.02.20).

² Kitap hakkında yazılmış bazı yazıları da bu listeye eklemek mümkündür: Elif Şafak’ın “hem Türkçeyi hem İngilizceyi aynı yetkinlikle” kullandığını (Mull, 2016: 64), “Dostoyevski”yi hatırlattığını (Taha Akyol) (Şafak, 2009: 427), Aşk’taki “şiir tadında cümleleri (...) müstakil bir kitap” (<http://www.ismailgulec.net/denemelerim/sinema/item/92-elif-safak-in-ask-romani-uzerine-gec-kalmis-bir-yazi> ET: 19.02.20) olabilecek nitelikte bir yazar olduğunu ifade eden yazıları örnek verebiliriz.

içerik ve form bakımından doğru olmaları gerekir; dil zorunlu olarak anlatıcınıninkidir, karakterinki değil. (...) ‘Zorunlu anakronizmin’ sınırlarını drama da insan eylemleri ve düşünceleri, duyguların ve imgelerin tarihsel gerçekliği tâyin eder.” (249-251)⁴

Yalçın ise (2002) tarihsel roman yazarının iki dil tutumundan birini tercih etmek zorunda olduğunu ileri sürer, yani bir orta yol yoktur:

“Tarihî serüven romanlarının dili de tam manasıyla bir roman dili değildir. Yazarlar zaman zaman kahramanlarını nasıl konuşturacakları konusunda tereddüte düştükleri için yer yer anlatılan devrin söyleyiş tarzını, zaman zaman günümüzün standart Türkçesini kullanırlar. Bu, üslûpta bir gevşeme ve istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu romanlarda kullanılan dilin bazen kuru bir tarih dili hâline geldiği göze çarpar. Oysa usta romancı tarihî olaylara kendi üslûbunu ve sanatçı niteliklerini bir elbise gibi giydirebilmelidir. Tarihî romanlarda anlatım iki biçimde de olmaktadır. İlki romanın geçtiği tarihî dönemin diline mümkün olduğu kadar yakınlaşmak, vurgu, sentaks ve söyleyiş özellikleri olarak o çağın özelliklerine yaklaşmak, ikincisi ise doğrudan romanın yazıldığı dönemin dil ve anlatımını kullanmak. Her iki tarzda da yazılmış başarılı örnekler bulabilmek mümkündür. Ancak, yazar bunlardan birinden birine karar vermek durumunda ve yalnızca birini kullanmak zorundadır.” (266-267)

Kuşkusuz, ister tarihsel roman isterse başka türden bir metin yazsın, nasıl bir dil kullanacağına sanatçının kendisi karar verir. Önemli olan; sanatçının amaçları doğrultusunda tercih ettiği dilde başarıya ulaşması, iç tutarsızlıklardan uzak kalabilmesi, birtakım bilgi ve beceri yetersizliklerini kurgu diye sunmamasıdır.

Bu noktada, Aşk’ta hem Lukács’ın “zorunlu anakronizm”iyle karıştırılmaması gereken ve daha çok dille ilgili olan anakronik birtakım kullanımlar hem de Yalçın’ın söz ettiği türden “istikrarsızlıklar” eseri zedeleyen ilk çarpıklıklar olarak göze batmaktadır. Eserin fantastik bir yapısı olmadığı için başka ölçülerle değerlendirmenin mümkün olmadığı bu kullanımları şöyle sıralamak mümkün:

1. Romanın içindeki “Aşk Şeriatı” adlı tarihsel romanda eski/arkaik kelimelerle bazı çeviri kokan yeni kelime ve tabirlerin (tamamı kahramanlar tarafından) bir arada kullanılması, ilk bakışta renklilik gibi algılsa da, üsluptaki kararsızlığın bir göstergesi sayılabilir. Romanın derlediğimiz şu liste bu konuda fikir verecektir:

“ol” (zamir) (11), “sufiyem” (52), “simin” (130), “Efendi Mevlana” (136), “tahta sırt kaşıyıcısı” (165), “Çalap” (166),

⁴ Buna rağmen başarıyla uygulanmış bir arkaizmin okuru romandaki vaka zamaniyla sarıp sarmalayacağını söylemek yanlış olmaz. Bir örnek olmak üzere, Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun romanlarında bu arkaizmin güçlü ve zayıf taraflarını ele alan önemli bir inceleme için bkz. Özkan, 2007: 225-254.

“Allahsız şehir” (195), “çocuk yapmak” (225), “bari-yer” (236), “pardon” (298)⁵, “naif” (327), “yapmayın efendiler” (337), “komaya girmek” (394), “kahretsin!” (396).

2. Bağdat’taki bir zaviyenin şeyhi olan Baba Zaman, 1243’te, bir asır sonra gelecek olan İbn Haldun’un ortaya koyacağı “şehirlerin de insanlar gibi doğduğunu, yaşadığını, geliştiğini ve yok olduğunu” ileri süren “organizmacı” şehir teorisini (Ateş-Utkan, 2017: 225) âdeti ondan önce bulmuştur: “Ama unutmayalım ki şehirler insanlara benzer. Doğar, büyür; evvela çocuk sonra yetişkin olur, sonra yaşlanır, en nihayetinde de ölürler.” (Şafak, 2009: 70)

3. Bağdat’ta Şems’le aynı zaviyede kalan Çömez, uzun süren (bin bir gün) çilesini tamamlamakta çok zorlanan bir dervıştır. Şu ya da bu sebeple dergâha müntesip olmuş bir dervişin çilesi boyunca yaşadığı ruh hâli, içine düşeceği ikilemler ve belki kaçma isteği derinlemesine ele alındığında romancının ve okuyucunun haz duyacağı bir keşif olabilir kuşkusuz. Ne var ki yazar, bunu yapmak yerine 13. yüzyılda yaşamış dervişe zorunlu hizmetini ifa eden bir Türk askerinin yaptığı gibi “şafak” saydırıp Binbir Gece Masalları’nı oryantalist bakışla yorumlamayı tercih eder:

“Bir keresinde dayanamadım, soruverdim: İyi de ne zamana kadar süreceksin bu ateşten imtihan? ‘Binbir gün binbir gece’ demez mi gaddar adam! Ardından da pişkin pişkin ekledi ‘Masallardaki Şehrazat her gece başka bir öykü uydurabiliyorsa, sen de onun kadar dayanabilirsin herhâlde.’ Kafayı yemiş bu adam! Benim şu perişan hâlimle o çenesi düşük Şehrazat arasında ne tür bir benzerlik olabilir ki? Hanımefendinin tek yaptığı kadife yastıklara, atlas yorganlara yaslanıp bacak bacak üstüne atmak ve bir eliyle zalim hükümdara hurma, incir, üzüm yedirirken bir yandan çılgın hikâyeler uydurmak! Bunun neresi zor Allah aşkına? Gelsin benim çektiğim eziyetlerin yarısına katlansın, değil binbir gece, bakalım bir hafta dayanabiliyor mu?

İmtihanımın bitmesine çok var daha. Sayan var mı bilmiyorum ama ben her gün bir çentik atıyorum duvara: Şafak altı yüz yirmi dört!” (Şafak, 2009: 113-114)⁶

4. Kimya Hatun, Kur’an-ı Kerim’i okumak için açtığı “koca kitapta” “içine dert olan” ayete, yani “kadınlar karşı amansız” olan Nisa suresinin 34. ayetine rastgelir, ayeti Şems’le müzakere etmeye başlarlar. Şems, o ayeti iki farklı yorumla okur. Yorumlardan birincisi Elmalılı Hamdi Efendi’ye, diğeri Yaşar Nuri Öztürk’e

⁵ Bu kelime sonraki baskılarda “özür dilerim” olmuştur.

⁶ Tasnifte yer verdiğimiz kimi örnekler diğer başlıklar altında da verilebilir; yapılan seçim, örneğin hangi başlığa daha yakın olduğuyla ilgilidir.

⁷ Bu hususa Cündioğlu, daha önce farklı bir bağlamda değinmiştir (https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/aklin-kaleminden-kirk-kurali-ak-18348 ET: 19.02.20).

aittir⁷!

“Erkekler, kadınlar üzerinde hâkim dururlar, çünkü bir kere Allah birini diğerinden üstün yaratmış ve bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar. Bunun için iyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın korumasını emrettiği şeyleri, kocalarının yokluğunda da korurlar. Serkeşlik etmelerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince; önce kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında yalnız bırakın, yine dinlemezlerse dövün. İtaat ettikleri hâlde onları incitmek için bahane aramayın. Çünkü Allah, çok yüksek çok büyüktür.” (Şafak, 2009: 244)

“Erkekler; kadınları gözetip kollayıcıdırlar. Şundan ki, Allah, insanların bazılarını bazılarından üstün kılmıştır ve erkekler mallarından bol bol harcamışlardır. İyi ve temiz kadınlar saygılıdırlar; Allah’ın kendilerini koruduğu gibi, gizliliği gereken şeyi korurlar. Sadakatsizlik ve iffetsizliklerinden korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin, sonra onları yataklarında yalnız bırakın ve nihayet onları evden çıkarın/bulundukları yerden başka yere gönderin! Bunun üzerine size saygılı davranırlarsa artık onlar aleyhine başka bir yol aramayın. Allah çok yücedir, sınırsızca büyüktür.” (Şafak, 2009: 245)

Tuhafı şu ki Elif Şafak, Yaşar Nuri Öztürk’e ait olan ikinci meali sansürleyerek vermiş; Yaşar Nuri mealinde de bulunan ve Şafak’ın “içine dert olan” “onları dövün” kısmı romanda yer almamıştır: “nihayet onları evden çıkarın/bulundukları yerden başka yere gönderin/onları dövün.” (Öztürk, 1998: 485) Yazar, Elmalılı Hamdi Yazır’a ait ilk meali ise tenezzül edip müfessirin metninden değil, internetten kopyala-yapıştır şeklinde almıştır⁸.

Kimya Hatun’un modern bir kadın gibi sunulduğu bu bölüm kurgusal anlamda zaten sıkıntılı iken bir de çağdaş âlimlerin Kur’an meallerindeki yorum farklarını -işine geldiği gibi düzenleyerek- o döneme yamamak, durumu daha da çetrefilleştirmektedir. Şimdi, Elif Şafak’ın niyeti postmodern cinsinden bir ironiyle okuyucuyu sınamak değilse (ki romanın arkasına koyduğu kaynakça bu bakımdan kafa karıştırıcıdır) şu soruyu sormak hakkımızdır: Romandaki olayların geçtiği 13. yüzyılda Kur’an-ı Kerim’in hangi tefsirlerinin okutulduğu, söz konusu ayetin kaç farklı yorumunun olduğu Türkiye’de bol miktarda bulunan İlahiyat Fakültelerinin Tefsir hocaları tarafından biliniyor olsa gerek. Yazarın (tarihçi olmadığını hep akılda tutarak) bunu öğrenip ona göre vaziyet almasını beklemekle çok şey mi istenmiş olur?

4. İç hikâyedeki kişilerden Sarhoş Süleyman, gece vakti meyhaneden evine giderken bekçiler tarafından durdurulur. Bekçilerin sorularına alaycı cevaplar verince genç bir muhafız, Ziya Paşa’dan alıntı yaparak Süleyman’ı

dövmeye başlar: “Eh, tekdir ile uslanmayanın hakkı...” (Şafak, 2009: 179)

5. Şems, Mevlana’nın kitaplarını suya atarken Mevlana’ya babasından intikal eden, babasının da Şemsettin Sami Bey’den almış olduğu (!) anlaşılan Kamusü’l-A’lâm’a sıra gelir. Kerra dayanamaz: “Dehşete düşmüştüm. Kocamın en sevdiği kitapları tek tek mahvediyordu! Sırada Rumi’nin babasından kalma Kâmûsul-A’lâm’ı⁹ vardı. Rumi’nin babasına hayranlığını, bu eski el yazmasına olan düşkünlüğünü bildiğimden hemen dönüp kocama baktım.” (Şafak, 2009: 253)

6. Romanın hidayete ermiş kahramanı, eski fahişe Çöl Güülü, Kimya’ya evlilik hayatı için yol yordam öğretirken onu Konya çarşısına götürür, birlikte alışveriş yaparlar: “Beraber çarşıya gittik, eskiden sadık müşterisi olduğum bir dükkâna girdik. Oradan ona ipek elbiselerle iç çamaşırları aldık. Kıpırmızı oldu utancından. Ama hepsini aldı.” (Şafak, 2009: 380) 13. yüzyılda, Konya’da iç çamaşırı satan bir dükkân...

7. Şems, yapılacak sema ayinine Kerra’yı davet eder; Kerra “Ne ayiniymiş?” diye evin şüpheci annesi tavrıyla sorunca Şems âdeti “müzik, dans, içki ve eğlence dolu” çılgın bir rock konserinden bahseder gibi bir üslupla anlatır: “Ruhani, manevi bir raks düzenleyeceğiz. Daha evvel hiç görmediğin türden bir ayin bu. Müzik ve dans ve dua olacak. Hep beraber aşkla Rabb’i zikredeceğiz.” (Şafak, 2009: 328) Yazarın dış hikâyedeki hippî/özgür/çapkın sufi Aziz Zahar’ı Şems’le özdeşleştirme çabalarını düşününce Şems’in neden böyle davrandığı daha iyi ortaya çıkmaktadır.

8. Modern zamanlara ait birtakım ifadeler, tarihsel iç hikâyedeki kişilerin dilinden eksik olmamaktadır:

a. Baba Zaman, “Şems bu dünyadaki son vazifesinin, bir münevveri¹⁰ kendi içindeki güneşle tanıştırmak suretiyle aydınlatmak olduğuna inanıyordu.” (Şafak, 2009: 110) diyor. Münevver, 2. Meşrutiyet yıllarının ürünü olan ve bilindiği üzere “aydın” anlamında kullanılan bir kelime (Timur, 2017: 294). 13. asırda âlimlerden, ariflerden ve ediplerden söz etmek mümkün fakat münevverin ortaya çıkması için çok uzun zaman beklemek gerekecektir.

b. Eserdeki iç hikâyenin kahramanlarından Şems, 1242’de yani Yunus Emre’nin henüz doğduğu bir tarihte şu cümleyi kurar: “Yaratılanı sevdim, Yaradan’dan ötürü.” (Şafak, 2009: 63) Sonra Şems bir “kural”la bunu pekiştirir: “Demek ki hakikaten kucaklamadan ötekini, Yaradan’dan ötürü yaratılanı sevmeyen, ne lâıykıyla bilebilir, ne lâıykıyla sevebilirsin.” (Şafak, 2009: 144) Anlam itibarıyla Şems’in pekâlâ düşünebileceği bu söz, şekil

⁸ Krş. Yazır, 2011: 55/Yazır, ? : 550/http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=3&sid=4 ET: 19.02.20

⁹ Alıntılarda tamamıyla yazarın imlasına uyulmuştur.

¹⁰ Makaledeki alıntılarda yer alan tüm vurgular bana aittir.

itibarıyla (Yaratılanı hoş gördük) Yunus Emre'ye nispet edilir. Yazar, bu cümleyi Şems'e söyletmekle Yunus'un aslında ondan etkilendiği yorumuna mı ulaşmamızı bekliyor? Ayrıca, ikinci alıntıda vurgulanan ve felsefi bir kavram olan "öteki"nin Şems'in diline nasıl geldiği de başka bir tartışma konusudur.

c. Şems Konya'ya ilk gelişinde yapacaklarını bir sıraya koyar: "Vaazını dinlemek için sabırsızlansam da, Mevlâna'yı görmeye can atsam da öncesinde yapmak istediğim başka bir şey vardı: Şehri tanımalı, bu ulu vaiz hakkında Konya halkı ne düşünüyor öğrenmeliydim. Ruhdaşımı kendi gözlerimle görmezden evvel, göremediği insanlar onu nasıl değerlendiriyor anlamalıydim.

Anlamalıyım ki resmin tamamını kavrayabileyim..." (Şafak, 2009: 136) Birincisi, "resmin tamamı" bir sosyal bilimcinin kullanabileceği türden bir tamlamadır, yani modern bir tabirdir. İkincisi, romanda çizilen coşkulu, delişmen derviş tipine bu kadar hesaplı kitaplı olmak yakışmamaktadır.

ç. (Çömez, cerbezeli şahsiyetinden etkilendiği Şems hakkında) "Evet, Şems-i Tebrizî benim kahramanım." (Şafak, 2009: 115)

d. (Şems Çömez'e öğüt verirken) "Bir başkasının itidatının sağlamlığını sınamak biz insanlara düşmez ki. Bu Allah'tan rol çalmak olur." (Şafak, 2009: 120)

e. (Dilenci Hasan Mevlana hakkında) "Acaba hiç aklına gelir miydi kendisi gibi imtiyazlı bir kanaat önderinin bile günün birinde takılıp tökezleyebileceği (...)" (Şafak, 2009: 143)

f. (Yolda tanıştığı köylünün kağnısıyla kendisini şehre bırakması üzerine Şems) "Köylü beni şehir merkezinde atınca (...)" (Şafak, 2009: 143)

g. (Şems, kendisi hakkında çıkan dedikodularla ilgili konuşurken) "Hangimizin yolunun daha âlâ olduğunu saptamak ise son tahlilde ne sana düşer ne bana." (Şafak, 2009: 279)

ğ. (Sultan Veled) "Alaaddin (...) sinirli sinirli odada volta atmaya başladı." (Şafak, 2009: 249)

h. (Talebe Hüsam) "Şems bir yandan konuşurken bir yandan odada volta atmaya, her yeni kelimeyle sesini yükseltmeye başladı." (Şafak, 2009: 317)

ı. (Alaaddin, Mevlana'yı şarap almaya gönderenin Şems olduğunu duyunca) "Hadi ya, hiç şaşırmadım." (Şafak, 2009:302)

i. (Genelev patronu hünsa, Şems'e) "Siz dervişler yok musunuz, kafayı sıyırmışsınız." (Şafak, 2009: 146)

j. (Şems) "Bu kavanoz dipli dünya (...) cins cins oyuncuyla doluydu." (Şafak, 2009: 305)

k. (Mevlana) "Bir de onun gözünden baktım bu kavanoz dipli dünyaya" (Şafak, 2009: 355)

l. (Şems, Sultan Veled'e) "Bozuk çalmana gerek yok." (Şafak, 2009: 329)

m. (Baybars, Hz. Ali kıssası anlatırken) "Kâfir, (...) Ali'nin peşinden koşup 'dur bi dakika neden beni serbest bıraktın?' diye sormuş." (Şafak, 2009: 237)

Bütün bu "yamuk yapma"lar (Şafak, 2009: 42-43), "bi dakika"lar, "volta atma"lar, "bozuk çalma"lar, "kafayı yeme"ler, "benim kahramanım"lar, "kafayı sıyıрма"lar, "kavanoz dipli dünya"lar bu çağda ve bu çağın kültürü, sosyolojisi ve alışkanlıklarıyla hatta teknolojisiyle ortaya çıkmış ve dolayısıyla geçmiş için bir anlam ifade etmeyecek sözlerdir.

Neredeyse "Okuyucunun sabrını sınamak için kullanılmış" diye hükmedeceğimiz bu sözler kahramanlara değil de 3. tekil kişi anlatıcıya ait olsa (gerçi iç hikâyede çoğul bakış açısı kullanıldığından bu imkân da ortadan kalkar) "tercih" denip tahammül edilebilirdi fakat şu durumda, Şems'in "Hakkımda uydurulan lafları duyunca, insanların hayal güçlerine şapka çıkarıyorum." (Şafak, 2009: 279) dediği gibi bize de yazarın hayal gücüne şapka çıkarmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor.

9. Sultan Veled, Şems'in ölümünden sonra perişan olan Mevlana'nın durumunu şöyle anlatır: "Hâlâ varını yoğunlu dilencilere, yetimlere, düşkünlere dağıtıyor. Ne yaptığını soranlara, 'İmrü'l Kays' diyor, başka bir şey demiyor.

İmrü'l Kays son derece zengin, kudretli ve heybetli, bir eli yağda bir eli balda bir Arap emiriymiş. Üstelik tebaası tarafından sevilir ve sayılır. Ama bir gün hiç beklenmedik bir şekilde sarayını, tahtını bırakmış. Malını mülkünü sebil edip dağıtmış. Üstünde bir derviş hırkası, elinde asa diyar diyar gezer olmuş.

'Benim içimdeki hükümdar da gitti, geriye sadece bir derviş kaldı' diyor babam." (Şafak, 2009: 402-403) İmrü'l-Kays, Cahiliye Döneminin ünlü Arap şairlerindendir. Romanda anlatılan hikâyeye Muallakat şairine değil, ünlü sufi ve zahit İbrahim b. Edhem'e aittir. Tezini "Bektaşî ve Mevlevî düşüncesi üzerine" yazan, Aşk'ın ardında "on beş seneye yayılan bir okuma" olduğunu söyleyen Elif Şafak'a (Şafak, 2009: 424) Cemil Meriç'in tavsiyesini hatırlatmakla yetinelim: Daha çok okumak, daha az yazmak (Meriç, 1978: 96)¹¹.

B. Kelime Hataları

Yanlış yer, anlam ve şekilde; bazen de gereksiz olarak kullanılan kelime ve deyimlere romanın birçok sayfasında rastlanmaktadır. Bu görünümüyle roman, ortaöğretim öğrencileri için hazırlanmış anlatım bozukluğu ders

¹¹ Tarihsel roman yazarı, eserinde birtakım maddi hatalara düşebilir; tarihsel romanın öncüsü olan Walter Scott dahi bundan kendisini kurtaramamış, "romanlarında profesyonel tarihçiler birçok maddi yanlış bulmuşlardır. Ivanhoe'da Norman-Sakson bütünleşmesini anlatırken yaptığı bazı yanlışları biz-zat kendisi açıklamıştır." (Timur, 2002: 213) Ancak hata ile "çam devirme"yi de birbirine karıştırmamak doğru olur.

notlarına benzemektedir.

1. Romanın bölümleri “Bölüm Bir, Bölüm İki, Bölüm Üç” diye devam eden şekilde yazılmıştır ki en baştan bunun Türkçeye aykırı olduğunu belirtmek gerekli. Türkçe sıralama “Birinci Bölüm, İkinci Bölüm, Üçüncü Bölüm...” şeklindedir.

2. “Biri” kelimesi, roman boyunca “birisi” şeklinde yazılmıştır.

3. Romanın başkahramanı Ella, çalışmaya ihtiyacı olmayan zengin bir kadinken anlatıcı şunları söyler: “Anne olmak, eş olmak, köpeğe bakmak, evi çekip çevirmek, mutfak, bahçe, alışveriş, çamaşır, ütü derken... zaten yeterince meşguliyet vardı hayatında. Bunlar yetmezmiş gibi bir de aslanın ağzından ekmeği almak için uğraşmasının ne gereği vardı?” (Şafak, 2009: 16) “Aslanın ağzından ekmeği almak için uğraşmak”, geçim derdine düşmek demektir; yazar bunu fark etmiş olacak ki birkaç cümle aşağıda “Maddi durumlarının iyi olması, çalışma gereği duymamasını kolaylaştırmıştı tabii.” diyor ama deyim de yerinde kalıyor.

4. Ella’nın kocası David, karısını birden fazla kadınla aldatmaktadır; romanda bu durumun ifade edilişi şöyle: “Çiçekten çiçeğe konuyordu, orası aşıkâr. Başka kadınlarla yatıp kalkıyordu muhtemelen (...)” (Şafak, 2009: 58) “Çiçekten çiçeğe konmak” ile David’in başka kadınlarla yatıp kalktığı zaten anlatılmışken ikinci söyleyişle hem gereksiz bir açıklamaya hem de nezafetsizliğe düşülmüş oluyor. İkincisi, “aşıkâr”dan sonra “muhtemelen” demek, değil bir romancıya, lise öğrencisine bile yakışmamaktadır.

5. Şems çocukluğundan bahsettiği bölümde, bir “koruyucu meleği” (?) olduğunu babasına anlatır. Marangoz baba, oğluna çıkışır: “Bana bak, hayal gücün fazla çalışıyor senin (...) Bu saçmalıklardan kimseye söz etmezsen iyi olur. Elalemin canını sıkma yine.” (Şafak, 2009: 61) Tasavufun altın çağını yaşadığı bir “kerametler” döneminde evladının anlattığı olağanüstülükleri böylesi bir realizmle karşılayan babanın varlığını hiç tartışmadan, “elalem”in bağlamına işaret edelim. El âlem ifadesi Türkçede olumsuzluk, umursamazlık anlamında kullanılır: “El âlem ne der, el âleme rezil olduk, el âlemde bana ne.” gibi. Yani deyimde “el”lik, yabancılık vurgusu önce çıkar. Burada doğru kelime -akıl vermek gibi olmasın- “milletin, insanların, ahalinin, konu komşunun” vs. olmalıdır.

6. “Gezgin sufi” Şems, çok yer gezip çok insan tanıdığını anlatırken “Fildişi kulelerde âlimler, medreselerde şeyhler, makamında şihlar, tahtında sultanlarla değil; aforoz edilmişlerle, kalbi incinmişlerle, kenara itilmişlerle yârenlik yaptım.” (Şafak, 2009: 64) der. Düzeltmeye son- dan başlayalım: Yârenlik yapılmaz, edilir; şeyhler medresede değil, tekke, dergâh ve zaviyede bulunur; “şih”, şeyhin

halk ağızlarındaki bir söylenişinden ibarettir, şeyhten başka bir şey değildir.

7. Şems henüz tanışmadığı “yoldaşı”nı düşünürken ölümünü de bildirir: “Onu bulduğumda o derin, ela gözlerin neden öylesine mahzun baktığını öğrenecektim ve tabii bir de hazan mevsiminde bir gece yarısı nasıl öldürüleceğimi...” (Şafak, 2009: 65) Romanın sonunda Şems’in aralık ayında öldürüldüğünü görüyoruz (Şafak, 2009: 395). Aralık ayı hazan mevsimi içinde olmadığına göre yazar, “hazan” kelimesinin “şiiiriyetine” dayanmadığından böyle söylemiş olmalı.

8. Çömez, Şems’i tanıyıp sevdikten sonra, ona bağlanacağını şöyle ifade eder: “Daha evvel hiç böyle bir abdal görmemiştım. Kimseden korkusu yok, kimselere boyun eğmiyor. Aşçı Dede bile ona hürmet ediyor. Ben de içimden karar verdim: Bundan böyle ibret alacağım kişi, Şems olacak.” (Şafak, 2009: 115) İbret; kötü bir olaydan alınması gereken ders, uyarıcı sonuç demek olduğundan bağlama göre Çömez’in Şems’ten ibret değil örnek, akıl, ders ya da benzeri başka bir şey alması gerekir.

9. Yazar bazen de bir kelimeyi çokça kullanma isteğine yenik düşmekte ve bu yüzden ortaya anlam garabetleri çıkmaktadır. Şu örneklerle bakalım:

a. Mevlana, romana anlatıcı olarak girdiği ilk yerde bir gece tasvirine başlar: “Bu gece muhteşem bir ay var gökyüzünde. Öyle parlak, öyle gösterişli ki heyula bir inci gibi sallanmakta üzerimizde.” (Şafak, 2009: 129)

b. Şems bir handa iken iki uşak yiyeceklerle dolu bir tepsiyle görünürler: “İki uşak belirdi o an, tepeleme dolu heyula gibi bir tepsiyi aralarında taşıyarak. Üstünde taze kızarmış keçi etleri, tuzlama balıklar, baharata yatırılmış koyun pırzolar, kuyruk yağında pişmiş çörekler, mercimek ve işkembe çorbaları...” (Şafak, 2009: 49-50)

c. Sarhoş Süleyman gece evine gelirken yoldaki ağaçların sıfatı olarak yine aynı kelimeyi kullanır: “Sağlı sollu dizilen heyula gibi ağaçlar yüzünden burası daha karanlıktı.” (Şafak, 2009: 178)

“Heyula”ya “mücessem addolunmayacak kadar zayıf ve ehemmiyetsiz şahıs veya şey” (Şemsettin Sami, 1992: 1518) ve “korkunç hayal” (<https://sozluk.gov.tr/?kelime=ET:19.02.20>) anlamları verildiğine göre, kelime bu üç örnekten sadece sonuncusunda doğru kullanılmıştır.

10. Şems “Her yerde muhakkak bir veli vardır ve onlar, dini, cemî ve cismanî farklılıklardan öteye geçmiştir.” (Şafak, 2009: 133) diyor. Şems acaba “cemî” demekle neyi kastetmiştir? “Bütün” anlamında bir cemî var fakat anlamı buraya uymadığından kastedilenin “içtimai” olduğunu sanıyoruz. “Kültürel enkazımızın altından çekip çıkarıyorum Osmanlıca kelimeleri.” <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=84> ET: 19.02.20) diyen Şafak, görüldüğü gibi bazen kelimelerin

kolunu bacağını “enkaz” altında unutabilmektedir.

11. Şems, yolculuğu sırasında “iri yağız” (iri kıyım değil) genç bir köylüyle karşılaşır. Genç köylü “Selâmüna-leyküm derviş!” diye selam verir, Şems selamı şöyle alır: “Ya aleykümselâm” (Şafak, 2009: 134). Bu selamlaşmayı görünce bir dizgi hatası olup olmadığını anlamak için romanın sonraki baskılarına da baktık fakat aynı ifadeyi orada da gördük: “Ya aleykümselâm”. Üstelik yazarın son romanı On Dakika Otuz Sekiz Saniyede de aynı kullanım bulunmakta (Şafak, 2019: 264). Hâlbuki ne Arapçada ne de Türkçede böyle bir selam alış şekli var. Acaba yazar, doğrusu “ve aleykümselam” olan kelimenin samimiyet ifade etmesi için söyleyişte dönüştürüldüğü “vâleykümselam”ı bir yerden duyup “ya aleykümselam” mı zannetti?

12. Şems, köylü gençle konuşmaya devam eder: “Uludur insan. Kıymetlidir. Ne eziktir, ne aciz. Zaten Allah’ın doksan dokuz sıfatı arasında acz yoktur.” (Şafak, 2009: 135) Allah’ın sıfatları arasında acz niye, hangi münasebet ve mantıkla olabilir?

13. Dilenci Hasan: “Ne zaman dua için tutulsam, başımı önüme eğer, Arapça anlamsız sesler çıkarır, huşu içinde yakarırmış gibi yaparım. Ne yapayım? Numara yapmaktan başka çarem yok.” (Şafak, 2009: 138) Dilencinin “numara” yapması bir tarafa; “anlamsız ses” adı üzerinde, anlamsız sestir; Arapçası Türkçesi olmaz. Acaba yazar, “Arapçaya benzetmeye çalışarak anlamsız sesler” çıkardığını mı söylemeye çalışıyor?

14. Sarhoş Süleyman: “aklıma Mevlâna’nın alâ u vâlâ ile sokaktan geçişi geldi.” (Şafak, 2009: 178) “alâ u vâlâ” şeklinde bir deyim, kelime, tabir vs. Türkçede yoktur. Doğrusu, yüksek alay, gösterişli resmigeçit gibi anlamlara gelen “alay-ı vâlâ” olmalıdır.

15. Yine Sarhoş Süleyman, Şems’in bir yardımı üzerine “Sa-ğö-la-sın’ diye kekeledim.” (Şafak, 2009: 181) der. Bunun kekelemek değil heceleme olduğunu söylemeye herhâlde gerek yok.

16. Mevlana, camide vaazı bitirdikten sonra kendisi için hazırlanan atına biner ve çevresindekilerle ilerlemeye başlar: “Önde ben ve öğrencilerim, arkamızda büyük bir grup, adım adım, ağır aksak, derme çatma evlerin, kutu kutu dükkânların önünden geçtik.” (Şafak, 2009: 198) Cümlede bir söz dizimi yanlışlığı vardır: “adım adım, ağır aksak, derme çatma evlerin, kutu kutu dükkânların” değil, “derme çatma evlerin, kutu kutu dükkânların önünden adım adım, ağır aksak geçtik.” denmeliydi.

17. Şems, İslam’ın itikat ve muamelat meseleleri hakkında “Bunca korku, vehim ve yasak...” diyerek ifade etmeye başladığı düşüncelerini şöyle sürdürür: “Ne demeye puta ya da ilaha tapayım? Benim Rabbim her zaman diridir. İsmi Hay. Ne demeye müeyyideler, yasaklar, zanlar, hesaplar içinde kalayım?” (Şafak, 2009: 229) İlk olarak, put ve ilah “ya da” bağlacı ile birbirine bağlanınca

cümleye “birbirinden farkı yok” anlamı katar. Üstelik ilah, Allah için de kullanılan genel bir addır. Yazar bunu kastetmemiş olabilir fakat cümle bunu söylüyor. İkincisi, yazdığından anlaşıldığına göre, yazarın kafasında bir Şems imajı var ki dinlerüstü, evrensel insan görünümü, hiçbir dinî mükellefiyeti (“müeyyideler, yasaklar, zanlar, hesaplar”) aslı saymadığı için son derece sevimli görünen bu coşkun adamdan türetilmek istenen tipin, roman bağlamında daha önceleri söz edilmiş olan¹² “dinler arası diyalog” güdültüsüne saygılarını sunduğu net olarak ortadadır.¹³

18. Mevlana: “Şems’in kalbi bir kervansaraydır, git git bitmez. Odalarında gariban yolcular kalır. O kimseyi dışlamaz.” (Şafak, 2009: 241) Kervansaray yol olsaydı “git git bitmez” denebilirdi.

19. Şems, Kimya ile sohbet ederken “Ama bu hayatta her ayırım o kadar kolay çizilmiyor. Ya sandığın kadar siyah-beyaz, iyi-kötü, açık-seçik değilse?” diye sorar, Kimya da şöyle cevaplar: “Olmaz. Allah bu ayırımlar konusunda gayet açık olmamızı istiyor. Yoksa ne haram diye bir şey olurdu, ne helal.” (Şafak, 2009: 276) Bağlamdan da anlaşılacağı üzere zıtlıklardan bahsedilmektedir. Oysa “açık-seçik” iki kelimenin de aynı anlama geldiği bir ikilemedir, bir zıtlık, bir “ayırım” ifade etmez; dolayısıyla bu cümlede yeri yoktur.

20. Şems: “Elalemin dedikodu malzemesi olmak kişinin canını yaksa, nefesine ağır gelse de, aslında ateş odunu gibi daha çabuk pişmesini sağlar.” (Şafak, 2009: 280) Romanın sonraki baskılarında da değişmediği görülen “ateş odunu gibi pişmek” ifadesinin kullanıldığı bu cümlemin gramatik olarak neler anlattığını sıralayalım:

- Ateş odunu denen bir odun türü vardır.
- Ateş odunu, pişirilen bir maddedir.
- “Elalemin dedikodu malzemesi” olan insanlar, pişirilen ateş odununa benzerler.

Yok eğer yazarın anlatmak istediği “Dedikodu malzemesi olmak odun ateşi gibidir, insanı daha çabuk pişirir.” ise bu anlam o cümleden çıkmaz, ancak zorla çıkarılır.

21. Aziz Zahara, Ellâ’ya yazdığı mesajda bir İngiliz antropologun İslamiyet’in kutsal şehirlerine girip fotoğraf çekmek önerisini “Bala üşüşen arı misali atladım bu fikre.” (Şafak, 2009: 283) diyerek karşıladığını söyler. Bilindiği üzere üşüşmek, birden fazla özne ile yapılabilecek bir eylemdir; hiç değilse “arı” yerine “arılar” densesydi daha az yanlış olurdu.

22. Şems, romanda zıddı olarak gösterilen Şeyh Yasin’le kozlarını öğrencilerin önünde paylaşmak için medreseye gidip “sınıf” a girer. Biraz sonra gelen Şeyh

¹² Bu konuda bkz. Tekin, 2010: 20, 30-31; Hüküm, 2010.

¹³ Romanın 53, 55, 287 ve 363-365. sayfaları bu konuda okuyucuya bilgi verebilir.

Yasin'e Şems seslenir: "Odanın diğer ucundan bana seslendi: 'Selamünâleyküm Şeyh Yasin' dedi.

Bir an tereddüt ettim, selâm verse miydim vermese miydim? Sonunda vermedim." (Şafak, 2009: 314) Dinî kültürdeki selamlaşma ritüeline göre yürüyen oturana, küçük büyüğe, binekte olan yaya olana, arkadan gelen öndekine, az olanlar çok olanlara selam verir. Yani duran kişi selam vermez; meğerki şaşırırsın. Haydi verdi diyelim, selamlanan kişi Şeyh Yasin'in dediği gibi "selâm verse miydim" diye düşünmez, "selâmı alsa mıydım" diye düşünür. Esasında basit sayılacak bu ayrıntıları yazma sebebimiz şudur: Bunlar kültürümüzün içine girmiş, yerleşmiş, erimiş, Türk toplumunun âdeta hücrelerine işlemiş son derece sıradan ve gündelik adabımuâşeretin başlangıç kurallarındandır; hatta görgüsüz gençler "Selam almayı vermeyi bilmiyor." diye toplumumuzda bu yüzden hâlâ ayıplanır.

23. Baybars adlı asker: "Ve hünsanın kucagındaki kâseden bir lokum alıp ağzıma attım. Parmaklarımı kerhanecinin üstüne sildim. Dehşet içinde baktı ama diklenmeye cesareti yoktu." (Şafak, 2009: 323) "Dehşet içinde baktı" cümlesi "ama" bağlacı ile sonraki cümleye bağlanamaz çünkü bu bağlaç tezat bildirir. Kişi zaten dehşet içinde, nasıl diklensin? "Öfke içinde baktı" benzeri bir cümleyle kullanılması gerekirdi.

24. Kimya ile evlenen Şems'in yüz görümlüğü takması gerekecektir: "Ahir ömrüm boyunca altınım olmamıştı ki!" (Şafak, 2009: 371) Ahir ömür, hayatın son zamanları demektir¹⁴. Aynı deyişi Mevlana'nın 18 yaşlarındaki oğlu Alaaddin de kullanır: "Bu ne biçim adam! Ahir ömrümüzün kalanı onun bize verdiği zararı temizlemekle geçecek herhâlde." (Şafak, 2009: 334)

25. Şems, Mevlana ve dervişler semahaneye çıkmadan önce bir araya gelirler: "Beraberce aptes alıp, dua ettik." (Şafak, 2009: 337) "Şekerriz"lerin, "hemavaz"ların, "hoşmanzar"ların, "tahakkümperver"lerin havada uçuştığı kitapta "aptes" denince abdest bozulmuş olmaz mı?

26. Kerra: "Bu sene Ramazan erken geldi." (Şafak, 2009: 363) Ramazan ayının erken gelmesi ancak gerçekleşmeyecek bir temenni olabilir. Kerra muhtemelen "çabuk" demek istiyor.

C. Tutarsızlıklar

Romanda dilsel bakımdan tutarsızlık daha çok kahramanların konuşma şekilleri ve içeriklerinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca karakterizasyon noktasında tutarsız olduğunu düşündüğümüz bazı ifadeleri de burada göstermek faydalı olacaktır.

1. Roman kahramanlarından bazıları, kendilerinden

¹⁴ TDK'nin hangi münasebetle bu deyiş "yaşadığı süreç" anlamını verdiği belirsizdir.

beklenmeyecek şekilde konuşturulurlar. Bunun en dikkat çekici örneği, Dilenci Hasan'dır. Eğer Dilenci Hasan zamanında çok iyi eğitim görmüş fakat sonradan cüzzam illetine tutulup sokaklarda dilencilik etmeye bırakılmış biri değilse -ki Arapça dua okumayı bilmediğine göre böyle biri değil-, konuşmalarındaki akıcılığı, gördüğünü tasvir etmede gösterdiği güç ve dikkati izah etmek zor olacaktır. Dilenci Hasan'ın şu cümlelerine bakalım:

"Sırtımı bir akçaağaca verip cami girişinin tam karşısına oturdum. Yağmurun tertemiz kokusu uzaktaki bostanlardan gelen tatlı ekşi rayihaya karışıyordu. (...) Alâeddin Keykubad tedavüldeki kanunlarını gevşeteli beri Halep Beyleri'nin sikkeleri, Fatımi dinarı, Bağdat Halifesi'nin mangırı, hatta İtalyan florini dahi geçer akçe kılındı. Konya'nın yöneticileri bunları kabul eder de dilencileri kabul etmez olur mu?" (Şafak, 2009: 139)

"Elbette gelen Rumi'ydi. Hem de ne geliş! Altında süt gibi apak bir at vardı. Kehribar renkli kaftanına altın varaklar, inci mercanlar işliydi. Ardında müridleri, hayranları, taraftarları izdiham oluştururken o önde mağrur, bilge ve asil ilerliyordu. Cazibe, özgüven ve feraset saçsa gelişine bakılırsa bir âlimden çok bir hükümdara benziyordu: Rüzgârın, ateşin, suyun ve toprağın sultanıydı! Atı dahi dimdik ve vakurdu, taşıdığı adamın saygınlığını bilir gibi." (Şafak, 2009: 140)

"Mevlâna bir es verdikten sonra sözlerine devam etti. (...) Tane tane konuşuyordu Rumi. Çok mürekkep yalamış insanlara has bir eminlikle seçiyordu kelimeleri. Tökezlemeden konuşuyor, bir kullandığı benzetmeyi kolay kolay tekrar etmiyordu." (Şafak, 2009: 141)

Siyasi ekonomiden anlayan, dört unsuru benzetmelerinde kullanan, Mevlana'nın konuşmasındaki duraklamayı -nasıl oluyorsa- bir müzik terimiyle belirten ve yine Mevlana'nın kelime tercihlerini, tekrarlamayan benzetmelerini bir eleştirmen gibi gözlemleyebilen bir dilenci ile karşı karşıyayız.

Benzer bir durumu hancı örneğinde görürüz. Şems konakladığı handa hancıyla sohbet ederken birinci kuralını söyler: "Yaradanı hangi kelimelerle tanım-ladığımız, kendimizi nasıl gördüğümüze ayna tutar. Şayet Tanrı dendi mi öncelikle korkulacak, utanılacak bir varlık geliyorsa aklına, demek ki sen de korku ve utanç içindesin çoğunlukla. Yok eğer, Tanrı dendi mi evvela aşk, merhamet ve şefkat anlıyorsan, sende de bu vasıflardan bolca mevcut demektir."

Hancının verdiği cevap kendisinden hiç beklenmeyecek bir dikkat içermektedir: "Hadi canım, dedi hancı, Tanrı bizim muhayyilemizin ürünü demekten ne farkı var bunun?" (Şafak, 2009: 51)

Aynı hancı, son derece öfkeli ve eli sopalıdır. Kavga eden iki müşteriye ağır şekilde dövünce Şems onları

savunmak ister: “Hancı hiddetle süzdü beni. ‘Derviş, sen karışma bu işe yoksa seni de eşek sudan gelesiye döverim’ diye bir tehdit savurdu. Ama ikimiz de biliyorduk ki kuru palavraydı bu laflar.” (Şafak, 2009: 52) Bu satırların hemen üzerinde, hancının acımasızca iki kişiyi dövdüğü anlatılmaktadır, yani Şems’in “ikimiz de biliyorduk ki kuru palavraydı bu laflar.” sözü iyi düşünülmüş bir cümle gibi görünmüyor.

Hancıya yemek ve yatak karşılığı olarak fal bakmayı teklif eden Şems, “Gel, el falına bakayım. (...) Falcı, büyücü kısmı insanların ellerinden geleceği okuduğunu iddia eder. Ben ise sadece geçmişini okurum. İnsanın geçtiği, geçip de bir türlü geride bırakmadığı yolları...” (Şafak, 2009: 53) diye mesleğini (!) izah eder fakat on sayfa sonra yalanı (!) ortaya çıkar; Şems sadece geçmişini okumamakta, kehanet de “görmektedir”: “Nicedir gördüğüm kehanetlerin istikameti bu yönde.” (Şafak, 2009: 63)

2. Elif Şafak üslubunun ilginç özelliklerinden biri, yazarın kullanmaktan hoşlandığı kelimelerin, kahramanlarının da sevdiği kelimeler hâline gelmesidir; bir bakıma yazar, üslubunu kahramanlarına kopyalamaktadır. “Şekeriz” kelimesi bunun güzel bir örneğidir. Mahrem’de (Şafak, 2001: 44), Bitpalas’ta (Şafak, 2002: 46, 86), Ustam ve Ben’de (Şafak, 2013: 60) 3. kişi anlatıcının ağzından çıkan bu kelime, Aşk’ta Mutaassıp’ın (193), Kimya’nın (277) ve Sultan Veled’in (331) dillerinden sâdır olmaktadır.

Tekin’in aşağıdaki tespitleri, hem burada hem Aşk’ın genelinde görülen sorunu anlamaya yardımcı olacaktır:

“Romanın ‘altın çağı’ olarak nitelenen 19. yüzyıldan önce, bugünkü anlamda bir ‘roman dili’nden bahsetmek güçtür. Söz konusu ‘altın çağ’ öncesinde, romana ‘yazar-anlatıcı’nın dili ve üslubu egemendi ve o; olayları, kişileri, çevreyi... kendi görüş açısına ve hayal gücüne göre anlatıyordu, tanıtıyordu. Bu tasarrufla olaylar ve kişiler, hayattaki benzerleri gibi değil, anlatıcının kabul ettiği şekilde anlam ve işlev kazanıyordu. Dil bakımından değerlendirirsek, herkes kendi dili ve üslubunca (kültür ve meşrebince) konuşmuyordu; ‘yazar-anlatıcı’ tarafından dayatılan dil ve üslupla ve yine ‘yazar-anlatıcı’ adına konuşuyorlardı.” (Tekin, 2018: 168)

3. Şems, kurallarından birinde “Aşırılıklardan uzak dur. Sufi ne ifrattadır ne tefritte. Sufi daima orta yerde...” (Şafak, 2009: 196) der. “Ene’l-Hak (Ben Allah’ım).” cümlesini hiç yadırgamayan, bütün hayatı aşk üzerine kurulu tasavvuf erbabının “aşırılıklardan” nasıl uzak duracağı ve hangi “orta yerde” bulunacağı gerçek bir muammadır. Romanda pek çok tezatlı tarafını gördüğümüz Şems, en azından “aşk” ve “orta yol”u birleştirme öğüdünü verecek kadar şuursuz değildir.

4. Şems “Mevlana, ‘Benden şair olmaz, zaten pek şiir sevmem’ diyor.” (Şafak, 2009: 232) dedikten yirmi sayfa sonra, Mevlana’nın çok sevdiği kitapları arasında “Divanül

Mutannabi”nin -yazarın “oryantalistçe”sini düzelterek söylemek gerekirse “Divanü’l-Mütenebbi”- adı geçmektedir.

5. Şems’le bir sohbetleri sırasında Kimya’nın gülesi gelir: “Bir genç kız gibi kıkırdamak üzereydim ki dudaklarımı ısırdım, kendimi tuttum.” (Şafak, 2009: 247) Konuşmanın geçtiği bölümün başında 17 Ağustos 1245 tarihi vardır ve romandaki hesaba göre Kimya henüz 15 yaşındadır, dolayısıyla “bir genç kız gibi kıkırdama”ından daha doğal bir şey olamaz.

6. Mevlana anlatıyor: “Bu sabah şafak söker sökmez Şems’le evden ayrıldık. Bir süre çayırıların, vadilerin, pınarların arasında doludizgin at sürüp ılık meltemin yüzümüzü okşamalarıyla keyiflendik. (...) Ardından Şems atının dizginlerine asıldı, uzaktan bir meşe ağacına işaret etti. Beraberce o ağacın altına oturduk, eflatuna çalan semayı seyre daldık. Uzaktan sabah ezanı okununca Şems hırkasını yere serdi; yan yana namaz kıldık.” (Şafak, 2009: 254-255) Mevlana ve Şems şafak söktükten sonra atla gezintiye çıkıp sonra bir ağacın altında gökyüzünü seyre daldırlarsa büyük ihtimalle namazları kazaya kalmıştır. Ayrıca iki kişi -hele hele Mevlana ve Şems- birlikte namaz kılıyorlarsa yan yana durmazlar, birinin öne geçip imam olması gerekir.

7. Şems, Mevlana’dan şarap alması için meyhaneye gitmesini isteyince Mevlana “Bu yaşa kadar ne meyhaneye gittim, ne ağzıma bir damla şarap koydum. İçki içmek doğru değil zannımca.” (Şafak, 2009: 293) der. Bir İslam âlimine “İçki içmek doğru değil zannediyorum.” dedirmek, Aşk romanından bile beklenmeyecek kadar büyük bir gaflettir. Keza, biraz sonra Sarhoş Süleyman’ın aktarmasıyla Mevlana’nın aynı anlama gelecek şekilde “Kanaatimce içkiden uzak durmalı.” (Şafak, 2009: 300) dediğini öğreniyoruz. İslam’da yasak olduğu kesin olan konularda “zan” ve “kanaat” gibi yorumlar doğal olarak işletilemez.

8. 313: Seyh Yasin, Kerr’a’nın din değiştirmesi konusundaki kanaatini şöyle ifade eder: “Adamın zevcesi Hristiyan bir kere. Neymiş, sonradan İslam’a dönmüşmüş; bana ne? Kanında var Hristiyanlık, çocuğunun kanına geçecek.” (Şafak, 2009: 323) 13. yüzyılda bir müderrisin, Mevlana gibi sevilip sayılan bir zatın mühtediye karısı hakkında sırf eski inancı yüzünden bu türlü sözler sarf etmesi çok inandırıcı değil sanıyoruz.

9. Mevlana: “Geriye bir tek İlahi Aşk kalsın. Büyük harfle AŞK.” (Şafak, 2009: 355) Arap alfabesindeki harflerin büyüğü küçüğü yoktur. Bu vurgu şekli bilindiği üzere zamanımıza aittir.

¹⁵ Daha romanın başında, Ella Rubinstein’in öğle yemeği yendikten en fazla bir saat sonra evlerinin verandasına çıkıp akşamın kızılığını seyretmesi (Şafak, 2009: 15-31), yazarın dikkatsizliğinin sadece dile değil kurguya da zarar verdiğini gösterir.

SONUÇ

Aşk'ı sadece dili bakımından ele almayı amaçlayan bu yazıda, sınırlılıklar gereği, romanın kurgusundaki kimi sıkıntılara¹⁵ değinilmediği gibi, daha önce yazılmış eleştirilerde dikkat çekilmiş olan başka yanlışlara da değinilmemiştir. Yazarın üslubu hakkında kesin yargılara varmak için bütün eserlerinin incelenmesi zorunlu olduğundan üslup konusuna da girilmemiş, sadece Aşk etrafında üsluba dair bazı küçük hususlar arz edilmiştir.

Bu incelemeden çıkan sonuçlardan biri şudur: Edebiyat bütün hâlinde bir kültür işidir, sadece sanatçı ve okur için değil, eleştirmen ya da araştırmacı için de böyledir; kültüre ve o kültürü idare eden dile nüfuz edilmeden yazılacak bir edebiyat eserinin başarılı olması beklenebilir. Bu anlamda sanatçı kendi toplumunun kültürünü benimsemek zorunda değildir ama bütün boyutlarıyla -örf, din, inanç yorumları, dil, adabımuâşeret vs.- bilmek zorundadır.

Dili nasıl kullanacağı konusunda tamamen özgür olan sanatçı; bir dil anlayışıyla alay etmek, sanatsal gerçeği anlatırken zorlayıcı dilsel sembollere başvurmak, okurun sanat eserine, roman kahramanlarına, hayata yönelik farklı bakış açıları geliştirmesini sağlamak isteyebilir ya da mesela büyük romancı Joyce'un yaptığı gibi "Sanat-kârane Keşmekeş" içinde çok anlamlı bir motifler ağı (Joyce, 2016: VIII) kurup "hayat döngüsü"nü bütün derinliğiyle vermeyi amaçlayabilir. Bütün bunlar için de çok farklı dil tutumları sergileyebilir; önemli olan, dilin ve zihnin sınırları belirsiz imkânlarını ne kadar kullanıp gösterebildiğidir. Bu açıdan bakıldığında Aşk'ta dil itibarıyla bir "imkân arayışı" olduğunu söylemek çok zor görünmektedir. Zaten bu kadar hızlı yazan (Pinhan'dan itibaren, araya giren başka metinler sayılmazsa yaklaşık iki yılda bir roman) bir yazarın eserinde arayıştan ziyade ihmaller, unutmalar, yanlışlar, dil dışında başka kaygılar görmek sürpriz olmayacaktır.

Dilde özen olmayınca eseri kurgu, kahraman, olay, üç beş aforizma, iyi niyet ya da yazarın ismi ve popülerliğinin gölgesi -kalıcılık anlamında- kurtaramaz. "Söylemek istediğimiz her ne olursa olsun, o şeyi en iyi izah edecek bir kelime, en iyi canlandıracak bir fiil, en güzel niteleyecek bir sıfat vardır. Şu halde, o kelimeyi, o fiili, o sıfatı bulana kadar sabırlıca aramamız lâzımdır." diyen Flaubert'den (Kabaklı, 1971: 356) "Şiirde dili kaybeden her şeyi kaybeder." diyen Tanpınar'a (1997: 482) kadar bütün büyük yazarlarda gördüğümüz hassasiyetin sebebi bu olsa gerektir.

Kendisiyle yapılan bir röportajda "Pinhan'dan bu yana dil hâkimiyetiniz muazzam derecede! Sırrınız nedir?" sorusuna "Türkiye'de hâkim romancılık geleneğinin aksine romanlarımda ne anlattığımı değil, neyi nasıl anlattığımı da önemsedim her zaman. Bir hurufi kadar

bağlıyım harflere." (<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=84> ET: 19.02.20) diyen "edebiyat şövalyemiz" in bu "dil hâkimiyeti"yle Mevlana'nın "Yeni şeyler söylemek lazım." öğüdünü yerine getirmesi çok mümkün görünmüyor.

KAYNAKÇA

Ateş, Ferhat-Utkan, Tuncer (2017). İbn Haldun'a Göre Toplum ve Şehir, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 10, Sayı: 53, s. 216-230.

Çelik, Yakup (2002). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki-Tarihî Romanda Kişiler, Bilig, S. 22, s. 49-68.

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=84> (E.T.19.02.2020)

<http://www.ismailgulec.net/denemelerim/sinema/item/92-elif-safak-in-ask-romani-uzerine-gec-kalmis-bir-yazi> (E.T.19.02.2020)

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (E.T. 19.02.2020)

<https://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/aklin-kaleminden-kirk-kurallı-ak-18348> 19.02.2020

7. http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=3&sid=4 (E.T. 19.02.20)

Hüküm, Muhammed (2010). Elif Şafak'ın "Aşk" Romanında Postmodern Bir Unsur Olarak Tasavvuf, Turkish Studies, 5/2, s. 621-643.

Joyce, James (2016). Finnegan Uyanması (Çev. Fuat Sevimay), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Kabaklı, Ahmet (1971). Türk Edebiyatı 1, İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları.

Lukács, György (2008). Tarihsel Roman, Ankara: Epos Yayınları.

Meriç, Cemil (1978). Mağaradakiler, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Özkan, Nevzat (2007). Tarihî Zamanın Kurgulanmasında Dil Kullanımı: Mustafa Necati Sepetçioğlu Örneği, Erdem, C. 17, S. 49, s. 225-254.

Öztürk, Yaşar Nuri (1998). Surelerin İniş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

Pala Mull, Çiğdem (2016). Elif Şafak'ın Romanlarında Önseme, *İdil*, C. 5, S. 20, s. 61-67.

Şafak, Elif (2001). Mahrem, İstanbul: Metis Yayınları.

Şafak, Elif (2002). Bitpalas, İstanbul: Metis Yayınları.

Şafak, Elif (2009). Aşk, İstanbul: Doğan Kitap.

Şafak, Elif (2013). Ustam ve Ben, İstanbul: Doğan Kitap.

Şafak, Elif (2019). On Dakika Otuz Sekiz Saniye, İstanbul: Doğan Kitap.

Şemsettin Sami (1992). Kamus-ı Türki, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2012). Saatleri Ayarlama Enstitüsü, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tekin, Mehmet (2010). Tuhaf Bir Tezli Roman: Aşk, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, S. 4, s. 7-35.

Tekin, Mehmet (2018). Roman Sanatı 1, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Timur, Taner (2002). Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, Ankara: İmge Kitabevi.

Timur, Taner (2017). Türkiye, Ortadoğu ve Mezhep Savaşı, İstanbul: Yordam Kitap.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi (?). Hak Dini Kur'an Dili, C. 2, İstanbul: Umut Matbaası.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (2011). Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali, İstanbul: Kilim Matbaacılık.

İZMİT BELEDİYESİ PERSONELİNİN TİYATRO İZLEME TALEBİNE ETKİ EDEN DEMOGRAFİK FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ

Determination Of Demographic Factors Affecting The Theater's Monitoring Request For İzmit Municipality Personnel

Submit Date: 2020-02-17 16:52:56

Accepted Date: 2020-02-20 17:01:45

To Reference: ÖZTAHTALI, İbrahim İmran , TELCİ DERELİ, Şebnem (2020), Determination Of Demographic Factors Affecting The Theater's Monitoring Request For İzmit Municipality Personnel. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:77-83

İbrahim İ. ÖZTAHTALI¹ , Şebnem TELCİ DERELİ²

Özet

Toplumsal hayatın önemli bir bölümünü oluşturan sanatsal faaliyetler arasında tiyatro, organizasyonel olarak belki de en eski geçmişe sahip olanıdır. Daha çok sosyal hayatın içinden yine sosyal ve bireysel kesitleri ve hayatın kendisini gözler önüne seren tiyatro, yüzyıllar boyunca insanın kendisine ayna tuttuğu ve kendisini görmeye ve göstermeye çalıştığı bir gelişim sergilemiştir. En ilkel biçimlerinden günümüze kadar bu anlayış değişmemiştir. Tiyatro toplumun her katmanına hitap edebilen bir yapıdayken günümüze yaklaştıkça kent yaşamındaki hayat şartları ve ekonomik zorluklar nedeniyle seyircisi azalan bir konuma gelmiştir. Televizyon, sinema ve dijital eğlence kanallarının çoğalması da bu sonucu etkileyen faktörler arasındadır. Dikkat çekilmesi gereken bir başka önemli nokta da tiyatro faaliyet ve katılımında zaman-para ilişkisidir. Kentli yaşamın zamanı etkin ve planlı kullanma alışkanlığının olmasının yanına ekonomik güçlükler de eklenince günümüzde tiyatrodan uzaklaşma devam etmektedir. Eski bir metinde geçen “Seviş, gevişten gelir.” atasözü, sanata ve sanatsal faaliyete katılımdaki azalışı daha açık ifade etmektedir. Sanatsal faaliyetlere iştiraki arttırmanın ilk koşulu insanların öncelikle temel ihtiyaçlarını rahatlıkla tedarik ediyor olmalarıdır. Günümüzde tiyatro izleme talep ve katılımının bireyler arasındaki değişkenler doğrultusunda ve çeşitli imkân ve olanaklar karşısında farklılık gösterdiği ortadadır. Bilet fiyatlarındaki değişkenler salonların yetersizliği, uzaklığı, ulaşımın zorluğu, katılım istatistiklerinden seyirci sayılarına kadar neredeyse her anlamda farklılık göstermektedir. Daha önce tiyatro ve gösteri sanatları ekonomisi ve talep tahminleri konusunda araştırmacılar tarafından çalışmalar yapılmıştır. Halkın sanatsal faaliyetlere katılım oranları, sanat eğitimi, fiyat, sosyal ve ekonomik değişkenlerin tiyatro, klasik müzik, dans, opera ve bale gibi gösteri sanatlarına olan talebi ne derece etkilediği araştırılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir bölümünde belirlenmek istenen sanatsal faali-

yetin içinde bulunduğu etkinliklerden, kişilerin talepleri araştırılarak katılım sıklığının ne derece ve hangi sanatsal faaliyete olduğu belirlenmek istenmiştir. Bu sanatsal faaliyetlerde ki katılım düzeyinin fiyat, sosyal ve ekonomik anlamda ne derece etkili olduğu saptanmıştır. Konuyla ilgili tespitlerin daha gerçekçi olabilmesi için performans sanatlarındaki talep seviyelerinin katılım ve sanat formları arasında nasıl farklılaştığını anlamak için aynı zamanda katılımı ile ilgili sosyo-demografik ve diğer karakteristik özelliklerin de bilinmesi gerekmektedir. Literatürde eğitimin sanat katılımını etkileyen en önemli belirleyici olduğu görülmektedir. Bu çalışmada belirlenmek istenen birçok sanatsal faaliyetin içinde bulunduğu etkinliklerden, kişilerin talepleri araştırılarak katılım sıklığının ne derece ve hangi sanatsal faaliyete olduğu belirlenmek istenmiştir. Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma, olay ve olguları sayısal olarak ifade edilebilir, gözlenebilir ve ölçülebilir kılan bir bilimsel araştırma yöntemidir. Çalışma İzmit Belediyesi personelinin tiyatro izleme talebine etki eden demografik faktörlerin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma ile ilgili yerli ve yabancı kaynak taraması yapılarak konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklar çalışmada kullanılmıştır. 257 katılımcı ile gerçekleştirilen bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde 22 sorudan oluşan anket formu ile yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyet dağılımına bakıldığında 133 Erkek, 124 kadın katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılar 35-40 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Çalışmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğu tiyatroya en az bir defa gitmiştir. Demografik değişkenlerin tiyatro izleme alışkanlıklarında önemli bir etkiye sahip olmadığı, katılımcıların tiyatroya gitmeme nedenlerine ilişkin dağılımlarında zaman yetersizliği ve tiyatro etkinliklerine ilişkin bilgilendirmenin eksik olmasından dolayı istedikleri kültürel faaliyetlere ilişkin dağılı-

¹ Dr. Öğr. Üyesi İbrahim İ. ÖZTAHTALI Bursa Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi BURSA, e-posta; ibrahimoztahtali@gmail.com

² Öğrt. Gör. Şebnem TELCİ DERELİ Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi KOCAELİ, e-posta; sebnemtelci@gmail.com

ma göre en çok katılmak istenen etkinliklerinin yetersiz olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Değişkenlerin tespit edilmesine yönelik bir çalışmadır. Bu amaçla ilişki ve kurumların etkinliklere ilişkin bilgilendirmelerini daha etkin kılacak araçlar kullanmaları önerilebilir.

Anahtar Kelime: Tiyatro izleme alışkanlığı, Tiyatro talebi, Kültürel faaliyet.

Abstract

Among the artistic activities that make up an indispensable part of our social life, the theatre is perhaps the oldest one in terms of organisation. The theatre, which reveals the social and individual perspectives of social life and the life itself, has evolved over the centuries, in which the people have mirrored themselves and tried to see and show themselves. This understanding has not changed from its most primitive forms to the present day. While the theatre is in a structure that can appeal to every layer of the society, its audience has come to a declining status due to the living circumstances and economic struggles in city life. The proliferation of television, cinema and digital entertainment channels is also among the factors affecting this result. Another critical point to note is the time-money relationship in theatre activity and participation. In addition to the fact that urban life has the habit of using time more effectively and in a planned manner, economic difficulties are added, and today, moving away from the theatre still continues. An ancient proverb in an old quote states that "Love comes from rumination.", and this proverb expresses the decrease in participation in art and artistic activity more clearly. The first condition to increase participation in artistic activities is that people should be able to supply their basic requirements easily. Today, it is evident that demand for being a theatre audience and participation in theatrical acts differs in line with the variables among individuals and depending on the various possibilities and opportunities. Variables in ticket prices differ in almost every sense, from the inadequacy, distance, difficulty of transportation, participation statistics to the number of spectators. Previously, studies have been carried out by researchers on the economy of theatre and performing arts and also on-demand predictions. It has been investigated to what extent people's participation in artistic activities, art education, price, social and economic variables affect the demand for performing arts such as theatre, classical music, dance, opera and ballet. In a significant part of these studies, it is aimed to determine the frequency of participation and preference of artistic activity by taking the demands of individuals into consideration. It has been determined how effective the level of participation in these artistic activities is in terms

of price, social and economic levels. In order to make the determinations related to the issue more realistic, the socio-demographic and other characteristics related to participation should also be identified to understand how the demand levels in performance arts differ between participation and art forms. It has been detected in the relevant literature that education is the leading determinant affecting art participation. In the current study, it was aimed to determine the frequency of participation to the artistic activities and to which artistic activity the preference of the individuals incline among many artistic activities. In this research, the quantitative research method was utilised. Quantitative research is a scientific research method that makes events and facts numerically expressed, observable and measurable. The study was carried out to determine the demographic factors affecting the demand for the theatre of the personnel of İzmit Municipality. Local and foreign sources were scanned for the research, and the resources available on the subject were used in the study. This study, which was carried out with 257 participants, was carried out with a questionnaire consisting of 22 questions in the screening model, one of the quantitative research methods. According to the research results, as for gender distribution, there are 133 male and 124 female participants. The participants were mostly between the ages of 35-40. The vast majority of the participants in the study went to the theatre at least once. It was stated by the participants that demographic variables did not have a significant effect on theatre watching habits, and the lack of time from the part of the participants and the lack of information about the theatre activities are among the reasons for not going to theatre and, according to the distribution of the cultural activities, the insufficiency of the number of desired activities are stated as underlying reasons. The current research is a study for determining the variables. For this purpose, it may be recommended for the relations and institutions to use tools to make the announcement of the activities more effectively.

Keywords: The Habit of Watching Theate, Demand for Theatre, Cultural Activity.

GİRİŞ

Bugün üzerinde yaşadığımız, yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetleri üzerinde barındırmış ve kaynaştırmış topraklar bütünü olarak Anadolu insanı, hayatı boyunca edindiği bilgileri sürdürebilmek, genişletebilmek ve derinleştirebilmek için sanatı yaratmıştır. Sanat, insanın hayat kavgasında kendi gücünü ve karşısındaki güçleri tanımasına yardımcı olmuştur. Sanat, insanın gelişimi boyunca öğrenmeye, düzeltmeye, geliştirmeye ve

değiştirmeye katkıda bulunmuş, bunu yaparken kendine özgü güzelliğini ortaya koymuştur. İlk insanın sanatının, hayatın kendisinin estetik biçimler ile birlikte yeniden sunulduğu bir süs, bir aksesuar olmadığı, tam tersine hayatın kendisi olduğu bilinmektedir. Hayata ışıktır, yol gösterir ve onu güçlendirir. Sanat, toplumu düzenleyen kuralları değerlendirmeye alarak bu kuralları belirten değer yargılarını eleştirir, düzeltir, yeniler (Akdede, 2011; Göldere, 2002).

İlk ortaya çıktığı günden bugüne büyük değişimler gösteren tiyatro ilk olarak insanların ayin olarak yaptığı danslar ve av törenlerinde sergilenen gösteriler şeklinde ortaya çıkmıştır. İlk olarak ateş etrafında başlayan bu törenler avlanan hayvanların taklitleri ve av sürecini anlatan oyuncuların yaptığı gösterilerden oluşuyordu. Çevresine toplanan kalabalığın da zaman zaman oyuna dâhil olduğu ya da alkış tuttuğu bu gösteri ilkel tiyatronun ilk örnekleri olarak görülmektedir. Ancak disiplin açısından bakıldığında bunu tiyatro olarak nitelemek zorlayıcı bir yaklaşımdır.

Tiyatro zamanla edebiyatın bir dalı olarak kurumsallaşmıştır. Edebiyat ve diğer sanat eserleri gibi tiyatrodaki sergilenen oyunlarda yaşamdan izler bulmak mümkündür. Her ne kadar hayal ürünü de olabileceği gibi yaşamdan izlerinde tiyatrodaki var olması seyirci-tiyatro ilişkisinin de kurulmasını sağlamıştır.

Tiyatroda çoğu zaman günlük yaşamdan insan manzaraları, insanın toplumsal bir varlık olarak toplumun diğer öğeleriyle yaşadığı çatışmalar ve kendisi ile çelişik halleri gözler önüne serilmektedir. Seyirci ortaya konan gösteride kendi hayatından parçalar bulmakta ya da sergilenen oyundan ders çıkarmaktadır.

Yunanca "Theatron" kelimesinden türeyen tiyatro seyirlik anlamında kullanılmıştır. Sahne olarak ayrılmış olan bir mekânda oyuncu ile yaşam öykülerinin söz ve hareket ile canlandırılmasıdır. İlk tiyatro mekânının inşası edilmesinden bugüne yapısal birçok değişikliğe uğrasa da günümüzde hala seyir yerleri olarak tasarlanmaktadır (Konur, 2001).

Tiyatro toplumsal yapı içerisinde zamanla yer edinmiştir. Şener'e göre "Tiyatro her zaman toplumsal ilişkilerin içinde yer almaktadır." (Şener, 2008)

Tiyatroda klasik dönem olarak bilinen Yunan tiyatrosu ve Roma tiyatrosunda oyuncu ile seyirci bir arada bulunmaktaydı. Orta çağda ise tiyatro dönemin sosyolojisine uygun olarak dinsel motifler içermekteydi. Bu dönemde tiyatro için geliştirilen bir mekân bulunmuyordu. Tiyatro ya sahnede düzenleniyordu. Günümüze geldiğimizde de tiyatro mekânlarının klasik dönemin aksine kapalı mekânlarda olması ya da çadır tiyatroları gibi açık alanda mobil bir tasarımla sürdürülmesi hem dönemin özelliklerini

yansıtmakta hem de tiyatroya verilen değeri gözler önüne sermektedir. Kapalı mekânlarda yapılan tiyatrodaki seyirci ve sahne tamamen birbirinden ayrılmaktadır.

Günümüzde tiyatro ve seyirci ilişkisini yeniden kurmaya yönelik arayışlar bulunsun da bu yeterli değildir. İzleyiciyi oyunun içine alma ve onu etkin hale getirme tiyatrodaki önemlidir. Bu da oyuncuyla seyircinin kesin çizgilerle ayrılmadığı, yönetmenin yaratma yeteneğini destekleyen bir tiyatro mekânı tasarımıyla mümkün olacaktır.

Modern dünyada tiyatro insanların kişisel gelişimlerinde de önemli bir unsur haline gelmiştir. Entelektüel birikime sahip toplumların tiyatro ile ilişkileri geri kalmış toplumlara göre farklılık göstermektedir. Devlet tiyatro sanatını desteklemekte ve hatta tiyatro eseri üretmek ve sergileyenlere devlet sanatçısı unvanı vermektedir.

Kentsel yaşam içerisinde önemli bir yeri bulunan tiyatronun toplum tarafından talep edilmesi için çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. Sosyal yaşamın bir unsuru olarak tiyatrolar hem özel hem de kamu tarafından desteklenmekte ve yerel yönetimlerde bu desteklemenin içinde yer almaktadır. Devlet Tiyatrolarının yanı sıra Şehir Tiyatroları olarak örgütlenmesi bulunan tiyatro sanatı kültürel ekonomi içerisinde yer almaktadır.

Tiyatro sanatı izleyici üzerinde derin anlamlar oluşturmakta kişisel gelişimine katkı sağladığı gibi sergilenen oyundaki karakterlerin yaşamı empati/duygudaşlık duygusunu geliştirmektedir. Böylece toplumsallaşmaya katkı sunmaktadır. Yine icra edilen bu sanat toplumu şekillendirdiği gibi toplumda ekonomik bir güç oluşumuna da katkı sağlamaktadır. Kültürel ekonomi alanı içerisinde değerlendirilen tiyatro çalışmalarını sunulan eser, oyuncu sayısı ve seyirci sayısı gibi göstergelerle takip edilmektedir. Bu çalışmada tiyatro sanatına toplumun ne düzeyde katılım sağladığı ve seyirci beklentileri ve taleplerinin ne yönde olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Yine çalışmanın amacı buradan çıkacak sonuçlarla tiyatroya katılım profilini tamamen olmasa da İzmit Belediyesi çalışanlarının tiyatrodaki talep ve isteklerini demografik unsurlar üzerinden belirlemesidir.

Kültür ekonomisi çalışmaları hem ülkemizde hem de ülke dışında önemli araştırma konularından birisidir. Kültürel ve sanatsal faaliyetlerin düzenlenmesi ve hizmet kategorisinde değerlendirilen tiyatronun toplumsal yaşamdaki yeri, ülke ekonomisine katkısı kültür ekonomisi içerisinde değerlendirilmektedir. Yapılan çalışmalar seyirci ve tiyatro ilişkisinin ortaya konularak tiyatro arz ve talebinin incelenmesi şeklinde olmaktadır.

Son yıllarda sahne sanatlarının finansman sorunları ile ilgili pek çok araştırma bulunmaktadır. Baumol

ve Bowen, sanat etkinliklere katılım üzerine istatistiksel çalışmaları olduğu gibi bilet fiyatları ve sanatsal etkinlik maliyetlerini incelemiş ve sanat politikalarını oluşturan üst kuruluşlara önerilerde bulunmuştur (Baumal, ve Bowen, 1966).

Kültürel ekonomi çalışmalarına önemli katkılardan dolayı Baumol ve Bowen bu alanın duayenleri olarak görülmektedir. Baumol ve Bowen tarafından yapılan çalışmaların ardından yarım asır geçmiştir ve günümüzdeki sosyolojik ve ekonomik yapı değişmiştir. Çalışmaların yalnızca seyirci sayısı ve tiyatro etkinlik sayısının ötesinde salon yetersizliği, ulaşım sorunları, gibi faktörlerinde incelenmesini zorunlu kılmaktadır (Baumal, ve Bowen, 1966).

Bu çalışmada belirlenmek istenen birçok sanatsal faaliyetin içinde bulunduğu etkinliklerden, kişilerin talepleri araştırılarak katılım sıklığının ne derece ve hangi sanatsal faaliyete olduğu belirlenmek istenmiştir. Bu sanatsal faaliyetlerdeki katılım düzeyinin fiyat, sosyal ve ekonomik anlamda ne derece etkili olduğu saptanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde İzmit Belediyesi personelinin tiyatro izleme talebine etki eden demografik faktörlerin belirlenmesi için yapılan anketten elde edilen veriler analiz edilecektir.

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırma, olay ve olguları sayısal olarak ifade edilebilir, gözlenebilir ve ölçülebilir kılan bir bilimsel araştırma yöntemidir. Bireylerin toplumsal edimlerini test, deney ve gözlem yoluyla objektif olarak ölçmek, sayısal veriler ile açıklamak ve bunları evrensel yasalara genellemektir. Araştırmada evren hakkında geniş bir bilgiye sahip olmak amacıyla betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların durumlarını, özelliklerini özetler. Niçin sorusuna cevap aramaktan çok herhangi bir ilişkinin varlığı veya yokluğu araştırılır (Büyüköztürk vd, 2015; Creswell, 2016)

Evren ve Örneklem

Bilimsel araştırmalarda doğru bilgi sahibi olmak ve doğru karar vermek esastır. Bu yüzden doğru bilgilere ulaşmak ve elde edilecek bilgileri genellemek ihtiyacı vardır. (Arıkan, 2004, s.129). Araştırmada örneklem alınmamıştır. İzmit Belediyesinde çalışan tüm çalışanlara (257 kişi) uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Araştırma ile ilgili yerli ve yabancı kaynak taraması yapılarak konu ile ilgili ulaşılabilen kaynaklar çalışmada kullanılmıştır. "İzmit Belediyesi Personelinin Tiyatro İzleme Talebine Etki Eden Demografik Faktörlerin Be-

lirlenmesi" amacıyla Akdede (2007) başta olmak üzere alanda yapılan çalışmalarda uygulanan anketlerden yararlanılarak geliştirilen tiyatro izleme talebine etki eden demografik faktörlerin belirlenmesi amacıyla İzmit Belediyesi çalışanlarına anket uygulanmıştır. Çalışanlara hiçbir şekilde müdahale edilmemiş olmakla birlikte çalışanların tüm anket sorularını dikkatle okumaları ve sorulara içtenlikle cevap vermeleri istenmiştir.

Verilerin analizinde IBM SPSS 25.0 paket programı ve Microsoft Excell 2016 programından yararlanılmıştır. Bu bağlamda İzmit Belediyesi çalışanlarının cinsiyete, yaş, eğitim durumu, aylık gelir, kira gideri, tiyatroya ulaşım mesafesi ve süresi gibi değişkenlerin yanı sıra tiyatro izleme alışkanlıklarına ilişkin sorulara verilen yanıtlarla betimsel bulgular ortaya konulmuştur. Uygulanan anket 22 sorudan oluşmaktadır.

Bulgular ve Yorumlar

Demografik Değişkenlere İlişkin

Bulgular ve Yorumlar

Demografik özellikler cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, değişkeninden oluşmaktadır.

Tablo 1 .Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Dağılım

Cinsiyetiniz	n	%
Erkek	133	51,8
Kadın	124	48,2
Toplam	257	100,0
Yaş	n	%
23-28 yaş	29	11,3
29-34 yaş	43	16,7
35-40 yaş	61	23,7
41-46 yaş	59	23,0
47-52 yaş	53	20,6
53-58 yaş	11	4,3
59-64 yaş	1	,4
Toplam	257	100,0
Eğitim Durumu	n	%
İlköğretim	11	4,3
Lise	61	23,7
Üniversite	166	64,6
Lisansüstü	19	7,4
Toplam	257	100,0
Meslek	n	%
Memur	134	52,1
İşçi	105	40,9
Öğrenci	3	1,2
Diğer	15	5,8
Toplam	257	100,0
Ortalama Aylık Gelir	n	%
0-500 TL	3	1,2
501-1000 TL	3	1,2
1501-2500 TL	11	4,3
2501-4000 TL	95	37,0
4001-6000 TL	121	47,1
6001-7500 TL	10	3,9
7501-9000 TL	3	1,2
9001 ve üzeri TL	11	4,3
Toplam	257	100,0

Araştırmaya katılan İzmit Belediyesi çalışanlarının cinsiyete göre dağılımı Tablo 7'de yer almaktadır. 133 Erkek, 124 kadın olmak üzere 257 katılımcı bulunmaktadır.

Katılımcıların yaş değişkenine ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 8 incelendiğinde en fazla katılımcının 61 kişi ile 35-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir. 59 yaşından büyük katılımcıların sayısı ise yalnızca 1 kişidir. 23-34 yaş aralığında genç katılımcıların oranı %28 düzeyindedir. 35-46 yaş aralığını orta yaş kabul edersek bunların oranı da %46,7'dir.

Katılımcıların eğitim durumu değişkenine ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların genelinin "166 kişi" (%64,6) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. 61 kişi lise mezunu, 11 kişi ilköğretim mezunu ve 19 kişi lisansüstü eğitim mezunudur.

Katılımcıların meslek değişkenine ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların genelinin memur olduğu "134 kişi (%52,10)", "105 kişi (%40,9)"nin işçi olduğu az sayıda "3 kişi" öğrenci olduğu ve kalan 15 kişinin diğer mesleklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Belediye personeli üzerinde araştırma yapıldığından çıkan sonuç bulunduğu olağandır.

Katılımcıların ortalama aylık gelirlerine ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 11 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun "121 kişi (%47,10)" 4001-6000 TL aralığında geliri olduğu, ardından en fazla çoğunluğun "95 kişi (%37,0)" 2501-4000 TL aralığında gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır. 0-500 TL aralığında geliri olan grubun muhtemelen öğrenci katılımcılardan oluştuğu 6001 TL ve üzeri 24 kişinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tiyatro ve Diğer Sanatsal Faaliyetlere Katılım

Çalışmaya katılan 257 katılımcıdan hiç tiyatroya gitmeyen 29 kişi (%11,28) bulunurken, geri kalan

Tablo 2. Tiyatroya Gitme Sıklığına İlişkin Bulgular

Tiyatroya Gitme Sıklığı	n	%
Hiç Gitmeyen	29	11,28
Haftada bir	7	2,72
Ayda bir	29	11,28
Üç ayda bir	37	14,40
Altı ayda bir	37	14,40
Sezonda bir	118	45,91
Geçen sezon yaklaşık kaç oyun izlediniz	n	%
Hiç	112	43,58
1-2 Oyun	80	31,13
3-6 Oyun	50	19,46
7-10 Oyun	10	3,89
10'dan fazla Oyun	5	1,95
Tiyatro oyununa gitmeniz en önemli sebebi aşağıdakilerden hangisidir? Sorusuna verilen yanıtlar	n	%
Yazarının tanınmıyor olması	42	16,3
Yönetmenin tanınmıyor olması	14	5,4
Oyuncuların tanınmıyor olması	58	22,6
Oyunun bilinen bir oyun olması	48	18,7
Hiçbiri	95	37,0

katılımcılar en az bir defa tiyatroya gitmiştir. Sezonda bir tiyatroya giden katılımcı sayısı 118 kişi (%45,91) diğer katılımcılara göre daha fazladır. Haftada bir tiyatroya giden ise 7 katılımcı bulunmaktadır.

Çalışmaya katılan 257 katılımcıdan hiç oyun izlemeyen 112 kişi (%43,58) bulunurken, geri kalan katılımcılar en az bir defa oyun izlemiştir. Başka bir deyişle büyük bir çoğunluk tiyatro vb. oyun izlememiştir. En az bir oyun izleyen katılımcı sayısı 80 kişidir (%31,13) 10 oyun ve daha fazla oyun izleyen katılımcı sayısı ise 5 (%1,95)'tir.

Çalışmaya katılan 257 katılımcıdan 58'i (%22,6) oyuncuları tanıdığı için tiyatroya gitmektedir. 48'i (%18,7) bilinen bir oyun olduğundan tiyatroya gitmektedir. 42 kişi (%16,3) tiyatro yazarını tanıdığı için tiyatroya gitmektedir. Kalan 95 kişi (%37) ise tüm bu sebeplerin dışında başka sebeplerden dolayı tiyatroya gitmektedir. Tablo 6'da birden fazla seçenek işaretlendiğinde elde edilen sonuçlar bulunmaktadır.

Tiyatro İzlemeye Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Anket sonucunda elde edilen verilerden "Tiyatroya daha sık gelememenizdeki en önemli neden aşağıdakilerden hangisidir?" sorusuna verilen yanıtlara ilişkin dağılım Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 3. Tiyatroya Gitmeme Nedenlerine İlişkin Dağılım

Tiyatroya Gitmeme Nedeni	n	%
Bilet fiyatları	46	17,9
Zaman yetersizliği	131	51,0
Eve uzaklık	13	5,1
Oyunların yetersiz oluşu	13	5,1
Yetersiz bilgilendirme	54	21,0
Toplam	257	100,0
Tiyatro Hakkında Bilgi Kaynağı	n	%
Arkadaş ve aile	100	38,9
Gazete, dergi vb.	33	12,8
Görsel basın (TV)	35	13,6
Afiş	31	12,1
İnternet	58	22,6
Toplam	257	100,0
Beğenilen Tiyatro Türü	n	%
Komedi	196	76,3
Trajedî	21	8,2
Müzikal	10	3,9
Melodram	10	3,9
Müzikli Danslı Oyun	20	7,8
Toplam	257	100,0
Katılmak İstenilen Kültürel Faaliyet	n	%
Tiyatro	146	56,8
Opera	7	2,7
Bale	9	3,5
Klasik Müzik	44	17,1
Diğer	51	19,8
Toplam	257	100,0

Katılımcıların tiyatroya gitmeme nedenlerine ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 3 incelendiğinde büyük çoğunluğun 131 kişi (%51) zaman yetersizliğinden tiyatroya zaman ayırmadığını belirtirken, 54 kişi (%21) tiyatro etkinliklerine ilişkin yeterli bilgilendirmenin olmayışını tiyatroya gitmeme nedeni ile ilişkilendirmiştir. 46 kişi (%17,9) bilet fiyatlarının yüksek olmasını tiyatroya gitmeme nedeni ile ilişkilendirirken eve uzaklık

ve oyunların sanatsal açıdan yetersiz olduğunu 13 kişi tiyatroya gitmeme nedeni ile ilişkilendirmiştir.

Katılımcıların tiyatro hakkında bilgi kaynaklarına ilişkin dağılımın bulunduğu Tablo 3 incelendiğinde büyük çoğunluğun 100 kişinin (%38,9) arkadaş ve aile ortamında gerçekleştirilen sohbetlerle tiyatro etkinliğinden haberdar olduğu, 58 kişinin (%22,6) internet reklamlarından tiyatro etkinliği hakkında bilgi sahibi olduğu, geri kalan kişilerin ise birbirlerine yakın oranda üç seçenekte dağıldığı görülmektedir.

Katılımcıların Beğenilen Tiyatro Türüne ilişkin verdiği yanıtların dağılımının bulunduğu Tablo 22 incelendiğinde Tiyatroda genellikle komedi/güldürü türünde eserlerin beğenildiği 196 kişi (%76,3), Müzikal ve melodramların diğer türlere göre daha az beğenildiği anlaşılmaktadır. Tablo 23'te aynı soruya çoklu seçenek işaretleyenlerin dağılımı bulunmaktadır.

Katılımcıların katılmak istedikleri kültürel faaliyet türüne ilişkin yanıtlarının yer aldığı Tablo 3 27 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun tiyatro faaliyetlerine katılmak istediği "146 kişi (%56,8)" 51 kişinin (%19,8) yukarıda seçenekler dışında kalan faaliyetlere katılmak istedikleri ve 44 kişinin (%17,1) Klasik müzik konserine katılmak isterken az bir kısmı 7 kişi Opera ve 9 kişi Bale faaliyetlerine katılmak istediği görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma seyircilere uygulanan anket baz alınarak İzmit Belediyesi çalışanlarının tiyatro izleme talebine etki eden demografik faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Toplam 257 katılımcının bulunduğu çalışma sonucunda aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik yapısına ilişkin sonuçlar ise şu şekildedir; cinsiyet dağılımına bakıldığında 133 Erkek, 124 kadın katılımcı bulunmaktadır. Katılımcılar 35-40 yaş arasında yoğunlaşmıştır. Yine katılımcıların büyük çoğunluğu üniversite mezunudur. Çalışma Belediyede gerçekleştirildiğinden katılımcıların geneli memur ya da kadrolu işçilerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu 2500-4000 aralığında bir gelire sahip iken az sayıda 6000TL üzerinde gelir elde eden ve 500TL altında gelir elde eden katılımcılar (öğrenci, stajyer) bulunmaktadır. Katılımcıların kira gideri elde ettikleri gelire oranlandığında yaklaşık %30 düzeyinde olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğu tiyatroya en az bir defa gitmiştir. Ancak haftada bir tiyatroya giden katılımcı sayısı %5'in altındadır. Hiç oyun izlemeyen kişiler bulunurken en az bir oyun izleyenlerin sayısı da katılımcıların yarısından fazladır. Ancak 10 oyundan fazla oyun izleyen katılımcı sayısı oldukça düşüktür.

Katılımcıların büyük çoğunluğu geçen sezonda en az

bir film izlemiştir. Ancak bu durum tiyatro izlemeye olumlu veya olumsuz bir etki etmemiştir. Sanılanın aksine sinema izleyenler tiyatroya da gitmektedir. Tiyatro ve sinema bu çalışmanın da sonucu olarak birbirlerine rakip etkinlikler değildir.

Tiyatro oyunu sergileyen oyuncuların tanınmasının tiyatroya gitme nedeni olduğu bu çalışmada ortaya konulmuştur.

Katılımcıların tiyatroya gitmeme nedenlerinin cinsiyet, gelir, meslek veya tiyatroya ulaşım sorunlarından kaynaklanmadığı büyük çoğunluğun zaman yetersizliği ve bilgi eksikliğinden kaynaklandığı çalışmada elde edilen sonuçlardan birisidir. Bu nedenle tiyatro etkinliklerine ilişkin halka ilişkiler faaliyetleri arttırılmalıdır. Çalışanlar göz önüne alınarak tiyatro sergilenme zamanları planlanmalıdır.

Yine tiyatro hakkında nasıl bilgi sahibi olduğuna ilişkin elde edilen verilerden kişilerin tiyatro hakkında bilgi edinmenin tesadüfen olduğu aile ve arkadaş ortamında paylaşılan bilgilerden haberdar olduğu görülmektedir. Bu da yukarıdaki bulguyu destekler niteliktedir.

Tiyatro etkinliğine giden katılımcıların toplu olarak hareket etmedikleri çalışma sonuçlarından birisidir. Katılımcılar büyük çoğunlukla tiyatroya güldürü ve komedi unsurları olduğunda katılmaktadır. Müzikal ve Melodramları tercih etmemektedir.

Tiyatroya katılımın az olmasına karşın tiyatro etkinliklerinin yetersiz olduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sanatsal bir eğitim faaliyetine katılmamıştır.

Yine yapılan anket çalışmasında katılımcıların katılmak istedikleri sanatsal ve kültürel faaliyetlere ilişkin bulgular incelendiğinde büyük çoğunluğun tiyatroya katılmak istediği klasik müzik ve konsere katılmak isteyen katılımcılarında çoğunlukta olduğu ancak opera ve bale etkinliklerinin çok tercih edilmediği görülmektedir.

Yapılan bu çalışma tiyatro izleme alışkanlıklarını ve demografik değişkenlerin tespit edilmesine yönelik bir çalışmadır. Araştırmacılar tiyatro izleme alışkanlıklarına yönelik olarak derinlemesine araştırmalar yapmalı ve tiyatro izleme alışkanlıklarını olumlu yönde etkileyecek parametreler belirlenmelidir. Bu amaçla ilişki ve değişkenlerin etki düzeylerini araştırarak araştırmalar tasarlanmalıdır.

Çalışma sonuçlarından hareketle tiyatro sanatını icra eden kurumların etkinliklere ilişkin bilgilendirmelerini daha etkin kılacak araçlar kullanmaları önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akdede, S. H., & Evliġmoġlu, U. “İzmir’de tiyatroya katılım üzerine ekonometrik bir analiz”. İktisat İletme ve Finans, 22(252), 2007, 90-98.

Akdede, Sacit Hadi, Kültür ve Sanatın Politik Ekono-
misi. Eflatun Basım Daġıtım Yayıncılık, 2011

Baumol, William Jack, and Bowen, William Gordon,
Performing Arts: The Economic Dilemma, New York:
Twentieth Century Fund.1966

Büyüköztürk Ŗener, Akgün  zcan Erkan, Demirel
Füsun, Karadeniz Ŗirin, &  akmak, Ebru. Kılıç, Bilimsel
AraŖtırma Yöntemleri, 2015

Creswell, John. W. (2016). Nitel araŖtırma yöntemleri:
BeŖ yaklaŖıma göre nitel araŖtırma ve araŖtırma deseni.
Siyasal Kitabevi.2016

G ldere Selçuk, Martha Graham ve Modern Dansta
Alan, Zaman, Yapı, Form İliŖkisi, Dans, Daima, Editör:
Muzaffer Evcı, Ankara: Favori Yayınları, 2002

Konur Tahsin, Devlet-tiyatro iliŖkisi: ge miŖten
günümüze örneklerle devlet-tiyatro iliŖkisinde belli baŖlı
sistemler. Dost Kitabevi.2001

Ŗener Sevd , Dünden Bugüne Tiyatro D Ŗ ncesi. (5.
Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.2008

ÂŞIK ŞEVKİ HALICI'DAN DERLENEN HALK HİKÂYELERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ

Linguistic Characteristics Of The Folktales Compiled By Âşık Şevki Halıcı

Submit Date: 2020-02-12 18:26:45

Accepteddate: 2020-02-21 09:12:16

To Reference: Aliyeva Çınar, Minara (2020), LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF THE FOLKTALES COMPILED BY ÂŞIK ŞEVKİ HALICI. International Journal of Humanities and Research, February, Year 4, Issue:4, Volume:3, Pages:84-93.

Minara ALİYEVA ÇINAR

Özet

Türk kültürü, dünyanın en eski ve zengin kültürlerinin arasında yerini alır. Atalarımızdan günümüze kadar gelen bu kültür, hâlihazırda da canlılığını korumayı sürdürmüştür. Türk Âşıklık geleneği de bu gelişerek değişen ve değişerek gelişen kültürün önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Âşık edebiyatı, kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 16. yüzyılda ortaya çıkan bu edebiyat, âşık adı verilen halk şairlerinin kendilerinin veya usta âşıkların şiirlerini halk diliyle ve hece vezniyle saz eşliğinde çalıp söylemeleriyle ya da halk hikâyesi anlatmalarıyla meydana gelen geleneksel edebiyatımızın adıdır.

Âşık edebiyatı, ozan-bakşı edebiyatı geleneğinin İslamiyet'ten sonra tasavvufi düşünce ve Osmanlı yaşam biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufi halk edebiyatı olarak gelişen bu edebiyat, daha sonra millî Türk edebiyatı olarak Anadolu sahasında XVI. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Teşekkülünden günümüze kadar bu sahada Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, Âşık Şeref Taşlıova gibi pek çok sanatkar yetişmiştir. Anadolu sahasının âşıklık geleneğine beşiklik eden önemli bölgelerinden biri de Kuzeydoğu Anadolu bölgesidir. Bu bölgede yetişen âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcı'dır.

Âşık Şevki Halıcı, 1930 Çıldır doğumlu bir hikâyecidir. Birçok halk hikâyesini tasnif etmiş ve anlatmıştır. Bu yazıda incelemeye çalışılan "Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışmada Âşık Şevki Halıcı'dan derlenen on beş hikâyesi vardır. Bu hikâyeler, Prof. Dr. Fikret Türkmen ile Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu tarafından derlenmiş ve yayınlanmıştır. Hikâyeler Terekeme (veya Karapapak) ağzını yansıtmaktadır. Çünkü Şevki Halıcı, Kafkasya göçmeni bir aileye mensuptur. Hem kendisi hem de çevresi onu Terekeme veya Karapapak Türkü olarak tanımlamaktadır.

Karapapak veya Terekeme olarak adlandırılan Türkler-

in en yoğun yaşadığı yer Türkiye ve Gürcistan'dır (Borçalı). Bu Türk boyu, Ardahan vilayetine bağlı Çıldır ilçesi başta olmak üzere bu vilayete bağlı Göle ve Hanak ilçelerinde ve birçok köyde, Kars'ın merkezi ve Susuz ilçesi başta olmak üzere Selim, Sarıkamış, Akyaka, Arpaçay ilçeleri ve köylerinde, Sivas'ın Kangal ilçesi ve çevresinde Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat ve Yozgat'ta yaşamaktadır.

Çıldır Karapapak/Terekeme ağzı da, Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifinde Doğu grubu ağızları içinde ele alınmaktadır. L. Karahan, "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı çalışmasında incelediği ağız malzemelerinden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarını Doğu, Batı ve Kuzeydoğu olmak üzere toplam üç gruba ayırmıştır. Her bir grubu da kendi içinde ayrıca değerlendirmiştir. Karahan, bu tasnifinde Karapapak/Terekeme ağzını, Doğu grubuna bağlı ikinci alt grubun yedinci alt başlığı altında "Kars Azerileri ve Terekemeleri ağzı" olarak değerlendirmektedir.

Çıldır'da doğup büyüyen ve asıl adı Feyzullah Halıcı olan Âşık Şevki Halıcı, küçük yaşlarda âşıklık geleneğine ilgi duymuş ve kendi kendini yetiştirmiş âşıklarından biridir. Anlatıcı bir Karapapak Türkü olduğundan hikâye anlatımında genellikle Azerbaycan Türkçesinin bir ağzı olan Karapapak ağzını kullanmıştır.

Âşık Şevki Halıcı, Terekeme ağzının kelime ve deyimlerini kullanırken farklı ağız özelliklerini ifade eder. Hikâyelerde değişmeye daha az maruz kalan nazım bölümlerinde ve formül-kalıp karakterli parçalarda metin daha çok Karapapak (Terekeme) ağzıyla söylenmiştir. Nesir bölümünde ise Karapapak (Terekeme) ağzı büyük oranda çağdaş Türkiye Türkçesine kaymıştır. Türkiye Türkçesinden ve Azerbaycan Türkçesinden dil yönünden farklılıkları olan bir metin ortaya çıkar. Metin incelenirken pek çok kelimenin ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Aynı

zamanda Azerbaycan Türkçesinde de kullanılmayan pek çok kelime de Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde boy göstermiştir. Ayrıca, metinlerde gerek şekil bilgisi gerekse ses bilgisi açısından zaman zaman her iki lehçenin özellikleri de görülmektedir.

Bu yazı, anlatıcının kullandığı dil özelliklerini değerlendirmek için kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk hikâyeleri, Hikâye anlatıcısı, Âşıklık geleneği, Karapapak (Terekeme) ağzı, Dil özellikleri.

Abstract

Turkish culture ranks among the world's oldest and richest cultures. This culture, which has come down from our ancestors to the present day, continues to preserve its vitality at the current time. The Turkish Minstrelsy Tradition also constitutes an essential part of this culture that changes by developing and develops by changing.

Minstrel literature makes up an important part of our cultural history. This literature, which emerged in the 16th century, is the name of our traditional literature, which consists of folk poets, known as "âşık" (ashik), playing and singing their poems or those of master poets in the colloquial language and syllabic meter, accompanied by the saz (a kind of lute), or narrating folktales.

Minstrel literature came into being with the merging of the "ozan-bakşı" literary tradition with post-Islamic Sufi thought and the Ottoman way of life and values. This literature, which first developed as religious-Sufist folk literature, later began to take the form of Turkish national literature in the area of Anatolia in the 16th century. Since its formation until the present day, many artists have been raised in this area, such as Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, and Âşık Şeref Taşlıova. One of the important regions that were a cradle to the minstrelsy tradition of the Anatolian area was the region of Northeastern Anatolia. One of the minstrels who grew up in this region was Âşık Şevki Halıcı.

Âşık Şevki Halıcı (1930-2015) was a storyteller who was born in 1930 in Çıldır. He compiled and narrated many folk tales. In this paper, an attempt is made to examine fifteen folktales compiled by Âşık Şevki Halıcı, in a study named "Folk Tales Compiled by Âşık Şevki Halıcı." These folktales were collected and published by Prof. Dr. Fikret Türkmen and Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu. The stories reflect the Terekeme (or Karapapak) dialect, as Şevki Halıcı was a member of an immigrant family from the Caucasus. Both his circle of friends and Şevki Halıcı himself identify him as a Terekeme or Karapapak Turk.

The Turks, known as the Karapapak or Terekeme live mostly in Turkey and Georgia (Borçalı). This Turk-

ish clan lives in Ardahan province, principally in the Çıldır district, and in the Göle and Hanak districts and a number of villages of this province; in the center of Kars and principally in its Susuz district, as well as in its Selim, Sarıkamış, Akyaka, and Arpaçay districts and its villages; in the Kangal District of Sivas and its environs; and in Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat, and Yozgat.

The Karapapak/Terekeme dialect of Çıldır is included among the Eastern group of dialects in the classification of Turkish dialects of Turkey. In her work entitled "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" (Classification of Anatolian Dialects), Leyla Karahan separated the Turkish dialects of Turkey into three groups, namely Eastern, Western and Northeastern, based on the dialectal ingredients that she examined. She also evaluated each group within itself. In this classification, Karahan evaluated the Karapapak/Terekeme dialect under the seventh sub-heading of the second sub-group of the Eastern group, as "the dialect of the Kars Azeris and Terekeme."

Âşık Şevki Halıcı, who was born and grew up in Çıldır and whose real name was Feyzullah Halıcı, became interested in the tradition of minstrelsy from an early age and was one of the self-educated minstrels (ashiks). Since as a narrator he was a Karapapak (Terekeme) Turk, he generally used the dialect of

Karapapak (Terekeme), one of the dialects of Azerbaijan Turkish, in his narratives.

When Âşık Şevki Halıcı used the words and idioms of the Terekeme dialect, he expressed different dialectal characteristics. In the verse sections of the tales, which were less subject to change, and in pieces with a formula-pattern characteristic, the text was mostly recited in the Karapapak (Terekeme) dialect. In the prose sections, however, the Karapapak (Terekeme) dialect largely changed into contemporary Turkey Turkish. Linguistically, a text emerges which has the differences between Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish. When the text is examined, it is seen that a number of words are not used in standard Turkey Turkish. At the same time, many words not used in Azerbaijan Turkish figure in the narratives of Şevki Halıcı. Furthermore, in terms of both morphology and phonology, the characteristics of both dialects are sometimes seen in the texts.

This article has been written in order to evaluate the linguistic characteristics used by the narrator.

Keywords: Folktales, Storyteller, Minstrelsy Tradition, Karapapak (Terekeme) dialect, Linguistic characteristics

Giriş:

Türk kültürü, dünyanın en eski ve zengin kültürlerinin arasında yerini alır. Atalarımızdan günümüze kadar gelen bu kültür, tarih süreci içerisinde canlılığını korumuş, hâlihazırda da korumaya devam etmektedir.

Âşık edebiyatı, kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 16. yüzyılda ortaya çıkan Âşık edebiyatı, âşık adı verilen halk şairlerinin kendilerinin veya usta âşıkların şiirlerini halk diliyle ve hece vezniyle saz eşliğinde çalıp söylemeleriyle ya da halk hikâyesi anlatmalarıyla meydana gelen geleneksel edebiyatımızın adıdır. Tamamıyla sözlü gelenekte yaşatılan ve kendine has icra töresine sahip, bağımsız bir tarz olan bu edebiyatın kökü Orta Asya'ya kadar dayanmaktadır. Türk dünyası edebiyatının en zengin kolunu teşkil eden âşık edebiyatı geleneğinin köklerini çok gerilere götürebileceğimiz gibi, geniş bir sahaya yayıldığını da görmekteyiz. Geniş kitlelerin içten gelen duygularını yalın bir biçimde yansıtarak gelişen bu edebiyat, Anadolu sahasının yanında Rumeli'de, Balkanlarda diğer taraftan Azerbaycan ve Türkmenistan toprakları gibi geniş bir coğrafi alanda yaygın bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Kaynağını ozanlık geleneğinden alan ve bu mirastan beslenen âşık, günümüzde de kopuzun yadigarı olan telli sazlarla sanatını ortaya koymaktadır.

Âşık edebiyatı, ozan-bakşı edebiyatı geleneğinin İslamiyet'ten sonra tasavvufi düşünce ve Osmanlı yaşama biçimi ve kabulleriyle birleşmesinden doğmuştur. Önceleri dinî-tasavvufi halk edebiyatı olarak gelişen bu edebiyat, daha sonra millî Türk edebiyatı olarak Anadolu sahasında 16. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Anadolu sahasının âşıklık geleneğine beşiklik eden önemli bölgelerinden biri de Kars, Ardahan, Iğdır, Erzurum, Artvin ve Bayburt illeri içine alan Atabek Yurdu bölgesidir. Bu sahada teşekkülünden günümüze kadar Âşık Şenlik, Narmanlı Sümmanî, Âşık Zülali, Posoflu Müdamî, Posoflu Zülali, Posoflu Müdamî, Erzurumlu Emrah, Hanaklı Mazlumi, Ardanuçlu Efkari, Yusufelili Pervanî, Muhibbi, Huzurî, Âşık Reyhani, Âşık Şeref Taşlıova gibi pek çok sanatkâr yetişmiştir (Büyükkaya, 2006: 11; Çınar, 2019: 60). Ardahan bölgesinde yetişen âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcı'dır.

Âşıklık sanatı Türklerin eski çağlardan gelen millî manevî tarihini aksettirdiği için onu bütün yönleriyle araştırmak, ortak noktaları bulmak, sonraki nesillere aktarmak büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan ve Prof. Dr. Fikret Türkmen'in başkanlığında yürütülmüş olan "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması" projesi, Türk destan geleneğinin metinleştirilmesi ve bilimsel metinbilim bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Bu projeye bağlı olarak Prof. Dr.

Fikret Türkmen ile Prof. Dr. Mustafa Cemiloğlu'nun ortaklaşa hazırlayıp 2009 yılında yayınladıkları "Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışma, âşıklık geleneğinin kaybolmaması ve bir sonraki nesillere aktarılması açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Çıldırli Âşık Şevki Halıcı'nın Yetiştirdiği Bölge

Âşık Şevki Halıcı'nın tanınmasının sebebi yetiştirdiği Çıldır bölgesi ile alakalıdır. Çıldır, âşıklık geleneğinin önemli muhitlerinden biridir. Tarihten biliniyor ki, Osmanlı Devleti sınırları içinde olan ve aslında eskiden Çıldır-Ağbaba olarak bilinen bölge, 19. yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrasında Ruslar tarafından işgal edilerek üç parçaya bölünmüştür. Çıldır, Türkiye sınırları içinde kalırken Ağbaba-Şöreyel bölgesi Ermenistan'a bırakılmış ve daha sonra burada Amasya ve Kukasyan bölgeleri oluşturulmuştur. Gürcistan bölgesine dâhil edilmiş Ahıska bölgesine Çarlık zamanında çok sayıda göçmen Ermeni yerleştirilmiş, yerli ahalinin çoğunluğu Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Bölgede kalanlar ise daha sonra 1944 yılında sürgün edilerek Orta Asya steplerine dağıtılmıştır. Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska ise özellikle sürgün sonrası bütün kültürel özelliğini yitirerek Cavahetiya adını almıştır. Bundan dolayı Akbaba-Çıldır âşık mektebi birbirinden ayrı düşmüş ve darmadağın olmuştur denilebilir (Esker, 2007). Kısacası, Çıldır ve havalisi üç ayrı devletin sınırları içinde kalmış oldu:

1. Bugün Kuzey Doğu Anadolu'da kalan günümüzde hâlâ kendi ismi ile yaşamını sürdüren Çıldır kısmı.
2. Ermenistan'ın ilhak ettiği Ağbaba ve Gızılgoç kısmına Amasya ve Kukasyan adı verildi.
3. Gürcistan'a dâhil edilen, 1944 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ahıska bölgesidir. (Hacıyeva 1998: 20; Çınar, 2015)

Bu muhitin en önemli ve usta şairi Hasta Hasan'dır. Hasta Hasan'ın izinde yetişen Âşık Şenlik de 19. yüzyılın Çıldır-Ağbaba âşıklık geleneğinin en güçlü temsilcisidir. Çıldırli Âşık Şenlik, onlarca çırak yetiştirmiş, saziyla-sözülle Azerbaycan ve Anadolu âşıkları arasında köprü olmuş, bu bölgelerin ortak özelliklerini sanatında birleştirmiştir. Onun yarattığı Şenlik kolu denen ve günümüze kadar ulaşan özel bir ekol yaratılmış ve bu ekolün temsilcileri bu geleneğin unutulmasını engellemiş, hatta daha da büyüterek canlılığını arttırmışlardır. Bu âşıklardan biri de Âşık Şevki Halıcı'dır.

Âşık Şevki Halıcı ve Hikâyeleri

Âşık Şevki Halıcı, Doğu Anadolu'da bulunan, günümüzde hâlâ Ardahan'a bağlı Çıldır ilçesinin Akçakale köyünde dünyaya gelmiş, bu bölgede ilkokulda az da olsa eğitim görmüş ve bu muhitte âşıklığa özen-

ek âşıklığa başlamış, bu konuda ders almış ve zamanla kendini âşıklık geleneğinde geliştirmiştir.

Âşık Şevki Halıcı'dan derlenen hikâyeler özellikle Türk destan kültürünün dil özgünlüğü ve poetikası bakımından oldukça zengin bir içerikle karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada "Cihan Abdullah", "Tufarganlı Abbas", "Dilgam Yahya Bey", "Tahir Mirza", "Emrah ile Selvi", "Sevdakâr", "Haydar Bey", "Kerem ile Aslı", "Latif Şah", "Öksüz Vezir", "Salman Bey", "Şeyh Sanan ile İbare Sultan", "Zulum Hüseyin", "Koroğlu'nun Oltu Kolu", "Koroğlu'nun Silistreli Hasan Paşa Kolu" olmak üzere on beş hikâye yer almaktadır. Toplanmış olan bu on beş hikâye Türk destanlarının zenginliğini, olgunluğunu göstermek bakımından büyük önem arz etmektedir. Burada dil faktörü, özellikle öne çıkmaktadır. Türk âşıklık geleneğinde coğrafyadan, sosyal şartlardan kaynaklanan dil-üslup ve ağız-şive özellikleri de metinlerde ifade olunmuş durumdadır.

Türk halk şiiri ile Azerbaycan sözlü halk şiiri arasındaki tarihi yakınlık da inkâr edilemez bir gerçektir. Yan yana yaşayan Doğu Anadolu âşıkları ile Azerbaycan âşıklarının birçok benzer yönleri vardır. Gerek Osmanlı sahasında gerekse Azerbaycan sahasında her iki Türk boyunun yetiştirdiği Yunus Emre, Âşık Kurbanî, Tufarganlı Âşık Abbas, Karacaoğlu, Âşık Ömer, Sarı Âşık, Heste Kasım, Dadaloğlu, Âşık Elesger, Âşık Şenlik, Âşık Veysel gibi âşık tarzında eser veren şairlerin sanatındaki karşılıklı etkileşimler de bilinmektedir. Böylece Azerbaycan edebiyatının en zengin kolunu teşkil eden âşık edebiyatı geleneğinin köklerini çok gerilere götürebildiğimiz gibi, geniş bir sahaya yayıldığını da görmekteyiz.

Cemiloğlu'nun (2000: 13) da belirttiği gibi Âşık Şevki Halıcı genel olarak Azerbaycan sahası âşıklarının kültür muhitinde yetişmiştir. Âşığın bu sahada yaşaması, âşıklık geleneğinin adı geçen ustalarının örneklerinden etkilenmesi ve bu çevrede bulunması kendisinin de bu geleneği devam ettirmiş olması açısından önemli bir rol oynamıştır.

"Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri" adlı çalışmada yer alan hikâyeler de Terekeme (Terakime) ağızını yansıtmaktadır. Çünkü Şevki Halıcı, Kafkasya göçmeni bir aileye mensuptur. Hem kendisi hem de çevresi onu Terekeme veya Karapapak Türkü olarak tanımlamaktadır (Cemiloğlu 2001: 38).

Karapapak (Terekeme) Türklerinin Sosyo-Lengüistik Durumu ve Âşık Şevki Halıcı'da Dil ve Üslup Özellikleri

Karapapak veya Terekeme olarak adlandırılan Türklerin en yoğun yaşadığı yer Türkiye ve Gürcistan'dır (Borçalı). Bu Türk boyu Ardahan vilayetine bağlı Çıldır ilçesi başta olmak üzere bu vilayete bağlı Göle ve Hanak ilçelerinde ve birçok köyde, Kars'ın merkezi ve Susuz ilçe-

si başta olmak üzere Selim, Sarıkamış, Akyaka, Arpaçay ilçeleri ve köylerinde, Sivas'ın Kangal ilçesi ve çevresinde Ağrı, Amasya, Sivas, Erzurum, Muş, Tokat ve Yozgat'ta yaşamaktadır. (Yılmaz 2007: 51) Burası Ahıska merkezli tarihi Atabek Yurdu içinde yer alır. (Çınar, 2015)

Tarihi kayıtlar Terekemelerin, asıl merkezleri sayılan "Kazak" ve "Borçalı" bölgelerine ta XI-XII. yüzyıllarda yerleştiklerini göstermektedir (Togan 1967: 597). Bu yüzden de bugün Terekemeler asılları itibarıyla Azerbaycan Türklerinden sayılmaktadır. Zaten dilleri de Azerbaycan lehçesine oldukça yakındır (Caferoğlu 1995: XV).

Sosyal hayat tarzının değişmesi, dinamik sosyo-lengüistik değerler, şüphesiz ki, Terekeme ağızını da büyük ölçüde etkilemiştir. Halk edebiyatının mani, türkü, masal, efsane, fıkra ve özellikle destan kültürünü bu lehçenin veya ağızın belirginliği olmadan açıklamak imkânsızdır.

Ahmet Bican Ercilasun "Kars İli Ağızları - Ses Bilgisi" adlı çalışmasında bu ağızın dil özelliklerini kapsamlı bir şekilde vermiştir ki bu olgular Terekeme destan dilinin incelenmesi için de oldukça önemlidir.

Âşık Şevki Halıcı, Karapapak (Terekeme) ağızının kelimelerini, deyimlerini kullanırken ve farklı ağız özelliklerini ifade ederken biz, Türkiye Türkçesinden ve Azerbaycan Türkçesinden dil farklılıklarıyla ortaya çıkan bir metinle karşı karşıyayız. Metin incelenirken pek çok kelimenin edebî Türkiye Türkçesinde kullanılmadığı görülmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan Türk'ünün kullanmadığı pek çok kelime Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde boy göstermektedir. Ayrıca, metinlerde gerek şekil bilgisi gerek ise ses bilgisi açısından zaman zaman her iki lehçenin özellikleri de görülmektedir.

Bizce sosyal faktörlerin doğurduğu bu farklılık, ortaklığı ve zenginliği inkâr etmemelidir. Destan geleneğinin dil sınırları coğrafyalarla değerlendirilemez. Bu bakımdan Şevki Halıcı'nın halk hikâyeleri Türkçenin tarihi zenginliğinin bir ifadesidir. Türkçenin gelişmesinde, üslupların oluşmasında ve kelime dağarcığının tespitinde Şevki Halıcı'nın hikâyeleri oldukça zengin malzeme sunmaktadır.

"Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri"nde Görülen Ağız Özellikleri

1. Ses Bilgisi:

- Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Terekeme (Karapapak) ağızı büyük ünlü uyumu açısından bazı durumlar dışında oldukça sağlamdır. Örneğin, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman eklerinin kelime sonunda veya ortasında ince biçimleriyle kullanıldığını yaygın olarak görmekteyiz. Bu durum büyük ünlü uyumunu bozmaktadır. Metinlerde bu özelliği

yansıtan pek çok örnekle karşılaşmaktayız. Mesela; Ben bunu kime sorarsam bene azarlıyer, yahut neye sorarsen diyer. (ESH. s. 336); Aşılıh yapırdım. Ücretli çalırdım. (ESH. s. 377); Gelir bu hanımefendiye bahir. (ÖVH. s. 625) vs. Bunun yanı sıra bazı durumlarda bu zaman çekimleri Türkiye Türkçesinde olduğu gibi de karşımıza çıkmaktadır.

- Terekeme ağzında Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerin çoğu kalınlık-incelik uyumuna uygun şekliyle kullanılmaktadır. Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde bu özelliği taşıyan kelimeler oldukça fazladır. Mesela; şe-hzâde>şahzâda, mektephane>mektephana, helal>halal, beraber>barabar, vakit>vahit vs. Bu para benden taraf ananın ak sütü gibi halal olsun. Harca get. (DYBH. s. 227); Bir zaman oğlumnan barabar goyuna moyuna yardım edirdi. (TMH. s. 294); Ben sadece beş vahit namazımı gılacam. (ESH. s. 337)

Ayrıca Karapapak (Terekeme) ağzına giren alıntı kelimelerin çoğu gerileyici benzeşme yoluyla incelerek değişir. Mesela; Samet>Semet, zahmet>zehmet, kader>geder, mezar>mezer, acep>ecep, Acem>Ecem, tane>dene vs. Zehmetine layih gördüm... (DYBH. s. 242); Bir de mum aldı. Mezerliğin içerisinde mezerin baş taşına goydu. (TAH. s. 91); Ecep hikmet midi yohsa sır mıdı, Gargolmuşam türlü haldan hala ben... (SBH. s. 722) vs.

- Terekeme ağzında kelime içerisinde ve ekleme sırasında kullanılan ünsüzlerin tonluluk-tonsuzluk bakımından gösterdiği uyum Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sağlam değildir. Hikâyelerde de tonsuz ünsüzlerden sonra gelen d ünsüzü ile başlayan ekler tonsuzlaşmadan kullanılır. Mesela; Abbas gelip Memmed Beyin dizini öpdü. (TAH. s. 123); Bu haber hemen Peri Hanıma yerişdi. (TAH. s. 150); Bu hayasızlıh yapıdı, ben gittim de o ordan çıhmır... (TAH. s. 125) vs. Alıntı kelimelerde de bu uyum aranmaz. Mesela; Aşılıhlar ilk hikâyeye başlamadan önce, meclise girende üç gıta divani, tecnis garaçi, bu makamları dedikten sonra bir desdan söyleller. (SBH. s. 646); Talandı gönlüm nevrâğı halı müşgül olmuşam, Gazebi kasdetdi cana hışmı afat bu gece, bu gece. (SBH. 656) vs.

- Terekeme ağzında düşme eğiliminde olan y, l, h, ğ, r, n seslerinden birinin düşürülmesiyle birtakım uzun ünlüler oluşur. Örneğin; vallahi>valla, böyle>bele, sonra>sora, kurtardı>gutardı vs. İşte mal bele getdi, goyum bele getdi. (DYBH. s. 210); Niye ele düşüncelisin? (SBH. s. 655); Âşığın bizi bu dertden gutardı. (TAH. s. 121); Esmer Sultanın düğünü bittikten sora, ondan sora da kendi düğününü de yapıdırır. (LŞH. s. 606) vs. Ancak anlatıcının dili zaman zaman Türkiye Türkçesine kaydığı için, bu tür kelimelerin Türkiye Türkçesindeki şekilleriyle kullanıldığı gözlemlenmiştir.

- Terekeme ağzında çoğu kelimedede genellikle ilk hece ünlüsü geniş-yuvarlak olarak kullanılır: Fakirlik de iba-detdir eger sabur eylesen... (DYBH. s. 195); Yörüdüm, yörüdüm yetebilmedim... (TAH. s. 160); Bizim Çıldır gölü var. O ondan daha gözeldi. (SH. s. 383) vs. Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da gözlemlenmiştir.

- *h* ve *ğ* ünsüzleri Terekeme ağzı için karakteristik seslerdir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak kalın sıradan kullanılan kelimelerde *k* ünsüzünün *h* ve *ğ* ünsüzlere dönüştüğü görülür. Hikâyelerde bu özelliği yansıtan pek çok örneğe rastlanır. Mesela; Eğleneceh yer mi yohdu. Alsın gonahlarını da gelsin. (KH. s. 807); Emi, senin vurduğun o tohat bana dost tohadtıdı. (KSHPH. s. 831); Ohuram desdanda ne var. Oruç da yazsa ohuyacam. (ÖVH. s. 616) vs.

- Terekeme ağzında görülen ünsüz ikizleşmesi olayı hikâyelerde de birçok kelimedede, özellikle de sayı isimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Yeddi yerde temenna, sekgizinde el bağlayıf. (SBH. s. 658); Otduz dokuz dene aşih oldu. Otduz dokuzu da bağladı. (TAH. s. 101); Ana daha hiç eşşek eşşek söylemirsiniz, dedi. (DYBH. s. 228) vs.

- Hikâyelerde Terekeme ağzına has olan ön damak "ğ" ünsüzünün iki ünlü arasında ve hece sonunda korunduğu örneklere de kısmen rastlanmaktadır. Mesela; Düşmanları ciger dağlı (ŞSH. s. 764); Her igitde namıs olmaz ar olmaz... (HBH. s. 474); Neden halg olundu İsrail suru... (TAH. s. 114) vs.

- Hikâyelerde geçen bazı kelimelerde Azerbaycan Türkçesinde görüldüğü gibi Terekeme ağzının da bir özelliği olan b-m değişimi görülmektedir. Mesela; At beline minse bunu kimse yahalayamaz. (HBH. s. 474); Men niye muni götürmedim. (HBH. s. 475); Tarih min iki yüz dohsan dokguzda. (SH. s. 465) vs. Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da görülmektedir.

- Hikâyelerde yer alan belirli kelimelerde Azerbaycan Türkçesinde görüldüğü gibi Terekeme ağzının da bir özelliği olan ön sesteki y ünsüzünün düştüğü örneklere rastlanır: Ne de olsa mal denilen can yongası. Bu gadar servet itdi. (DYBH. s. 210); Mert igitler yar yolunda talanır... (HBH. s. 474); Gel ağla belalı gönül, yaralı gönül, Başına döndüğüm gül üzlü beyim... (DYBH. s. 216); Dan yıldızı doğdu kahdı ucaya... (TAH. s. 190) vs. Hikâyelerden verilen bu örnekler Türkiye Türkçesindeki kullanımıyla da karşımıza çıkmaktadır.

- Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi bol miktarda göçüşme olayı görülmektedir: Lala ne arvat kimi ağılyırsan, dedi. (CAH. s. 82); Şindi o torpağı gidersen mahkemede halledersen. (HBH. s. 475); Sen kimsen? Bu aşılıhı nerde örgendin? (KAH. s. 518) vs.

Hikâyelerden verilen bu örneklerin Türkiye Türkçesindeki kullanımı da bulunmaktadır.

- Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi bazı kelimelerde nl>nn, rl>ll, ls>ss gibi benzeşmelere rastlanır. Mesela; bunlar>bunnar, onlar>onnar, atarlar>atallar, olsun>ossun vs. Bunnar kahdılar dorudan geldiler şeye. Gene o hıyrathanaya. (LŞH. s. 597); Galdırıl-lar atallar yarın. (ŞSH. s. 754); Gözün kör ossun. Adam hiç ismini sormaz mı? (ŞSH. s. 754) vs.

- Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerin ön sesindeki p ünsüzü Terekeme ağzında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi b olur: Bunnar ateş yahıp gavurma bişirmeye, et bişirmeye iyi yarar, dedi. (TAH. s. 121); İki barmağına böyle galdırdı (sağ elin işaret ve şahadet parmağı) “bah” dedi. (TAH. s. 169).

- Türkiye Türkçesinin ağızlarında görülen ön ses türemesi olayı incelediğimiz hikâyelerde de görülmektedir. Mesela, ırız “razi”, Urus “Rus”, Urum “Rum”, uruh “ruh”, ıras “rast”, irengi “renk” gibi r ile başlayan kelimelerin başında ünlünün türediği tespit edilmiştir. Dertsiz guldan Allah olmaz ırızı... (LŞH. s. 553); Yani Uruslar isteyipdi ki, Gars Ardahan bizimdi. (TAH. s. 86); Can cesetden çihir, uruh bedenden. (SBH. s. 709); Yarın atlas şallarının irengi, Arap ahmer, Farsi sürhü, Türki al. (SBH. s. 696) vs.

- Türkiye Türkçesinde varlığı uzun zaman tartışma konusu olmuş olan kapalı e (è) sesi Terekeme ağzında da karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Biri éylik biri ilim biri nan. (KAH. s. 505); Bêle bağlar, bêle bahça bêle bağlar... (ESH. s. 358); Niye éle düşüncelisen? (SBH. s. 655) vs.

ŞEKİL BİLGİSİ

- Terekeme ağzında çokluk eki -lAr şeklindedir. Ancak hikâyelerde de görüldüğü gibi n ile biten kelimelerden sonra benzeşme gereği ek -nAr şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Gazannar guruldu, mutfahlar asıldı. (LŞH. s. 531); On dört sürü goyunnarı varıdı bunnarın. (SBH. s. 651); O zaman düğünner gırh gün gırh gece sürerdi. (SBH. s. 700) vs.

- Terekeme ağzındaki isim çekim ekleri genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak bulunma ve ayrılma hali eki tek şekilli olup ünsüz uyumuna uymadan sadece d’li şekliyle kullanılmaktadır. Mesela; O zaman şeyhülislamlar fetva vermemiş ipden asılmah da olmirdi. (ZHH. s. 809); Sabahdan bunu görende diyeller bir paralı nene geldi. (SH. s. 393); Gars’da altı posda asger toplandı. (TMH. s. 244) vs.

- Azerbaycan Türkçesinde eşitlik eki, sadece -cA şeklinde kullanılmasına rağmen Terekeme ağzıyla anlatılmış olan bu metinlerde eşitlik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -CA şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Sen neyledin bunca canı Tufargan? (TAH. s. 149); Oğlum, sen neriye gidisen? Onu açılça söyle diyende (SH. s. 427); Bu durdu:

Aramız epeyce bir menzil. (ŞSH. s. 736) vs.

- Azerbaycan Türkçesinde belirtme durum ekinin sadece -I, -nI ve Türkiye Türkçesinden farklı olarak ünlüyle biten kelimelerden sonra belirtme durumu ekinin -nI şeklinde kullanılmasına rağmen Terekeme ağzıyla anlatılmış olan bu metinlerde belirtme durumu eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmaktadır. Mesela; Dudu dilli biçareyi görmüşem... (ŞSH. s. 749); Ve o rütbeyi de Ahmet Vezir ona vermişdi. (TMH. s. 269); Yoh orayı açma burıyı aç. (TMH. s. 286) vs.

- Hikâyelerde fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri şu şekilde karşımıza çıkmaktadırlar:

a. Zamir menşeli I. tekil şahıs ekleri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -Am şeklindedir: Mesela;

Bu yerlerin bahçasiyam bağıyam,
Ayvasiyam, turuncuyam, nariyam.
Süsenberem Ehmet Şahın yarıyam... (HBH. s. 474)
Tor gurmaşam terlan için sar gelir. (TAH. s. 136)

vs.

b. Hikâyelerde zamir menşeli II. tekil şahıs ekleri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -sAn şeklindedir: Mesela; Çünkü olabilir, senin hısımin var, dosdun var, akraban var. Bunnara danışacaksan. (ŞSH. s. 773); Zöhreden ayrı duramisen mi? (TMH. s. 258) vs.

Hikâyelerde bu ekin -sXn şeklinde kullanıldığı da gözlemlenmiştir: Mesela; Ne sorarsın nerelidi. (ÖVH. s. 621); Adam derdini söylemeyen derman bulamaz. Israr edirsın amma, söyliyim. (TMH. s. 263) vs.

c. Terekeme ağzında zamir menşeli I. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -ıh, -ik, -uh, -ük şeklindedir. Mesela; Oğlum, dur biz seni duymuşuh. (TMH. s. 283); Yer altı ambarlara doldurmuşuh. Bura, dedim ya tedbirdir. (ESH. s. 352) vs.

Fakat bazen Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -Iz ekine de rastlanmaktadır: Mesela;

Getdik mi bizi hemen yahalallar. Seni de öldürerler beni de.

-Niye öldürerler, talav mı var?

-Yok, gidemeyiz.

-Yok giderik,

-Yok gitmeyiz. (CAH. s. 71)

ç. Zamir menşeli II. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde -sInIz, -sIz şeklindedir. İncelediğimiz hikâyelerde bu ek sadece genellikle -sInIz şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Siz bir gadının hakkından gelemirsiniz. Sabahınan doğrudan yaylıya basgın edeceksiniz. (DYBH: s. 233); Ani’yi fethetdi, Ani Gars’da bir harabedi. Belki duyupsunuz. (ŞSH. s. 732) vs.

-sIz ekine de bazı örneklerde rastlamak mümkündür: Sahın ben yohum diye vazifenizi yapmamazlıh etmiyesiz. (LŞH. s. 538); İzin alın, ondan sonra otarabilirsiniz. (CAH. s. 58)

d. İyelik kökenli I. çoğul şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi ince ünlülü kelimelerde -k', kalın ünlülü kelimelerde -h'dir. Mesela;

Bir çağ mı değışdi, biz mi bunadıh,
Tarihde geçmişı günü unuttuh,
Dişe vurduh her yeniyi sınıadıh,
İyi mi kötü mü onu unuttuh, (ESH. s. 317) vs.

Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu ekin diğer kipler için de geçerli olduğunu tespit ettik. Mesela; Ne gadar maiyetinde adamları varısa, silahlanın bunları biz bırıya yaylıya goymıyacayıh. (DYBK. s. 233); Derken birisi goymadı. Yapamazıh. (ESH. s. 323) vs.

Fakat bu kullanımla paralel olarak hikâyelerde Türkiye Türkçesindeki gibi çekimlere rastlamak da mümkündür. Mesela; Pir elinden badeliyiz. Birbirimize nişannıyih. (ESH. s. 380); Biz ondan sonra gireceğiz. (SBH. s. 694); Şöhret ile badişana gelmişiz. (SH. s. 444) vs.

e. Terekeme ağzında III. çoğul şahıs eki tüm lehçelerde olduğu -lAr şeklindedir. Fakat hikâyelerde gerileyici benzeşme sonucunda r ile biten çekim eklerinden sonra gelen -lAr eki r ünsüzünü kendisi gibi l'ye benzetir. Mesela; Yerdeki garıncadan bile sahınır ki babam bir şey söyleller. (ŞSH. s. 759); Fakat o adamnar yolunan gelmiller. Böyle dağdan, dereden tepeden gidiller. (SH. s. 450) vs.

f. Terekeme ağzında I. tekil emir çekiminde kullanılan ek -Im'dır. Mesela; Gelmezse gelmesin. Ben sana başgasını alim. (DYBH. s. 232); Gene bir sersuhane söyliyim. (HBH. s. 467); Eğer bu şarta razı olırsenizse fıdannarı size verim. (KAH. s. 493) vs.

g. Hikayelerde I. çoğul emir kipi için kullanılan ek ince ünlülerde -ek kalın ünlülerde -ah şeklindedir. Mesela; Vallaha artıh oğlanı evlendirek. Ben artıh yoruludum... Gelin bu işlarnen uğraşır. Biz de namazımızı gılah rahat edek. (DYBH. s. 204) vs.

Buna paralel olarak Türkiye Türkçesinde kullanılan -AlIm eki de kullanılmaktadır. Mesela;

Sazını aldı bahalım o yerde Selvi Hanıma ne söyledi... (ESH. s. 338)

Gelin kızlar aşğ atına binelim,
Binelim de has bahçaya gidelim,
Her üçümüz bir sofrıya gonalım,
Zeniri bana ver bal sizin olsun. (KAH. s. 518) vs.

ğ. Emir çekiminde kullanılan III. çoğul şahıs ekinde de ilerleyici benzeşme sonucu ek -sInlAr yerine -sInnAr şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Onun öyle gannı töhfesine mi havaslıyam. Def olsun getsinner. (TAH. s. 121); Arhadan tutsun. Gevhari tutsun gaçırınnar. (SBH. s. 682) vs.

- Hikâyelerde şimdiki zaman olumlu ve olumsuz çekimi Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -(y)Ir, -(y)Ur ekiyle yapılır. Mesela; Nası, ne olir lan, dedi. Sen bana garşı mı gelirsən, dedi. (TMH. s. 254); Bir iki bir şey alır, yemir. Gapıda bacada dolanır, başga yere de gitmir. Gelir, oturir. (TMH. s. 261) vs.

- Hikâyelerde öğrenilen geçmiş zaman çekimi iki türlü karşılanmaktadır. Birincisi, her iki lehçede olduğu gibi -mXş, ekiyle yapılır. Mesela; Şenliğı baba. Senin için bir minnete gelmişem. (ÖVH. S. 614); Bizim köye de aşih gelir. Hikaye söyler. Bilmem ne edir. Duymuşuh. (SBH. s. 655) vs. İkincisi, Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -Xb, ekiyle yapılır. Fakat telaffuz gereğı bu ek yazıya -Xp, şeklinde geçirilmiştir. Ayrıca hikâyelerde bu eke paralel olarak Terekeme ağzında -Xf, ekleri de kullanılmaktadır. Mesela; Kim ferah bulufdu devri afatdan... (SBH. s. 664); Diyirdiler ki, bunu bir aşığa verifler. (TAH. s. 164); Hele siz menden Dili Gam Yahya Bey Hikâyesini isteyipsiniz. Ben de söylemeye çalışıcam. (DYBH. s. 197) vs.

- Hikâyelerde soru ifadesi genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi -mX, ile yapılır. Ancak Türkiye Türkçesinden farklı olarak bütün çekimlerde soru eki genellikle sondadır. Mesela; Bacını vereceksen mi indi? (KSHPH. s. 854); İsdemehnen verer mi adam? (ZHH. s. 785); Hele bir fakiri öyle düğölür mü? Düşmanıdı mı? (TAH. s. 128) vs. Ayrıca hikâyelerde soru ifadesi Azerbaycan Türkçesinde de olduğu gibi bazen tonlama ve vurgu ile belirtilir. Mesela; Sen bey gızını bıraktın? (DYBH. s. 225); Acaba müsaade edersense söyleyim? (SBH. s. 658); Öyleyse senin marifetin var? (TAH. s. 102)

- Terekeme ağzında yeterlilik şeklinin olumlu şekli Türkiye Türkçesinde olduğu gibidir. Ancak olumsuz şekli Türkiye Türkçesinden farklıdır. Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi -AbIl- yardımcı fiilinden sonra -mA olumsuzluk eki getirilerek yapılır. Burada yardımcı fiil -AbIl- düşürülemez. Mesela; Açabilmem açılası sır değil. (LŞH. s. 605); Sahlıyabilmirem al innen bele. (TMH. s. 275) vs.

- Hikâyelerde birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin yönelme hallerinde, kalın sıraların yanında ince sıralar da vardır. Mesela; bana ve bene veya mana ve mene "bana", sana ve sene "sana". Ademi Sefiyullah bene mi Huda... (TAH. s. 120); Allah'ını seversen mana bir söz ver. (TAH. s. 191); Sen deli misen, ben sene söz söyliyirem gene mi inanmisen? (LŞH. s. 601) vs.

- Terekeme ağzında Türkiye Türkçesinde kullanılmayan -AndA eki ile ilgili hikâyelerden pek çok kelime de verilebilir. Mesela; Kereme aksi aksi gonaşanda Kerem de o zaman bunnara söyler (KAH. s. 518); Zalım topal arhadan gahdıranda yanına yanaşdı. (LŞH. s. 564)

vs.

- Terekeme ağzında “ile” bağlacı kelime ile bitişik yazılan “-nAn”, şeklinde kullanılmaktadır. Mesela; Dimek onu bir ezaynan cefaynan gör nasıl öldürecem. (LŞH. s. 588); İndi sen get. Annemnen zevki safa et. (SH. s. 395); Aynan güneş dil cengine durdular... (ESH. s. 318) vs.

KELİME BİLGİSİ

Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyelerinde kelime kadrosunun gerek Türkiye Türkçesindeki gerek ise Azerbaycan Türkçesindeki kelime kadrosuyla anlatıldığı dikkatimizi çekmektedir. Anlatıcı düşüncelerini kısa ama anlamlı bir şekilde dile getirmek, hikâyelerde etkileyici bir anlatım sağlamak için bazen atasözlerinden yararlanmıştır. Ayrıca sözlü gelenekteki en önemli söz kalıplarından olan deyimlerin sıkça kullanıldığı da görülmektedir. Burada anlatıcı gerek hemen her yörede rastlanan dolayısıyla herkes tarafından bilinen deyimlerin yanı sıra Azerbaycan yöresine has deyimleri de kullanmaktadır. Kısacası Terekeme ağzını kullanan anlatıcı, hikâyelerin anlaşılması için kullandığı kelimelerin, deyimlerin ve kalıp ifadelerin dinleme ortamında bulunanlara göre seçtiğinden dolayı, kullanmış olduğu dil hem Türkiye Türkçesinin hem de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Kelime Bilgisi – Kelime Kullanımı

- Hikâyelerde kullanılan kişi zamirleri her iki lehçede olduğu gibi kullanılmaktadır. Ancak birinci tekil şahıs için hem Türkiye Türkçesindeki gibi ben hem de Azerbaycan Türkçesindeki gibi men zamirlerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mesela; Men, sen, goça lale, bir de Esmer Han. (LŞH. s. 607); Ben bu gadar bunnan uğraşdım ama bir çare olmadı. (ÖVH. s. 614)

- Hikâyelerde dönüşlülük zamiri genellikle Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi “öz” şeklindedir. Fakata zaman zaman anlatıcı Türkiye Türkçesinde kullanılan “kendi” zamirini de kullanmaktadır.

Çoh merah ettiyse de bir gün kendi kendine durdu düşündü. (DYBH. s. 44); Öz özüne dedi: Allah Allah, ayda yılda bir namaz, onu da şeytan gomaz. (LŞH. s. 561)

- Hikâyelerde belirsizlik zamirleri genellikle Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmıştır. Sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılan hamı, heresi “hepsi” zamirinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Mesela; Canı geldi, Canıynan hamı geldi... (ESH. s. 356); Gızlar, heresi bir tarafa bahdı. (DYBH. s. 50)

- Hikâyelerdeki soru zamirleri her iki lehçede kullanılan zamirlerdir. Türkiye Türkçesinden farklı olarak neçe, hansı, nece gibi zamirler kullanılmaktadır. Mesela; Neçe ayet etdi cim dal üstüne, Han Tevrizin sonaları neçedi. (TAH. s. 108); Gel bahalım hansımız gözelik.

(TMH. s. 312)

- Hikâyelerde hem niteleme hem de belirtme sıfatları bolca kullanılmıştır. Mesela; Beylerin beyi ki asıl üstündür, Yahşı güne deyilir mi püskündür. (TAH. s. 122); Bağmancının oğlu çoh yahışlı gözeli oğlandı. (SH. s. 399) vs.

- Sayı sıfatlarından asıl sayı sıfatları Türkiye Türkçesinde olduğu gibi kullanılmıştır. Farklı olarak yeddi “yedi”, sekgiz “sekiz”, dokuz “dokuz”, otduz “otuz” gibi sayılarda ikizleşme olayı görülmektedir. Yeddi yerde temenna, sekgizinde el bağlayıf. (SBH. s. 658) Otduz dokuz dene aşih oldu. Otduz dokuzu da bağladı. (TAH. s. 101) vs. Hikâyelerde sayıların Türkiye Türkçesindeki kullanımlar da yer almaktadır.

- Azerbaycan Türkçesinde -Ar ekli üleştirme sayı sıfatları pek kullanılmamaktadır. Hikâyelerde ise bu sıfatların kullanıldığı gözlemlenmektedir. Mesela; Bunnan böyle birer ikişer çıhanda Kürt çomağı çekdi, dedi:

- Hikâyelerde kullanılan zarfların çeşitliliği de göze çarpmaktadır. Ayrıca bazı zarflar hem Türkiye Türkçesinde hem de Azerbaycan Türkçesinde kullanıldığı şekliyle yer almıştır. Mesela; “şimdi” anlamındaki kelime hem indi hem şimdi hem de şimdi şeklinde geçmektedir. Evladım şimdi ben onu gonşuya oda yolladım. (TAH. s. 155); Şindi işin bu tarafına geçirik. Gör indi nasıl olur. (DYBH. s. 219)

- Hikâyelerde Türkiye Türkçesinde kullanılan soru zarflarının yanında sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılan haçan “ne zaman, ne vakit” zarfı da dikkatimizi çekmektedir. Mesela; Haçan ki gözünden ganlı yaş töker, Al yanah üstünde halları berbat. (TAH. s. 160)

- Kelimelerin birçoğu her iki lehçede kullanılan şekliyle paralel olarak kullanılmaktadır. Mesela;

TTk. kağıt ~ Az.Tk. kağız

Aynı kağıda bir ufak resmini, saçından bir ufak büküp kağızın arasına koydu, bunu şöyle cebine koyup çekip getdiler. (DYBH. s. 222)

TTk. hemen ~ Az.Tk. deregap

Salman Bey hemen kahdı. Dikeldi. (SBH. s. 652)

Deregap beni dutar cellata vererse hiç Zöhreyi de göremirem. (TMH. s. 289)

TTk. asker ~ Az.Tk. goşun

Sazlar sanki tüfek biçimi sanki bir asker talimnen millet bahçasına gidiller. (TAH. s. 110)

Getirmişem goşun Zöhre. (TMH. s. 313) vs.

- Âşık, sözün etkisini güçlendirebilmek, duygu ve düşüncelerini daha yoğun bir şekilde anlatabilmek amacıyla tekrar yoluyla anlatıma başvurmuştur. Hikâyelerde tekrar gruplarına bolca örnek çıkar. Mesela; Gah çay may goy. Gitdi balhonu malhonu dolaşdı geldi. Geldi bahdı ki galhdığı mahdığı yoh. (DYBH. s. 219) vs.

- Sözlü gelenekteki en önemli söz kalıplarından olan deyimlerin sıkça kullanıldığı da gözlemlenmiştir. Burada anlatıcı gerek hemen her yörede rastlanan dolayısıyla herkes tarafından bilinen deyimlerin yanı sıra Azerbaycan yöresine has deyimleri de kullanmaktadır. Mesela;

Bir de milletin ağzına düşsün ki, Mehriban Sultan bir hambala mahnı çağırırdı. (LŞH. s. 565)

Allah göstermesin senin başına iş açar, öldüreller. (TAH. s. 103)

Haaa bah. Ahlını başına topla. Yohsa ölüme gidisen. (ESH. s. 328)

Ahlını başına devşir. Hanı bunun başında serpuşu nerde? (SSH. s. 742)

Gene çıhartdı biraz bir halli ki, para verdi. Nenenin imanın çivisi gırıldı. (TAH. s. 141)

Ey biçare Yahya Bey! Biraz da Allah fesatın ocağını batırsın. (DYBH. s. 223)

Nene diyesen ben de aşih oldum. Acı benim anamı ağladıp. (SH. s. 403)

Dilenci zopası yemeye hak gazandım. (TAH. s. 129)

Esmâ, baltıyı daşa vurmuşuh. (TAH. 128)

Ulan, dedi, adı çıhmaz biri olsa diyiller ki, bu gitdi Mehriban'ı gördü. (LŞH. s. 569)

Aşih senin sazın yere batsın. Gah, defol get. Bir türküyü ki yarıtmadın. (ESH. s. 343)

Ama hoca da süt dökmüş kediye döndü. (TMH. s. 260) vs.

- Anlatımını güzelleştirmek ve etkili kılmak için anlatıcı hikâyelerinde bolca atasözleri de kullanmıştır:

Diyyiller ki kadın var iman Guran sahibi olsun, kadın var ilan yılan sahibi olsun. (TAH. s. 94)

Aslanın erkeği aslanısa dişisi de aslan olması lazımdı. (SBH. s. 667)

Bir almaya gırh tenesi daş atar biri vurar. (SH. s. 430)

Babalardan galma bir söz var, çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme. (TAH. s. 90)

Dağa gar düşdü gışa ne galdı,

Saça sakgala ağ düşdü yaşa ne galdı. (LŞH. 529)

Rivayet ediler ki ecel geldi cihane, baş ağrısı bahane, Hüseyin Bey vefat edip ömrünü sizlere verdi. (DYBH. s. 207)

Dünya malı elde iken hep adular dost olur,

Elde bir şey galmayınca dost bile düşman olur. (DYBH. s. 210)

Bunu da elde bulunan beyde bulunmaz, baharsan bundan daha bir guvvetlisi çıhdı. (LŞH. s. 552)

Biz bu memleketin ölümüne sebep olmahdansa elden oğul, külden tepe olmaz, biz gidek tapşırar. (SH. s. 419)

Gızı öz başına goysan ya çalgıcıya gider ya çağırıcıya. (HBH. s. 479)

Müsadesiz öten horuzun başını keseller. (ESH. s. 359)

Fesatın yihmadığı ev dikili galar. (TMH. s. 267)

Geler gelmez n'olacah garibinki ya handı, ya külhandı. (TAH. s. 172)

Gaçan balıh büyük olar. (LŞH. s. 540)

Her şeyin yenisi, dostun eskisi makbuldü.

Her şeyin yenisi, dostun eskisi makbuldü. (TAH. s. 106)

El elden üstündür arşa gadar. (TAH. s. 106)

Onun için derler, yihılan ağaca baltalı da gaçar baltasız da. (LŞH. s. 544)

Bir sır gırh gün çeker, gırh gün sonra her ne olsa meydana çihar. (TMH. s. 299-230)

Adam derdini söylemeyen derman bulamaz. (TMH. s. 263) vs.

SONUÇ

Çıldır'da doğup büyüyen ve asıl adı Feyzullah Halıcı olan Âşık Şevki Halıcı, küçük yaşlarda âşıklık geleneğine ilgi duymuş ve kendi kendini yetiştirmiş âşıklarından biridir.

Cemiloğlu'nun "Çıldırli Âşık Şevki Halıcı" adlı yazısında da belirtildiği gibi âşık uzun zaman hikâye söylememiş, hikâye anlatmamıştır. Dolayısıyla hikâyelerde kullanılan manzum kısımlarını zamanla unutmuştur. Fakat birkaç aylık süre içerisinde hemen hemen bunların tamamına yakını tekrar hatırlamış ve böylece kaybolabilecek birçok malzemenin yazıya geçirilmesini sağlamıştır (Cemiloğlu 1999: 39). Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve bir Karapapak (Terekeme) Türkü olan Şevki Halıcı, sanatını icra ettiği ortam ve şartlara bağlı kalarak kullandığı dil hem Türkiye Türkçesinin hem de Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Kullandığı dil bakımından Âşık Şevki Halıcı'nın hikâyeleri yeni bir boyut kazanmıştır.

İncelediğimiz bu hikâyelerden hareketle şöyle bir sonuca varabiliriz. Hikâyelerde değişmeye daha az maruz kalan nazım bölümlerinde ve formül-kalıp karakterli parçalarda metin daha çok Karapapak (Terekeme) ağzıyla söylenmiştir. Nesir bölümünde ise Karapapak (Terekeme) ağzı büyük oranda çağdaş Türkiye Türkçesine kaymıştır. Çünkü âşığı dinleyenler Türkiye Türkçesiyle konuşmaktadır. Dinleyenler Terekeme ağzını anlamakta zorluk çektikleri için âşık onları doğal bir şekilde etkilemeye yönelmiştir. Bu hikâyeleri derleyen Türkmen ve Cemiloğlu da bu dilin özgünlüğünü muhafaza ederek halkbilim metinlerine sadık kalmışlardır.

Kısaltmalar ve İşaretler:

A : a, e

Az.Tk. : Azerbaycan Türkçesi

C : c, ç

CAH. : Cihan Abdullah Hikâyesi

DYBH.	: Diligam Yahya Bey Hikâyesi
ESH.	: Emrah ile Selvi Hikâyesi
HBH.	: Haydar Bey Hikâyesi
I	: ı, i
KAH.	: Kerem ile Aslı Hikâyesi
KH.	: Köroğlu Hikâyesi (Oltu Kolu)
KSHPH.	: Köroğlu Silistreli Hasan Paşa Kolu
LŞH.	: Latif Şah Hikâyesi
ÖVH.	: Öksüz Vezir Hikâyesi
s.	: sayfa
SBH.	: Salman Bey Hikâyesi
SH.	: Sevdakâr Hikâyesi
SSH.	: Şeyh Senan Hikâyesi
TAH.	: Tufarganlı Abbas Hikâyesi
TMH.	: Tahir Mirza Hikâyesi
TTk.	: Türkiye Türkçesi
U	: u, ü
ZHH.	: Zulum Hüseyin Hikâyesi
X	: ı, i, u, ü
>	: Bu şekilden gelir
~	: Benzerlik, yaklaşıklık işareti

KAYNAKÇA:

Büyükkaya, T. (2006). Hanak folkloru. İstanbul: Yalın Ses Yayınları.

Caferoğlu, A. (1995). Doğu illerimiz ağızlarından toplanmalar, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Cemiloğlu, M. (1999). “Çıldırli Âşık Şevki Halıcı”, Milli Folklor 44, (Kış 1999): 35-45.

Cemiloğlu, M. (2000). “Âşık Şevki Halıcı (hayatı, sanatı, şiirleri), Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

Cemiloğlu, M. (2001). “Âşık Şevki Halıcı’nın hikâyeciliği”, Milli Folklor 49, (Bahar 2001): 38-56.

Çınar, İ. (2015). Atabek yurdu: jeokültürel yaklaşım. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Çınar, İ. (2019). Etnopedagoji: Atabek yurdu, Ankara: Pegem Akademi.

Efendioğlu, S. (2009). “Ağrı ili ağızları”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 4/3, (2009): 808-840.

Ercilasun, A. B. (2002). Kars ili ağızları – ses bilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Esker, N. (2007). “Unutulmuş aşık: Aşık Nesib”, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Ortaq Türk Keçmişinden Ortaq Türk Geleceğine V. Uluslararası Folklor Konfransı, Bakı 2007, s. 424-427.

Güneş, B. (2015). Çıldır Karapapak / Terekeme ağızı (inceleme-metinler-sözlük). Trabzon: Serander Yayınları.

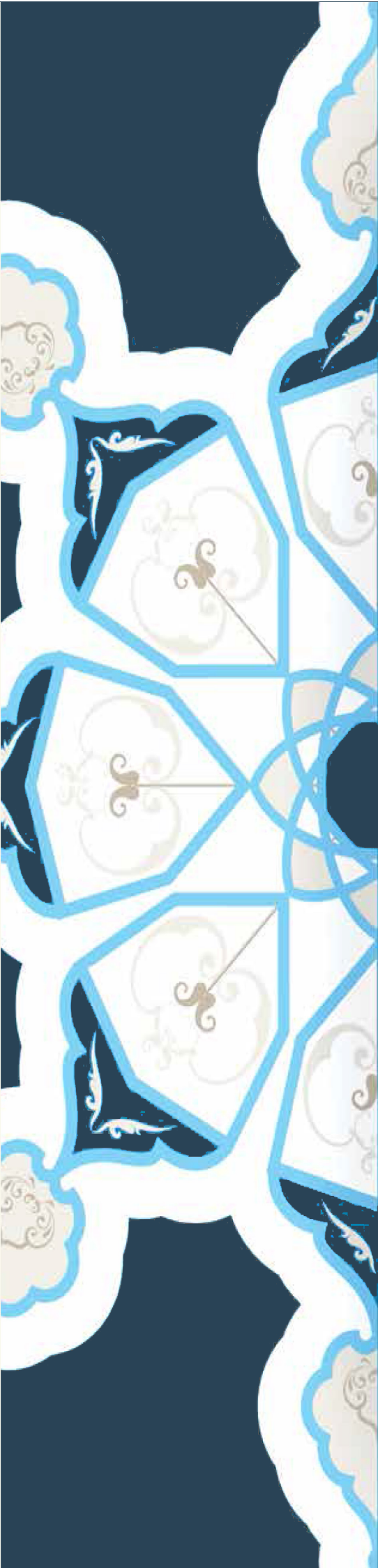
Hacıyeva, M. (1998). “Âşık Şenlik hakkında azerbaycan’da yapılan araştırmalar”, Milli Folklor 38, (Yaz 1998): 19-21.

Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım H. (2007). “Azerbaycan Türkçesi” (Editör: Ahmet Bican Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 171-230.

Togan, Z. V. (1967). “Azerbaycan”, İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 2.

Türkmen, F. ve Cemiloğlu M. (2009). Âşık Şevki Halıcı’dan derlenen halk hikâyeleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yılmaz, S. (2007). Karapapak (Terekeme) türkleri, Ankara: Prizma Pres Matbaacılık.

ULUDAĞ
GELİŞİM
AKADEMİSİ
INTERNATIONAL SCHOLAR ACADEMY